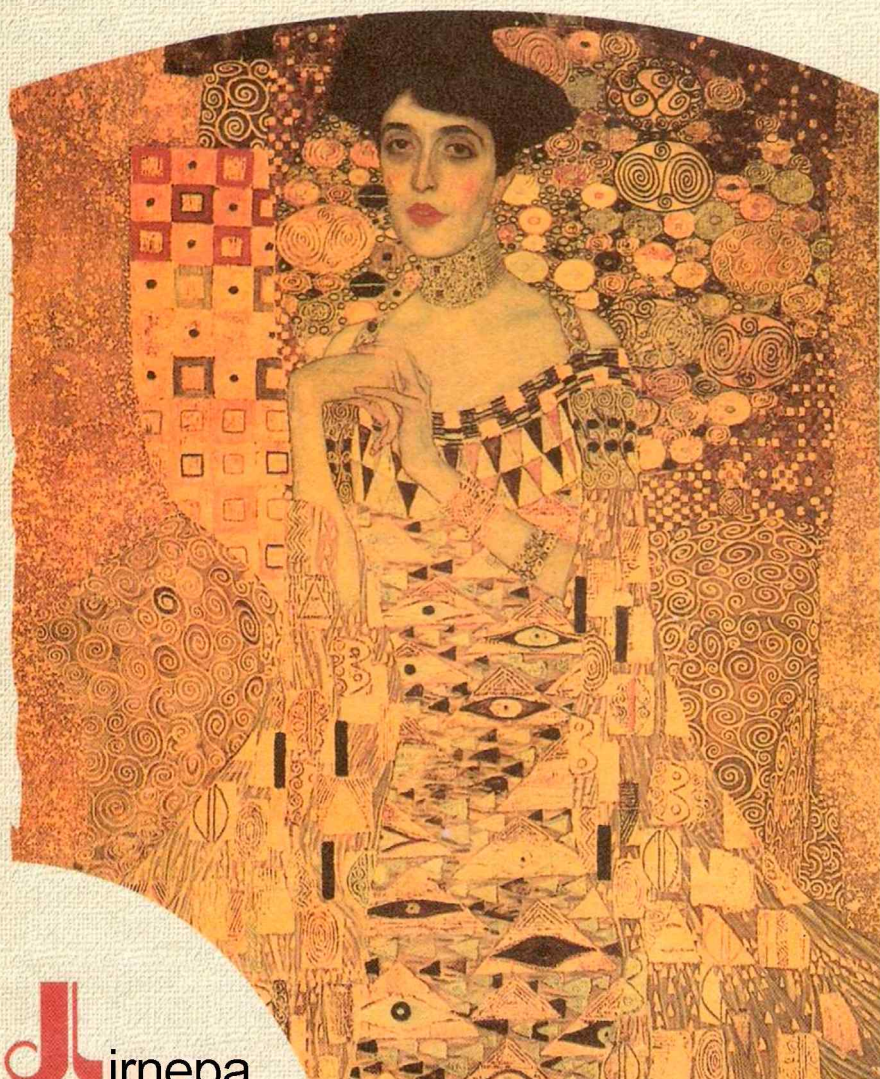

Л.В.Климова

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА

Л. В. Климова

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА

Підручник
для загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Київ

Літера

2009

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ № 56 від 02.02.2009 р.)*

Працівники Міністерства освіти і науки України та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти, які є відповідальними за підготовку до видання підручника:

О. В. Корнілова, головний спеціаліст департаменту загальної та дошкільної освіти МОП України;

О. В. Гайдамака, методист вищої категорії Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України.

Незалежні експерти:

П. С. Миропольська, завідувач лабораторії естетичного виховання Інституту проблем виховання АПН України,
доктор пед. наук, проф.;

Л. К. Вахніна, завідувач відділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, провідний науковий співробітник, канд. філол. наук;

С. В. Гловацький, методист Черкаського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

О. Я. Записочний, учитель ЗОШ I—III ступенів № 1, м. Кіровоград;

Л. Р. Лисюк, учитель ЗОШ I—III ступенів № 22, м. Тернопіль

Видаєно за державні кошти. Продаж заборонено.

Климова Л. В.

К49 Художня культура. 9 клас: Підручник для загальноосвітніх навчальних закладів. — К.: Літера ЛТД, 2009. — 160 с.: іл.

ISBN 978-966-2032-60-4

Підручник відповідає вимогам «Державного стандарту базової і повної середньої освіти» та навчальній програмі з художньо-естетичного циклу для 12-річної школи.

Мета підручника — формування в учнів світоглядних орієнтацій, виховання у творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні в процесі опанування цінностями української та зарубіжної художньої культури.

Призначений для учнів 9 класів загальноосвітніх шкіл.

УДК 373.67 (075.3)

ББК 85.31 я72

Любі дівчата та хлопці!

Відкривши першу сторінку цього підручника, ви розпочнете надзвичайно цікаву подорож у безмежний світ мистецтва, що розгорнувся не лише у часі, але й у просторі. Залучення до художньої культури різних епох і народів дозволить вам краще зрозуміти єдність світової цивілізації, її своєрідність і характерні закономірності розвитку. Перед вами розкриється скарбниця, у якій зберігаються найкращі духовні цінності людства.

Перший розділ підручника «Мистецтво в просторі культури» познайомить вас із видами та жанровим розмаїттям мистецтва, навчить основ спілкування з ним. Адже кожен вид мистецтва має свою, особливу «мову».

Другий розділ «Основи художньої культури» присвячено історії розвитку світового мистецтва, його самобутності в культурному середовищі суспільства. З цього розділу ви дізнаєтесь про культурні надбання різних країн світу, про внесок українських митців у скарбницю світової культури.

Залучення до шедеврів світової художньої культури безмежне і багатогранне. Тож відобразити всі аспекти цієї надзвичайно цікавої теми лише в підручнику неможливо. Тому в ньому висвітлені найбільш вагомі та визначні явища художньої культури. За вами лишається право подальшого самостійного та більш глибокого дослідження. Ось чому наприкінці кожного параграфа наведені варіанти завдань для самостійної роботи, що допоможуть вам визначити особисті уподобання та інтереси в галузі художньої творчості.

Підручник містить багатий ілюстративний матеріал. Сподіваємось, ці крупинки золотого фонду світової художньої культури стануть основою вашого культурного запасу, який із часом обов'язково поповниться новими знаннями та духовними цінностями.

Читаючи підручник, намагайтеся зрозуміти, чому людина завжди прагнула вдосконалюватись, якими були ідеали кожної епохи і як вони змінювалися.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Перевір себе

Цікаво дізнатись

Творчі завдання

Пригадай

Мудрі вислови

Розділ I

МИСТЕЦТВО

В ПРОСТОРИ КУЛЬТУРИ

Тема 1. Види і мова мистецтв

Художня культура є невід’ємною частиною духовної культури людства. Вона відкриває людині шлях до прекрасного. Основа художньої культури — мистецтво, яке в художніх образах відображає дійсність, концентрує в собі головні особливості естетичного ставлення до світу. Мистецтво покликане виховувати художній смак людини, розвивати її здатність до творчості за законами краси. Тож який зміст ми вкладаємо в поняття «мистецтво»?

§ 1. Мистецтво — основа художньої культури

Мистецтво для людини є такою ж потребою, як їжа і питво.

Федір Достоєвський

Мистецтво — водночас і творення, і пізнання світу, і спілкування. Воно звернене до почуттів людини і впливає на неї з великою силою, виховуючи через любов до прекрасного моральні якості. Ми слухаємо музику, читаємо книги, відвідуємо музеї, дивимось кінофільми й театральні вистави — і наше життя наповнюється красою, набуває нового змісту.

Леонардо да Вінчі. Фреска «Таємна вечеря». Мілан (Італія)

Найдивовижніша властивість мистецтва — загальнодоступність. Адже його здатна сприймати будь-яка людина, незалежно від соціального статусу чи рівня освіти. Твори видатних митців — універсальна цінність, яка водночас належить усьому людству і є спадщиною духовного і практичного життя кожної окремої особистості.

Мистецтво справедливо називають підручником життя, прагнучи таким чином підкреслити його пізнавальне значення. Адже творчість — це не лише результат натхнення, вона безпосередньо пов'язана із розвитком суспільства, його традиціями і культурою. За витворами мистецтва й історичними пам'ятками, що дійшли до нашого часу, ми дізнаємося про життя, традиції, ідеали краси, філософію, побут людей різних часів.

Життєве призначення мистецтва полягає в його здатності порушувати важливі суспільні проблеми й тим самим впливати на світогляд та етичну позицію людей.

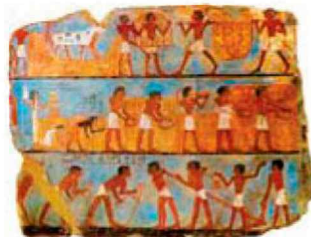
Види і мова мистецтва

Мистецтво як найважливіша частина культури проявляє себе у величезній різноманітності видів художньої творчості людини. Це театральна постановка і фільм, поема і симфонія, живописне полотно й архітектурна споруда, скульптура і ювелірний виріб. Кожен із видів мистецтва має свої особливості, а в цілому вони відображають усе багатство естетичного осягнення людиною світу. Для розрізнення окремих мистецтв існує спеціальне поняття — види мистецтва, тобто усталені форми його існування, що склалися історично.

Які види мистецтва вам знайомі? Що покладено в основу кожного з них?

Чим же відрізняються види мистецтва один від одного? Перш за все тим, що ми по-різному їх сприймаємо: художню літературу читаємо, музику слухаємо, твори образотворчого мистецтва дивимося, а кінофільми і спектаклі дивимося й слухаємо одночасно.

Сцени різноманітних сільськогосподарських робіт (Стародавній Єгипет)

Ваза-кратер (Стародавня Греція)

Голова Ольмека. Ла-Вента (Мексика)

Для розуміння особливостей того чи іншого виду мистецтва потрібно враховувати й те, яким матеріалом користується автор, створюючи витвір. Наприклад, живописець використовує фарби, музикант — звук, письменник — слово. У театрі, кіно, цирку основним матеріалом для творення художнього образу є сама людина — актор.

Є й інші особливості та ознаки, за якими відрізняють один вид мистецтва від іншого. Скульптура та живопис фіксують і передають один момент зображуваного явища, а в танці образ і зміст твору розкриваються за допомогою певної послідовності танцювальних рухів. Залежно від особливостей виражальних засобів види мистецтва поділяються на часові, просторові й просторово-часові (синтетичні).

Види мистецтва

Просторові	Часові	Просторово-часові (синтетичні)
Живопис Скульптура Графіка Архітектура Декоративно-ужиткове мистецтво	Музика Література	Хореографія Театр Кінематограф Цирк Естрада

Види мистецтва часто виявляють спорідненість між собою. Видатний італійський художник Леонардо да Вінчі так визначив цю спорідненість: «Музику не можна назвати інакше як сестрою живопису».

Взаємовплив різних видів мистецтва часто зумовлює виникнення дуже цікавих творів. Наприклад, відомий літературний твір М. Гоголя «Тарас Бульба» став основою створення шедеврів художнього, музичного, театрального й кінематографічного мистецтва. Проте, кожне з них

А. Герасимов. Ілюстрація до повісті М. Гоголя «Тарас Бульба»

Фрагмент опери М. Лисенка «Тарас Бульба»

Лісіпп. Гермес, який відпочиває

О. Роден. Рука творця

О. Архипенко. Та, яка крокує

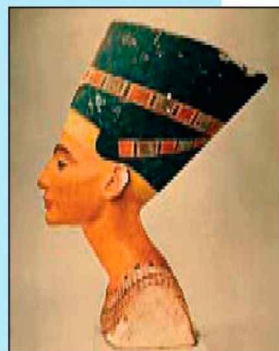
має свої можливості та межі, які митець не може порушити. Для гармонійного відображення дійсності недостатньо якогось одного виду мистецтва. В основу художніх творів покладені враження митця від навколишньої дійсності, але композитор, скульптор, художник, письменник висловлюють їх кожен своєю мовою. Спілкування з мистецтвом передбачає здатність сприймати його, розуміти його мову.

Художній образ

Одним із найважливіших понять у мистецтві є художній образ, який поєднує реальний світ і творчий задум митця. Художній образ — особливий спосіб відображення життя, характерний лише для мистецтва. У художньому образі автор не просто відтворює побачене або почуте, а й створює за допомогою слів, кольору, звуків або пластичної форми ще одну дійсність. Образ може бути простим, зрозумілим — реалістичним, а може бути й дуже складним, ґрунтуватися на символічному рішенні митця.

Учені з'ясували, що рух очей під час розглядання людиною будь-якого об'єкта відображує процеси її мислення. Для того, щоб отримати якомога повніше уявлення про предмет, ми обираємо ракурс, з якого найкраще видно всі його особливості. Отже, контури зображення — основні орієнтири для ока. Так, аналіз спостережень за глядачами, що роздивлялися скульптурний портрет єгипетської цариці Нефертіті, показав, що найчастіше обирається ракурс, у якому обличчя цариці постає в профіль. Саме він містить характерні риси портрета і дає можливість скласти повне і чітке уявлення про образ.

- Визначте призначення мистецтва.
- Назвіть види мистецтва.
- Чим зумовлене розмаїття видів мистецтва й чому кожен із них потрібен людині?
- Через художні засоби виразності, що наведені нижче, визначте види мистецтва: слово, звукоінтонація, колір, об'ємно-просторові форми, лінія, штрих, світлотінь, акторська майстерність.

- Створіть плакат або кросворд «Види мистецтва».
- У книзі італійського філософа Томмазо Кампанелли «Місто Сонця» розповідається про країну, де народ живе громадою й досяг спільної гармонії та щастя. Мореплавець, який відвідав Місто Сонця, розповів про красу, що оточує городян: «...в усьому місті стіни будівель, внутрішні й зовнішні, нижні й верхні, розписані чудовим живописом, який у дивовижно стрункій послідовності відображає всі науки». Подумайте і дайте відповідь: яку роль відігравали в цьому місті настінні розписи? Виконайте ескіз розпису, який би відображав найзначніші досягнення нашого часу.

- «Мистецтво полягає в тому, щоб у витворі його не було помітно» (Овідій).
- «Наш розум створює прекрасна, позначена природою форма, яку ми потім прагнемо виразити за допомогою фігур у мармурі, фарбах або в інший спосіб» (Мікеланджело Буонаротті).
- «Справжнє мистецтво не має часових меж. Воно — вічне» (Платон Майборода).
- «Мистецтво змиває з душі пил буденного життя» (Пабло Пікассо).

ТЕМА 2. ВІЗУАЛЬНІ МИСТЕЦТВА

До групи візуальних видів мистецтва належать архітектура, скульптура, графіка, живопис, декоративно-ужиткове мистецтво, художня фотографія. Кожен із них відрізняється способом відображення дійсності, творчими завданнями митців, специфікою матеріалів, потрібних для створення художнього образу.

§ 2. Архітектура. Скульптура

Особливості архітектури як виду мистецтва

Найбільшої похвали заслуговує той архітектор, який уміє поєднати в споруді красу і зручність для життя.

Лоренцо Берніні

Архітектура — мистецтво проектування й зведення будівель, споруд і комплексів відповідно до їхнього призначення, можливостей та естетичних уявлень суспільства.

Яким чином взаємодіють мистецтва в архітектурних спорудах?

Як вид мистецтва архітектура естетично формує оточення людини, прикрашає навколишнє середовище. Щоб краще розібратися в понятті «архітектура», визначимо умови, яким має відповідати кожна споруда. Давньоримський зодчий Вітрувій написав трактат «Десять книг про архітектуру», у якому сформулював три основні вимоги до архітектури: користь, міцність і краса. Формулювання давньоримського архітектора отримало назву «тріади Вітрувія». Розгляньмо ці елементи.

Архітектурний ансамбль майдану Святого Петра. Ватикан (Італія)

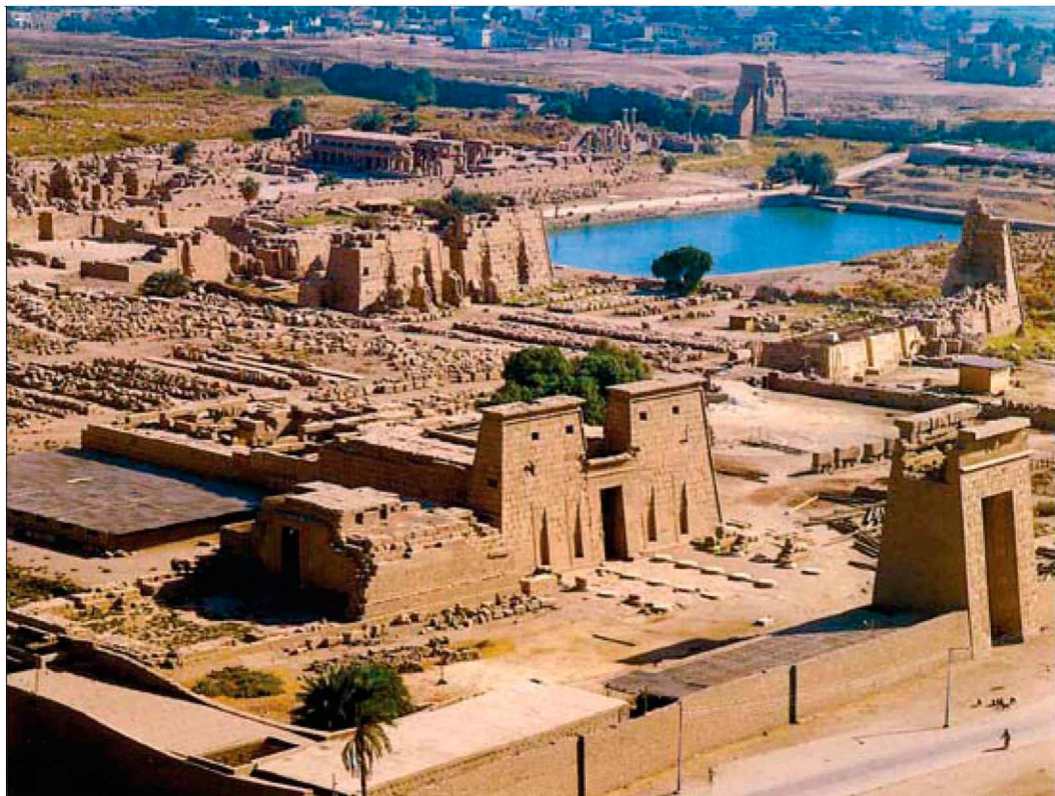

Функціональний бік архітектури. Жодне будівництво неможливе без чіткого уявлення про те, що і для чого споруджується. Говорячи про користь споруди, ми маємо на увазі першу й основну її характеристику — функціональність.

Пряме призначення будівлі виявляється в її зовнішньому вигляді, характері внутрішніх приміщень. Житловий будинок, храм і навчальний заклад — три різні типи споруд. У кожного з них є своє призначення: в одному випадку — для житла, у другому — для проведення релігійних обрядів, у третьому — для навчання. Але всі вони мають бути зручними.

Кожна епоха й кожен народ створювали свої, тільки їм властиві, типи будівель, зумовлені соціальним ладом суспільства, формою державної влади, побутовими особливостями, релігією, кліматичними та іншими чинниками. Яскравим прикладом архітектури Стародавнього Риму є базиліки, античні театри, цирки. У Середні віки основними видами монументальних будівель були феодальні замки, монастирі, величні міські собори, а XIX століття ознаменувалося появою великих промислових будівель та споруд.

Комплекс священних споруд. Карнак (Стародавній Єгипет)

Піраміди. Гіза (Єгипет)

Хотинська фортеця. Чернівецька область

Конструктивний бік архітектури. Будинки, як правило, будуються на тривалий термін, тому важливо, щоб кожен із них був довговічним, міцним.

Треба заздалегідь вибрати потрібний будівельний матеріал, зробити конструкції міцними. Технологічні особливості будівельних матеріалів визначають і характер конструкцій. Змінюючись від епохи до епохи, набуваючи в кожного народу особливих рис, будівельні матеріали істотно впливали на характер архітектурних форм певного часу.

Художній бік архітектури. Якщо будівля міцна і відповідає своєму призначенню, витвором мистецтва її може зробити лише краса. Дотримуючись цих вимог, митець створює шедевр архітектури, художній образ якого вражає уяву глядача. Що ж таке художній образ в архітектурі?

Будівлі й споруди бувають суворими та замкнутими, подібно до єгипетських пірамід або середньовічних замків. Естетичне поняття краси споруди для стародавніх єгиптян було пов'язане з величною монументальністю та масивністю. Таке уявлення про красу втілене і в архітектурі Середньовіччя. Готичні храми також величні, але їхня краса інша. Це архітектура, що ніби звільнилася від земного тяжіння і спрямувалася вгору, до неба.

Так різні уявлення про красу народжують різні архітектурні образи.

Три правила архітектури — користь, міцність і краса — тісно пов'язані між собою, доповнюють одне одного. «Неможливо було б назвати досконалою будівлю хоч і корисну, але недовговічну, так само, як і таку, що служить довго, але незручна, або ж ту, що має одне й друге, але позбавлена будь-якої краси» — це слова Андреа Палладіо, італійського архітектора епохи Відродження.

Давньоруська архітектура. Кіжі
(Росія)

О. Німеєр. Палац національного конгресу.
Бразилія (Бразилія)

Види архітектурної діяльності. Мистецтво архітектури покликане створювати та організовувати середовище, в якому перебуває людина. Існує певна класифікація архітектурної діяльності.

Види архітектури

Місто- будування	Об'ємне проектування (зодчество)			Ландшафтна архітектура
	Житлові будинки	Громадські будівлі	Промислові будівлі	

Містобудування — теорія і практика проектування й забудови міст, населених пунктів. При плануванні міста багато залежить від композиційного задуму архітекторів. Розподіл його частин, районів, співвідношення житлових територій із промисловими й багато іншого визначаються рельєфом місцевості, контуром берегової лінії, природними ресурсами, наявністю водних проток, залізничного транспортного вузла.

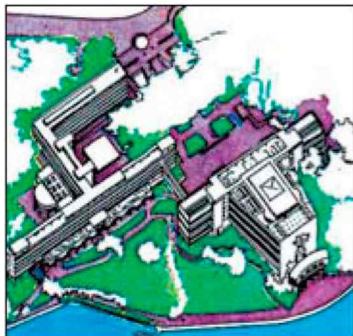
Об'ємне проектування пов'язане зі зведенням будівель і споруд. Архітектурні споруди класифікують залежно від їхнього призначення на **житлові, громадські та промислові**.

Архітекторові належить величезна роль у виборі естетичного оформлення житлової забудови, що визначає зовнішній вигляд населених пунктів, їхній масштаб, образ, колірну гаму.

Значною у сфері життєзабезпечення сучасного міста є роль **громадських будівель**. Вони поділяються на **масові**, що зводяться за типовими проектами, й **унікальні**, які є окрасою міста в цілому або одного з районів.

Виробництво і людина — ось два полюси проблеми, що постає перед архітектором, який зайнятий промисловим будівництвом. Великий масштаб і незвичність силуету виробничих будівель дають можливість створювати сміливі, оригінальні композиції.

Л. Корбюзьє.
Проект житлового масиву

Версальський парк
(Франція)

Ландшафтна архітектура пов'язана з організацією садів, парків та інших середовищ, для створення яких матеріалом є ландшафт та природна рослинність. Мистецтво створення садів і парків відоме людству із сивої давнини. До наших днів дійшла легенда про висячі сади Семіраміди — одного із семи чудес світу.

Амфітеатр («подвійний театр, театр по обидва боки») — архітектурний винахід стародавніх римлян. Свого часу в Римі було зведено кілька таких споруд, але пожежа, що сталася 64 р. н. е., знищила їх. Імператор Віспасіан видав наказ щодо побудови нового амфітеатру, який за розміром і красою мав перевершити всі попередні споруди. Так з'явилося на світ найвизначніше архітектурне диво Стародавнього Риму, що являло собою величезну будівлю овальної форми (завдовжки 188 і завширшки 156 метрів, лише арена вмщала близько 6 тисяч осіб).

Тут відбувалися бої гладіаторів, покази екзотичних диких тварин, театралізовані постанови полювання і навіть морських боїв. Офіційно ця будівля називалася амфітеатром Флавіїв. Згодом неподалік від неї було встановлено дуже високу статую — колос імператора Нерона. Вважають, що саме від неї, починаючи з VIII століття, архітектурна споруда перейняла назву Колізей, тобто «величезний».

Серед найвідоміших витворів садово-паркового мистецтва — парк Версаля у Франції, прекрасні сади Італії епохи Відродження. Майстер ландшафтної архітектури послідовно розгортає в просторі низку картин, чергуючи дальні й ближні плани, уміло розміщує природні й архітектурні акценти.

Ф. Брунеллескі. Собор Санта-Марія дель Фіоре. Флоренція (Італія)

А. Гауді. Фрагмент фасаду будинку Батльо. Барселона (Іспанія)

Художньо-композиційні засоби архітектури. Архітектура не зображає, а виражає характерні риси певної епохи й суспільства. Архітектурні споруди — це одягнені в камінь, метал або дерево «портрети» епохи. Основою мови архітектури є архітектурні форми, за допомогою яких митець прагне втілити свій задум.

Перше враження про будівлю ми отримуємо від її загальних архітектурних форм. Вони утворюють основну об'ємно-просторову структуру будівлі й називаються композицією. Під окремими архітектурними формами ми розуміємо архітектурні й декоративні елементи, що мають частковий характер стосовно всієї композиції будівлі. До них належать колони, карнизи, фронти, наличники вікон і дверей, скульптурні деталі зовні і всередині споруди.

Споруда може бути симетричною або асиметричною. В архітектурі багато чого ґрунтується на контрастах. Поєднання двох чи кількох елементів, які різко відрізняються один від одного за розмірами, формою і пропорціями, дає значний художній результат. Ще один прийом композиції — ритм. В архітектурі ритм — це поєднання й чергування об'ємів, колірних плям, фігур, світла і тіні.

Особливості скульптури як виду мистецтва

Скульптура подібна до вимовленого слова.
І треба, щоб це слово було енергійним.

Етьєн Моріс Фальконе

Скульптура — один із видів просторових мистецтв, що з різних матеріалів створює об'ємні зображення. Основним предметом зображення в скульптурі є людина, але митець не копіює натуру — він створює нову форму, втілює творчу ідею.

Якими основними художніми засобами досягається виразність скульптури?

Об'ємно-просторова пластична мова скульптури. Скульптура має особливу художню виразність: вона об'ємна, її можна торкнутися, відчути жорсткуватість чи гладкість поверхні, округлість форм.

Світло є дуже важливим для скульптурного мистецтва. Митець розташовує об'єми й маси так, щоб вони по-різному освітлювалися. Контрастна боротьба відблисків світла і тіні посилює враження руху. Будь-яка скульптура чутлива до світла. Вона оживає лише під його дією. Скульптура буде сприйматись по-різному при верхньому та боковому освітленні, у похмуру чи ясну погоду. І скульптори обов'язково враховують це під час роботи. «Тіні, божественна гра тіней на античних мармурах! Можна сказати, що тіні небайдужі до шедеврів. Тіні за них чіпляються, обдаровують убранням», — писав відомий французький скульптор Огюст Роден.

Велике значення для скульптури має **матеріал**, із якого вона зроблена. Під час створення образу враховуються виражальні можливості матеріалів, адже кожен із них має свій характер. Не випадково дивовижний портрет єгипетської цариці Нефертіті створений із піщанику. Поверхня цього матеріалу нагадує пористість людської шкіри, від нього ніби віє людським теплом. У мармуру інший характер, цей камінь наче світиться зсередини. У ньому втілюють ідеальні образи: материнство, любов.

Види скульптури. Скульптура має два основні види: **кругла і рельєф**. Кругла скульптура призначена для огляду з різних боків, вона «живе» у вільному просторі. Рельєфу також властива тривимірність, проте один із його вимірів — глибина — передається частково.

Які види рельєфів вам відомі? Визначте їхні спільні риси та особливості.

Тутмес. Скульптурний портрет цариці Нефертіті (Стародавній Єгипет)

Рельєф «Битва Лапіфа з кентавром». Парфенон (Стародавня Греція)

В. Бородай, М. Феценко. Пам'ятний знак на честь 1500-річчя заснування Києва «Кий, Щек, Хорив та сестра їх Либідь»

Нецке «Слон».
(Японія)

А. Альгарді.
Бюст кардинала
Паоло Емілі Дзаккіа
(Італія)

Мирон. Дискобол
(Стародавній Рим)

Скульптура розрізняється і за призначенням. Велика за розмірами скульптура, яка виражає значні ідеї й закріплена в певному місці, називається **монументальною**. Це пам'ятники героям, культові зображення, меморіальні скульптури.

Скульптуру, що прикрашає парки, стадіони, храми, фасади будівель, фонтани, називають **декоративно-монументальною**.

Станковою називають скульптуру, яка виготовлена на спеціальному верстаті з поворотним кругом і призначена для прикрашання інтер'єрів приміщень.

Ще одним видом скульптури є **дрібна пластика** — невеликі фігурки: статуетки або композиції жанрово-побутового змісту. Такі вироби часто виконують роль сувенірів і дуже подібні до іграшок. Як скульптурні матеріали декоративна пластика використовує глину, дерево, виробне каміння, кістку, порцеляну, скло та інше.

Залежно від того, як художник зображає людину, скульптура поділяється на бюст і статую. Зображення кількох об'єктів — це фігурна група, або багатофігурна композиція. Залежно від змісту скульптури визначаються її жанри: **портрет, тематична композиція, анімалістичний жанр (зображення тварин)**.

Сан-Сусі — резиденція короля Пруссії Фрідріха II.
Потсдам (Німеччина)

Вплив скульптури на духовний світ людини різнобічний. Вона організовує простір, прикрашає середовище, в якому живуть люди, стає ідейно-емоційним центром, увічне істинно людське, робить те, що є для нас дорогим і святим, наочно-зримим і близьким.

- Які основні вимоги висуваються до архітектури?
- Назвіть основні види архітектури.
- На єгипетських гробницях карбували написи «Прославляйте царя», на грецьких храмах — «Людина є мірою всіх речей» або «Пізнай самого себе». Як саме світосприйняття цих народів відбилася в архітектурі?
- Порівняйте художньо-композиційні засоби архітектури і скульптури. Визначте схожість та відмінності.
- Назвіть види скульптури за призначенням.
- У яких жанрах працюють скульптори?
- Яку роль відіграє матеріал у створенні скульптурного образу?

- Складіть текст ведучого телепередачі, присвяченої архітектурній спадщині вашого міста (селища). Які об'єкти ви доберете для демонстрації? Чому?
- Виконайте ескізи архітектурних споруд різних епох.
- Виконайте ескіз фриза рельєфу для громадської будівлі свого міста або населеного пункту в техніці паперопластики.
- Організуйте візуальну подорож за темами: «Прогулянка Акрополем», «Сім чудес світу», «Мої улюблені вулиці, площі, будівлі».

- «Живопис — мистецтво, на яке можна дивитися; скульптура — мистецтво, яке можна обійти; архітектура — мистецтво, крізь яке можна пройти» (Ден Райс).
- «Зліпок передає тільки зовнішнє, я ж передаю і духовну суть. Я осягаю всю правду, а не тільки ту, яка дається оку. Я підкреслюю риси, що найбільше виражають настроїв» (Огюст Роден).

Як виникла колона коринфського ордеру

Архітектурні грецькі стилі різняться за ордерами, тобто за розташуванням основних архітектурних частин споруди, серед яких головну роль відіграють колони. Таких ордерів три: доричний, іонічний, коринфський. Про виникнення коринфського ордеру існує прекрасна легенда, переказана Вітрувієм.

«Молода коринфська дівчина раптово важко захворіла й померла. Після похорону її годувальниця зібрала в кошик різні коштовності й дрібнички, як так любила її вихованка, віднесла їх до могили й поклала зверху, а щоб ці дрібниці якомога довше збереглися, вона прикрила кошик кришкою. Випадково виявилось, що кошик стояв на корінні аканфа. До весни аканф пустив паростки і пробився крізь отвори плетеного дна, але оскільки з боків кошика на нього тиснула вага кришки рослина вигиналася по боках, утворюючи завитки.

Одного разу повз некрополь проходив скульптор Каллімах, якого за витонченість його робіт афіняни прозвали майстром. Він відзначив цей кошик, обрамлений ніжними молодим листям. Захоплений красою форми, майстер зробив за цим зразком капітелі колон в Коринфі».

Упродовж багатьох століть прекрасним зразком архітектури є давньогрецький Парфенон. Знавці кажуть: «У давньогрецького храму немає розмірів, у нього є пропорції».

Парфенон приголомшує красою простоти поєднанням розрахунку і натхнення.

Безцінний скарб царя Птолемея

З прадавніх часів ювеліри вирізьблювали рельєфи на коштовних та напівкоштовних каменях. Такі зображення отримали назву «геми» (у перекладі з латинської «коштовний камінь»). Рельєф, що виступає над поверхнею каменя, називають ка-меєю.

У Петербурзькому музеї Ермітаж зберігається найбільша та найвідоміша у світі камея — камея Гонзаго (III ст. до н. е.). Її вирізьблено з рідкого за розміром шматка тришарового сардонікса. На ній чітко виділяються профілі царя Птолемея II і його дружини Арсиної. Немов голоси музичного дуету кожний профіль доповнює та підкреслює красу іншого. Чоловічий профіль відблискує холодною білизою, а жіночий має теплий і ніжний відтінок старої слонової кістки. Свою назву камея отримала від її першої відомої історикам власниці — маркізи Ізабелли Гонзаго.

Як було знайдено Венеру Мілоську

1820 року грецький селянин з острова Мілос, розташованого в Егейському морі, знайшов на своєму городі дивовижний скарб: старовинну мармурову статую, яка вразила його своєю досконалістю. Вона була захована в кам'яному гроті, тому добре збереглась. Так була відкрита одна з найвидатніших скульптур світового мистецтва — Венера (Афродіта) Мілоська. Поруч зі статуєю знайшли кам'яну плиту. Напис на ній свідчив, що цю статую створив Агесандр чи Александр (ім'я митця чітко не читалось).

Легенда розповідає, що дивовижну знахідку випадково побачив французький мандрівник Ж. Дюмон-Дюрвіль і розповів про неї у французькому посольстві в Туреччині. За скульптурою одразу було вряджено корабель. Проте селянин вже продав статую місцевому священникові. Той подарував Венеру перекладачеві константинопольського паші. Корабель прибув на острів Мілос у той самий момент, коли статую завантажували для відправки в Константинополь. Новий власник категорично відмовився продати статую французам. Тоді моряки вирішили заволодіти дорогоцінним витвором мистецтва за допомогою сили. Пролунали постріли з корабельних гармат, розпочався бій. Можливо, саме тоді у статуйі були відбиті руки. Зрештою Венеру Мілоську відвезли у Францію й подарували королю Людовіку XVIII. Нині ця дивовижна статуя є однією з найголовніших окрас Луврського музею в Парижі.

§3. Графіка. Живопис

Художник повинен любити життя і доводити всім, що воно прекрасне.
Анатоль Франс

Графіка як вид мистецтва

Графіка — це мистецтво малюнка. З давніх часів дійшли до нас наскельні зображення, що належать до первісного мистецтва. Переважно це — сцени полювань на тварин.

Слово «графіка» в перекладі з грецької означає «пишу», «малюю». Ілюстрації в книжці, зарисовки й карикатури в газеті, оформлення упаковки різних товарів, плакати на вулиці — усе це твори художників-графіків. Вирішальна роль у графіці належить малюнку.

Які засоби виразності притаманні графіці? Назвіть їх і дайте характеристику.

Види графіки

Оригінальна

Тиражна

Промислова

Графічні твори, виконані художником в єдиному екземплярі, мають, як і в живописі, самостійне значення. Таку графіку називають оригінальною. Це малюнки й композиції, виконані олівцем, тушшю, пером та іншими графічними матеріалами. Графічні зображення в кольорі припускають застосування акварелі, темпері, пастелі. Від живопису їх відрізняє те, що вони виконані не на полотні, а на папері.

До тиражної графіки належать усі види естампів і гравюр, які від малюнків відрізняються тим, що можуть бути розмножені у великій кількості примірників. Найпоширенішими різновидами тиражної графіки є книжкова ілюстрація та плакат.

Бізон. Розпис печери
Альтаміра (Іспанія)

К. Хокусай. Гора Фудзі в ясну погоду

М. Мануйлов. Афіша «Цирк. Упаковки товарів Клоун Енґібаров»

В. Победін. Промислові знаки

Графіку використовують і для оформлення предметів побуту. Це промислова, або прикладна, графіка. Вона вельми різноманітна: художнє оздоблення упаковки і етикеток для різних товарів, оформлення театральних і концертних програм, квитків, буклетів, поштових конвертів і листівок, марок. Художники-графіки працюють над створенням фабричних, видавничих і торгових марок, емблем, грошових знаків.

Новим видом графічного мистецтва є комп'ютерна графіка. Але докладніше про неї ми поговоримо в окремому параграфі.

Живопис і його художні засоби

Ми дивимось на художнє полотно. У душі народжується захоплення красою образів, умінням художника передати їх життєву силу. І раптом ми починаємо усвідомлювати, що картина «розмовляє» з нашим серцем. Ті почуття, думки та емоції, які володіли автором під час її створення, якимось дивним чином знаходять відгук і в нашій душі, свідомості. Тож картина — це не просто майстерно виконане копіювання реальності, вона передає через зображення знання художника про навколишній світ. Цю думку якнайкраще підтверджують слова Леонардо да Вінчі: «Живописець, який безглуздо змальовує, керуючись практикою й думкою ока, подібний до дзеркала, що відображає предмети, протиставлені йому, не володіючи знанням про них».

Леонардо да Вінчі.
Мадонна Бенуа

Основним виражальним засобом живопису є колір. Він надає твору особливої життєвості, емоційної виразності, робить зображення повноцінним та переконливим. За допомогою кольору художник-живописець передає забарвлення предмета, його об'єм, віддаленість, глибину, простір середовища. Гармонія кольорів у картині називається колоритом. Саме він викликає у глядача перші враження про твір. Ще не осягнувши змісту картини, не осмисливши її сюжету, ми переймаємося настроєм, переданим художником за допомогою колориту.

Кольорознавство — наука про колір. З попереднього навчального курсу «Образотворче мистецтво» ви вже знаєте, що існують дві шкали кольорів: спектральні становлять хроматичну шкалу, а відтінки сірого — ахроматичну.

Які властивості притаманні ахроматичним та хроматичним кольорам?

Види живопису. За своїм практичним призначенням живопис поділяється на монументальний, станковий, театральньо-декораційний, іконопис та декоративний розпис предметів побуту. Докладніше ми зупинимось на характеристиці станкового та монументального видів живопису.

Станковий живопис призначений для оглядання в приміщенні. Це — картина, яка виконується на мольберті. Такі твори не закріплені у певному просторі, їх можна переміщувати. Саме станковий живопис становить експозиції музеїв і галерей.

Монументальний живопис, на відміну від станкового, обов'язково пов'язаний із площиною будівлі. Його призначення — оздоблювати витвори архітектурного мистецтва, створювати гармонійне середовище

Мікеланджело. Фреска «Створення людини». Сикстинська капела (Італія)

І. Рєпін. Запорозжці пишуть листа турецькому султану

В. Сошенко. Тарас Бульба

приміщень. Твори такого виду живопису розрізняються за технікою виконання. Найбільш поширеними серед них є настінний розпис, фреска, мозаїка, панно, сграфіто, вітраж.

Жанри живопису. Тематична різноманітність подій людського буття, необмежена кількість об'єктів предметного світу та пильний інтерес до них художників зумовили виникнення протягом XVII—XX століть жанрів живопису: пейзажу, портрета, натюрморту (за об'єктами зображення) й аніمالістичного, історичного, міфологічного, біблійного, батального та побутового (за сюжетно-тематичною спрямованістю). Часто у творах живопису жанри або їхні елементи поєднуються, чіткого розмежування між жанрами не існує.

Напевне, вам добре відома картина І. Рєпіна «Запорозжці пишуть листа турецькому султану». На прикладі цього твору легко прослідкувати поєднання історичного, побутового, портретного та елементів пейзажного жанрів. Цікаво, що перед роботою над картиною Рєпін відвідав чернігівське село Качанівку — маєток В. Тарновського, відомого колекціонера предметів козацької старовини. Художник зображав на папері не тільки рушниці, шаблі, гармати, але й пряжки, пояси, шитво на козацькому одязі, мідні глечики й похідні чорнильніці, бандури, кобзи, навіть печатку на гетьманській грамоті. Вражає кількість етюдів, написаних із місцевих селян, візника та самого Тарновського.

У картині українського художника В. Сошенка «Тарас Бульба» також важко однозначно визначити жанр: її можна віднести як до портретного, так і до історичного жанру. Образ Тараса Бульби не мав реального прототипу, але в ньому автор втілює кращі риси українського козацтва, передає історичний дух епохи боротьби нашого народу за волю і незалежність.

Із полотном «Несення хреста» видатного італійського художника Рафаеля трапилась надзвичайна історія. Митець написав картину для одного з монастирів Палермо. На полотні був зображений Ісус Христос, який несе хрест крізь натовп.

Торговельне судно, на якому перевозили цю картину, потрапило в шторм і загинуло разом із людьми й усім крамом. Лише картину Рафаеля — така була воля провидіння — хвилі винесли до генуезької гавані. Абсолютно неушкодженою її дістали з ящика і перевезли в Палермо. За висловами живописця Вазарі, це полотно вважалося такою ж видатною пам'яткою острова Сицилія, як вулкан Етна.

- Розкажіть, що відрізняє графіку від інших видів образотворчого мистецтва.
- Які види графіки вам відомі? Укажіть особливості кожного з них.
- Які техніки графічного мистецтва застосовуються художниками-ілюстраторами?
- Розкажіть про основні види живопису та їх особливості. З якими живописними жанрами ви знайомі?
- Які шедеври живопису ви знаєте? Пригадайте, у якому жанрі досягли художнього визнання відомі вам художники.

- Складіть діалог на основі такої ситуації: ваш співрозмовник — шанувальник живопису. Розпитайте його про музеї, художні виставки, попросіть розповісти про найцікавіші, на його думку, живописні полотна.
- Виконайте пейзаж рідного краю. Засобами живопису передайте настрій, своє ставлення до зображеного.
- Підготуйте повідомлення «Мій улюблений жанр живопису».
- Плакат відгукується на найзлободенніші події сучасності. Охорона природи — одна з гострих проблем нашого часу. Створіть ескіз плаката на екологічну тему.

- «Живопис, як і поезія, вибирає у Всесвіті те, що найкраще відповідає його цілям... Завдяки цьому мудрому методу художник стає творцем і перестає бути покійрно підкореним копійством» (Франсіско Гойя).
- «Дрібнички, деталі — не головне. Головне — розгледіти душу» (Олександр Мурашко).
- «Художник пише не те, що бачить, а те, що побачать інші» (Поль Валері).

§ 4. Декоративно-ужиткове мистецтво

Народне мистецтво наймогутніше, найхарактерніше, воно створене генієм усього народу за довгі віки існування нації.

Іван Гончар

Народна вишивка, ткацтво, писанкарство, килимарство, гончарство, іграшка, художня обробка металу, дерева та шкіри, ювелірні вироби — усе це види декоративно-ужиткового мистецтва. «Декоративне» в перекладі з латинської означає «прикрашене», а «ужиткове» вказує на практичну користь предметів. Відомий український скульптор І. Гончар сказав: «Усі чи майже всі предмети народного мистецтва виконують в житті нашого народу не одну функцію, а дві або й три: ужиткову, обрядово-ритуальну та мистецько-декоративну».

З прадавніх часів людству було властиве прагнення наповнити своє життя та оточуючий предметний світ красою. Із цією метою прості тканини оздоблювали вишивкою, посуд — вишкрябаним та кольоровим орнаментом, металеві речі карбували, вкривали насічкою. Так кераміка, зброя, одяг, меблі, особисті речі перетворилися на вироби мистецтва і стали задовольняти естетичні потреби людини. Вони зберегли свою утилітарну* першооснову та призначення, але тепер ними можна було милуватися, прикрашати побут. Ці вироби містять як матеріальні, так і духовні ознаки, отже, і цінуються вже не лише тому, що корисні, а й тому, що в них поєднані дорогоцінність матеріалу, майстерність виготовлення й витонченість оздоблення.

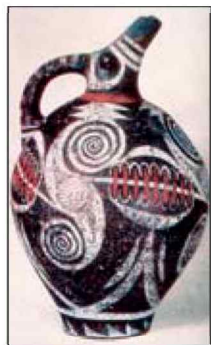
Вишиті рушники, різьблені гарні підсвічники, оздоблена інкрустацією зброя та багато інших ужиткових виробів є найважливішими елементами художньо-змістового предметного середовища. Їхні краса і користь урівноважені й гармонійно доповнюють одна одну.

Вироби
українського
декоративно-
ужиткового
мистецтва

* Утилітарний — призначений для практичного застосування.

Глечик із Феста
(Егейська культура)

Предмети Старорязан-
ського скарбу (Росія)

Топірці. Івано-Франківщина

Бажання людей прикрашати себе, свій одяг, житло та предмети інтер'єра втілилось у створенні надзвичайно витончених ювелірних виробів, самобутніх національних костюмів, декоративних предметів побуту. Користь цих виробів, як правило, полягає в тому, що вони гарні. Проте їхня краса дуже змістовна, адже відображає матеріальні й духовні цінності суспільства, його традиції і соціальний устрій.

Декоративно-ужиткове мистецтво дуже поширене і в наш час. Справжні умільці на основі традиційних канонів створюють шедеври національної культури, якими пишається не одне покоління людей. У дійсно художньому виробі все має бути узгоджене, підпорядковане єдиному задуму: призначення, конструкція, форма, матеріал, колір, візерунок.

Народні художні промисли

Народні художні промисли — це унікальні осередки народної творчості, що історично склалися й існують понині. Це — живі пам'ятки національної культури.

Кожен народ створив художні образи, що відображають його ідеали й поняття про добро і зло. Риси національного характеру, зумовлені навколишньою природою, життєвим устроєм, історією народу, знаходять своє відображення в національних художніх промислах.

Найпершим виробництвом, що виділилося в самостійне ремесло, була *художня обробка металу*. Металеві вироби відливали у фігурних формах або кували, карбували, вкривали інкрустацією, насічками. Візерунок ніби прикладався до предмета, і той ставав гарнішим, ошатнішим, більш вишуканим.

Художня обробка дерева на території країн, багатих лісами, має глибокі традиції. Дерево здавна було головним матеріалом, із якого

Дерев'яна іграшка.
Яворівщина

Косівські керамічні вироби.
Івано-Франківщина

Рушник. Сумщина

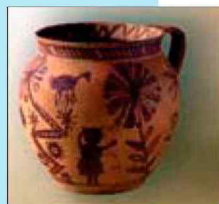
будували житло, виготовляли начиння, майстрували іграшки. В оформленні житла широко застосовувалися різьблення й розпис по дереву.

Одним із визначних центрів художньої обробки дерева в Україні є Яворівщина. Місцеві різьбярі по дереву володіють навичками рельєфного, плаского, ажурного різьблення. Широко відомі яворівські іграшки з рухомими елементами, що відрізняються оригінальною конструкцією та яскравим жовто-червоним забарвленням: коники, візочки, метелики, пташки.

Одним із головних народних промислів є *кераміка*. Історія зберегла чудові зразки керамічного мистецтва. Воно вражає різноманітністю техніки виконання та призначення виробів: від простих глиняних фігурок і примітивного посуду до вишуканих виробів із тонкої порцеляни. Художні традиції українського народу передані в косівській, опішнянській та гуцульській кераміці. Невід'ємною частиною цього народного промислу в Україні є дитяча іграшка — скульптурні зображення людей (пані, козак, вершник) і тварин та птахів (коник, баранець, козеня, курочка, півник, качечка). Виготовляли українські гончарі й іграшковий посуд, що відтворював усі традиційні форми глиняних виробів (горщик, глечик, дійничка, мисочка тощо).

Українські гончарі дуже ретельно підходили до вибору матеріалу для своїх виробів. Нерідко матеріал і спосіб виготовлення гончарного виробу залежали від того, для якого продукту він був призначений. Приміром, вважалося, що на якість сметани впливає посуд, у якому вона виготовляється. Подекуди для молочних горщиків та глечиків гончарі використовували глину, яку збирали з пальців при формуванні інших керамічних виробів (так звані «слимаки»). Гончарі пояснювали це тим, що господині збирають сметану так, як гончар глину з пальців знімає.

Прекрасними зразками народних промислів є *ткацтво* та *вишивка*. Прядінням і ткацтвом, як правило, займалися жінки та дівчата. Ткацький верстат був у кожній родині, а тканини, що виготовлялися на ньому, за призначенням поділялися на три групи: для одягу, упорядкування житла та господарських потреб. Із далеких часів дійшли до нас унікальні текстильні техніки, зразки самотутніх яскравих візерунків. Окрім того, ткані вироби оздоблювали різноманітною вишивкою, мереживом.

Костюми народів світу

Костюм — це одночасно одяг і вбрання, у ньому поєднуються і практичність, і утилітарність, що впливають із суті костюма як одягу, й естетичність, пов'язана з його призначенням як вбрання.

Які рослинні мотиви присутні в орнаментах одягу різних народів світу?

Оскільки костюм є елементом суспільно-побутового призначення, частиною матеріальної культури, галуззю ужиткового мистецтва, він і формується в тісній залежності від розвитку суспільства. Виникаючи на певній стадії суспільного розвитку, типи костюма історично розвивалися, зазнаючи еволюції залежно від змін у самому суспільному ладі.

На костюм та появу в ньому тих чи інших особливостей діють такі фактори: техніка виробництва, спосіб життя й основні заняття населення. Дуже важливу роль у костюмі відіграє художнє оформлення, зумовлене національними особливостями побуту, різними аспектами суспільної ідеології — релігією, морально-етичними нормами, мистецтвом, естетичними смаками народу.

Національні костюми народів світу: а — Північна Америка, б — Європа (Шотландія), в — Південна Африка

а

б

в

Всесвітня історія костюма дає можливість простежити різні тенденції розвитку художньої культури країн Європи і Сходу. Активні міжнародні контакти зумовили взаємопроникнення і творче використання досягнень різних культур. Це відобразилося в одязі: виникненні нових елементів костюма, запозиченні стилю.

На противагу Європі країни Сходу зберігали свої давні етнічні традиції у формі костюма, що відповідало релігії, природним умовам, етичним нормам і естетичним уявленням.

Для національних костюмів кожного народу характерні типові мотиви орнаменту, символіка улюблених кольорів, набір компонентів, які відповідають національним традиціям.

Український костюм

Наш народ як самобутня нація створив багатогранну культуру, елементом якої є народний костюм. В Україні склалися досить стійкі традиції національного вбрання, які формувалися упродовж історичного розвитку. Про це свідчать археологічні знахідки на території України.

Витоки українського народного одягу тісно пов'язані з традиціями Київської Русі. З того часу відомий найпоширеніший вид жіночого одягу — довга сорочка, підперезана поясом. Поступово український жіночий костюм змінювався, його характерними елементами стали сорочка-вишиванка, запаска або плахта та керсетка. Костюм доповнювався різнобарвними стрічками, намистом, що надавало йому святковості.

Особливим елементом жіночого одягу був головний убір: незаміжні дівчата носили вінок, а заміжні жінки — високий очіпок. Залежно від регіону головні убори відрізнялися формою та багатством оздоблення.

Чоловічий одяг був не менш яскравим та виразним. Він складався з довгої сорочки, широких шароварів або вузьких штанів, безрукавки й пояса з довгими китицями. Влітку повсякденним головним убором українських чоловіків були солом'яні брилі. На Гуцульщині та в Карпатах чоловіки носили чорні фетрові капелюхи.

У сучасному повсякденному одязі українців переважає європейський стиль. Але національні традиції живуть і досі.

Дівочий національний одяг. Київщина

Народні традиції в сучасному костюмі

- Назвіть основні вимоги, яким має відповідати витвір декоративно-ужиткового мистецтва. Які народні художні промисли ви знаєте?
- Які функції виконує одяг? Чому він є невід'ємною частиною культури будь-якого народу?
- Назвіть чинники, що впливають на формування особливостей національного одягу.
- Яким чином традиційні елементи національного одягу відбиваються в роботах сучасних дизайнерів?

- Створіть із друзями декоративне панно «Квіти України» (колективна робота в техніці аплікації або витинанки).
- Підготуйте виставку предметів декоративно-ужиткового мистецтва «Скарбничка моєї родини».
- Розробіть маршрут експедиції «Народні промисли рідного краю».

- «Красу було неможливо відокремити від користі, а користь — від краси. Майстра називали митцем, а митця — майстром. Інакше кажучи, краса перебувала в розчиненому, а не кристалічному, як нині, стані» (Василь Белов).
- «Витвори народного мистецтва визначні передусім своєю доцільністю. Вони дають наочне уявлення про те, що люди, які їх створили, користувалися ними, відчували в усьому міру прекрасного» (Іван Лямін).

§ 5. Художня фотографія. Комп'ютерна графіка

Кожне мистецтво має ніби дві півкулі: задум і виконання. Вони відокремлені незмірними просторами.

Оноре де Бальзак

Художня фотографія

Фотомистецтво — це створення технічними засобами зорового образу документального значення, який виразно й достовірно відбиває момент дійсності.

Слово «фотографія» в перекладі з грецької означає «світлопис». Мистецтво фотографії посідає важливе місце в сучасній культурі.

а

б

в

Світлини: а — В. Пилип'юк. Міський пейзаж; б — В. Гиппенрейтер. Натюрморт; в — В. Малишев. Портрет балерини М. Плісецької

Документальна точність фотографічних зображень і порівняно простий спосіб їх отримання відкрили значні можливості використання фотографії в різних галузях творчої діяльності людини. На основі цього виду мистецтва розвинулися ілюстраційна поліграфія, художнє та документальне кіно. Окрім того, фотографія є одним із найпоширеніших видів сучасного образотворчого мистецтва.

Яку роль відіграє фотографія у житті людини?

Художня фотографія — перший вид мистецтва, що розвинувся на основі науково-технічних досягнень XIX—XX століть. Французький винахідник Н. Ньєпс у 1826 році отримав фотографічне зображення краєвиду з вікна своєї майстерні. Спосіб отримання такого зображення удосконалили у своїх роботах французький художник Л. Дагер і англійський учений Ф. Тальбот.

Офіційним «днем народження» фотографії вважають 7 січня 1839 року. Цього дня на засіданні Паризької академії наук було повідомлено про винахід унікального технічного апарата — дагеротипу, яким можна отримати візуальні зображення об'єктів на світлочутливих матеріалах.

Авторами патенту були художник Луї Дагер і винахідники Нисефор Ньєпс та Фокс Тальбот. Хімічна обробка давала можливість зберегти малюнок, створений світлом. Так почалась ера фотографії.

С. Тарасов. Замок Свірж (світлина). Львівщина

Мандрівники, етнографи, природодослідники швидко зрозуміли, що фотоапарат стане незамінним помічником у їхній діяльності. Згодом і майстри образотворчого мистецтва почали використовувати фотографію як допоміжний засіб для фіксування потрібних ракурсів, положення тіла, типів облич. Фотографи ж, у свою чергу, залучали художників до коригування фотографічних зображень — ретуші.

Особливості художньої фотографії. Фотографії довелося довго шукати власне місце серед інших видів мистецтва. Фотографи працювали в традиційних для живопису жанрах портрета, міського і сільського пейзажу, натюрморту, жанрової сцени. Деякі з них навіть робили олівцем ескізи своїх майбутніх творів. Таку фотографію називають постановчою, картинною. Митці, які працювали в жанрі постановчої фотографії, прагнули передати красу навколишнього світу та людини, її почуття, емоції, характер.

Документальна (моментальна, хронікальна, репортажна) фотографія спрямована на прямий контакт із життям. У цьому випадку йдеться не про приховування, а, навпаки, про висвітлення всіх подробиць навколишнього світу. Фотографи, які працюють у цих жанрах фотомистецтва, допомагають нам по-новому побачити звичні предмети й події, знайти незвичайне у звичайному.

Найголовніша перевага художньої фотографії — можливість фіксувати реальні події та передавати дійсність безпосередньо такою, якою її побачив митець. Фотограф-художник завжди поєднує у своїй творчості технічні навички й образотворче мистецтво. Бути фотографом художньої фотографії — це перш за все бути тонким психологом, який уміє розкрити й показати сутність того, що відбувається.

Комп'ютерна графіка

Ми знаємо, що за допомогою комп'ютера можна не лише друкувати тексти, виконувати креслення і схеми, але й створювати витвори мистецтва. Комп'ютерна графіка — ще один вид мистецтва, з яким ми зустрічаємося щодня: оригінальні заставки до телепрограм, ігри, рекламні плакати, логотипи, комп'ютерна мультиплікація.

Чим відрізняється комп'ютерна графіка від звичайної? Створюючи такий витвір, художники виконують композицію із ліній, об'ємних елементів, візерунків, кольорових плям на екрані дисплея, а потім роздруковують отримані зображення.

Сучасна комп'ютерна графіка має два принципово різні напрями: створення оригінальних зображень та обробка вже наявних. Найбільш масовим є другий напрям, який не вимагає особливих художніх навичок. Типовим зразком такого твору є колажна композиція, виконана з фрагментів фотографічних зображень і готових графічних елементів. Вам, напевно, відомі такі назви, як Adobe Photoshop або Corel Draw. Це — найвідоміші комп'ютерні програми, які дають можливість створювати оригінальні високохудожні роботи.

Види й особливості комп'ютерної графіки. Усі витвори комп'ютерної графіки поділяють за засобами виконання на дві категорії: двовимірні та тривимірні.

За допомогою двовимірної графіки створюють пласкі зображення, побудовані на основі простих ліній, геометричних фігур та кольорових плям. Це — фірмові логотипи, книжкові ілюстрації, художні шрифти, заставки й меню до комп'ютерних ігор. Найвідоміші різновиди двовимірної графіки — векторна та растрова. Растрова графіка надає широких можливостей щодо удосконалення фотографічних зображень, створювання на їх основі нових художніх образів.

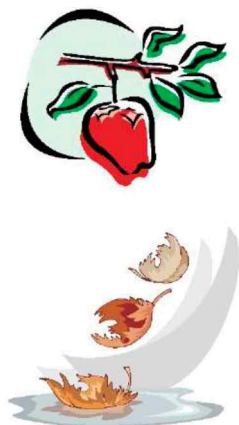
Зразки комп'ютерних колажів

Растрова графіка

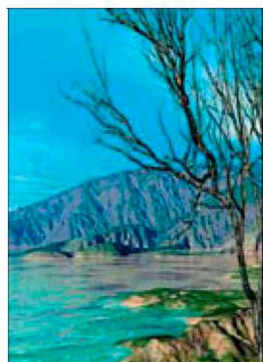
Векторна графіка

Останнім часом усе більшої популярності набувають художні образи, отримані за допомогою тривимірної комп'ютерної графіки (3D). Перевага такого зображення полягає в тому, що воно створює ілюзію об'єму, простору, подібного до реального. Тривимірна графіка активно застосовується в мультиплікації, кінематографії, телебаченні, комп'ютерних іграх.

Художня робота на комп'ютері — це швидкість створення графічного образу, нові можливості варіювати зображення, переміщувати його по робочій площині, збільшувати або зменшувати, вдосконалювати за допомогою спеціальних редакторів.

Приклади 3D-графіки: а — комп'ютерна гра, б — кадр із науково-популярного фільму «Прогулянки з динозаврами», в — кадр із мультиплікаційного фільму «Мадагаскар»

а

б

в

- У яких сферах діяльності використовують фотографію?
- Що споріднює мистецтво фотографії та образотворче мистецтво? Якими якостями має володіти фотохудожник?
- Назвіть основні напрями розвитку комп'ютерної графіки. Які електронні графічні програми вам відомі?
- Які переваги має комп'ютерна графіка порівняно з іншими видами образотворчого мистецтва?

- Виберіть із домашньої колекції кілька світлин певного жанру (портрет, пейзаж, жанрові сцени). Проаналізуйте їх композицію.
- Доберіть із журналів або газет фотографії, які свідчать про певне явище в суспільстві. Проаналізуйте роботи різних фотокореспондентів.
- За допомогою засобів комп'ютерної графіки виконайте малюнок в одному з жанрів: пейзаж, натюрморт, анімалістичний жанр.
- Створіть анімацію на тему «Метелики, що пурхають».

- «Фотографія муміфікує час» (Анрі Базен).
- «Фотографія має незвичайну здатність перетворювати всі свої об'єкти на художні твори» (Сьюзан Зонтаг).
- «Небезпека не в тому, що одного разу комп'ютер почне мислити як людина, а в тому, що людина одного разу стане мислити, як комп'ютер» (Сідні Дж. Харріс).
- «Наш час пишається машинами, які вміють мислити, і пасують перед людьми, які теж це вміють» (Г. Мамфорд Джонс).

ТЕМА 3. ЖАНРОВА ПАЛІТРА МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Музика супроводжує людину протягом усього її життя. У роботі вона допомагає знайти ритм, під час подорожі — подолати втому, в горі й радості — висловити почуття. Щоб зрозуміти й полюбити музику, потрібно перш за все навчитися її слухати. Для цього слід знати особливості музики як виду мистецтва, розуміти своєрідність музичного образу й тих художніх засобів, за допомогою яких він створюється.

§6. Музичні жанри й форми

Музика — найпоетичніше, наймогутніше, найживіше з усіх мистецтв.

Гектор Берліоз

Світ людських почуттів, роздумів надзвичайно складний і різноманітний. Жанрове багатство музичного мистецтва повною мірою відображає всі грані духовного світу особистості, передає найтонші відтінки її переживань та емоцій. Музика — дзеркало, у якому кожна людина може побачити свою душу.

Усі музичні твори можна поділити на вокальні (пов'язані з людським голосом, зі словом) та інструментальні (ті, що виконуються на музичних інструментах).

Вокальна музика

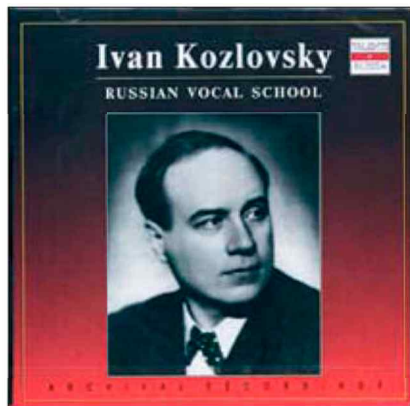
Межі вокальної музики надзвичайно широкі: від одноголосних пісенних мелодій до великомасштабних творів у хоровому виконанні. Серед жанрів вокальної музики: пісня, романс, опера, ораторія, кантата. У всіх вокальних творах вирішальна роль належить голосу.

Пісня — найпоширеніший жанр вокальної музики. Серед безлічі різновидів пісень — пісні народні і пісні, створені композиторами. Визначним реформатором пісенного жанру вважається австрійський композитор Франц Шуберт, автор понад 600 пісень. Його високохудожні цикли пісень «Прекрасна мірошниця» та «Зимовий шлях» набули світової популярності.

Між композиторською музикою та народною піснею існує постійний взаємозв'язок. В операх, симфоніях, камерній музиці композитори часто звертаються до народної пісні, передаючи її інтонації, особливості мелодики.

Франц Шуберт

Обкладинка платівки із записом романсів у виконанні І. Козловського

Виступ Національного академічного народного хору ім. Г. Верьовки

До жанрів вокальної музики належить і *романс* — невеликий твір для голосу з інструментальним супроводом. Він виник у середовищі художньої інтелігенції, яка прагнула зрозуміти народ, наблизитися до нього. Видатними майстрами романсу були російські композитори М. Глінка, О. Аляб'єв, П. Чайковський та український композитор М. Лисенко. Романси бувають побутові, ліричні, любовні. Вони передають піднесені почуття, глибоко особисті настрої. Неперевершеним виконавцем романсів був видатний український співак І. Козловський.

Які романси українських композиторів ви знаєте? Які емоції вони передають?

У всі часи композитори приділяли велику увагу *хоровій музиці*. Світової популярності набули хорові твори Й. С. Баха, В. А. Моцарта, М. Глінки, М. Леонтовича, Д. Бортнянського та інших світових класиків. Хор — це співацький колектив, який виконує вокальну музику, переважно багатоголосу. Розрізняють хори однорідні (чоловічі, жіночі, дитячі) та змішані. Частіше за все в музичній практиці зустрічаються змішані хори, які складаються із чотирьох партій: дві жіночі — сопрано й альти, і дві чоловічі — тенори і баси. За виконавською манерою й репертуаром хори поділяються на академічні та народні.

Значний внесок у розвиток хорового співу зробили українські композитори Б. Лятошинський, М. Березовський, П. Майборода, Л. Ревуцький, І. Шамо та інші.

Серед вокальних жанрів найпоширенішими є кантати й ораторії у виконанні хору та симфонічного оркестру.

Симфонічний оркестр

Камерний оркестр

Ораторія і кантата — це великі твори урочистого або оповідно-епічного характеру. Всесвітньовідомі твори цих жанрів створили Й. С. Бах, В. А. Моцарт, Л. Бетховен, Д. Шостакович, М. Лисенко, Г. Свиридов.

Назвіть спільні та відмінні риси ораторії і кантати.

Інструментальна музика

Інструментальна музика існує в безлічі різноманітних жанрів і форм. Залежно від складу виконавців вона поділяється на камерно-інструментальну та симфонічну.

Камерно-інструментальна музика створена для виконання невеликим складом виконавців (солісти, дуети, тріо, квартети та інші ансамблі). Найпоширенішими її жанрами є соната, сюїта, квартет, ноктюрн, прелюдія.

Симфонічна музика виконується симфонічним оркестром. Великі симфонічні оркестри справедливо вважаються вершинним завоюванням музично-виконавської культури.

Чотирнадцяту сонату Л. Бетховена названо «Місячною» не самим автором, а поетом-романтиком Л. Рельштабом, другом австрійського композитора Ф. Шуберта. Така назва назавжди закріпилася за цим музичним твором, хоча і не зовсім відповідає його змісту. У 1799 році Бетховен познайомився із сім'єю графа Ф. фон Брунсвіка. Соната присвячена родичці сімейства — Джульетті Гвиччарді. Нерозділене кохання Бетховена знайшло своє відтворення в музиці чотирнадцятої сонати, яка має також авторський підзаголовок — «Майже фантазія».

З яких основних груп складається симфонічний оркестр? Які музичні інструменти входять до їх складу та якими є їхні основні функції?

Для симфонічних оркестрів створені симфонії, сюїти, поеми, увертюри, концерти. Існує багато відомих симфонічних оркестрів, що мають світову музичну славу. Це оркестри Лондона, Дрездена, Варшави, Києва, Москви, відомі не лише у своїх країнах, але й далеко за їх межами.

- Наведіть відомі вам приклади симфонічних творів.
- Розкажіть про вокальну музику, її жанри. Назвіть видатних композиторів і виконавців.
- У яких музичних жанрах може бути представлена камерно-інструментальна і симфонічна музика? Назвіть композиторів, які зробили значний внесок у розвиток музичного мистецтва у царині симфонічної та інструментальної музики.

- З якими кольорами й образами асоціюються у вас звуки арфи, скрипки, віолончелі, сопілки, труби, фортепіано? Створіть ці образи.
- Послухайте будь-який твір камерно-інструментального жанру. Наприклад, вальс із «Серенади для струнного оркестру» П. Чайковського, «Форель» (IV частина квінтета ля-мажор) Ф. Шуберта або «Зима» із циклу «Пори року» А. Вівальді. Доберіть до нього вірш, твір живопису або графіки, які б передавали своїми художніми засобами цей музичний образ.
- Підготуйте розповідь «Світ людської душі в музичних образах» про життя і творчість одного з видатних українських композиторів.

- «Музика облагороджує моральність» (Арістотель).
- «Без музики життя було б помилкою» (Фрідріх Ніцше).
- «Українська пісня приховує в собі таємницю не лише співзвучності з космічними ритмами, з голосами природи — у ній діє ще дивовижна магія нашої мови: кожне слово не просто мовить, а переливається дивними самоцвітами природної краси і само творить світ» (Марія Чумарна).

§ 7. Музично-театральні жанри

Музика — посередниця між життям розуму і життям почуттів.

Людвіг ван Бетховен

Союз двох видів мистецтва — музики і театру — є першоосновою найпопулярніших музично-театральних жанрів, до яких належать опера, балет, оперета, мюзикл.

Опера — музично-сценічний твір, що поєднує вокальну й інструментальну музику, поезію, драматургію, хореографію та образотворче мистецтво (костюми, декорації). Завдяки синтезу мистецтв опера є не тільки найскладнішим, але й найяскравішим із музичних жанрів. Вагомий внесок у розвиток оперного мистецтва зробили українські композитори С. Гулак-Артемовський («Запорожець за Дунаєм»), О. Білаш («Гайдамаки», «Балада війни»), Ю. Мейтус («Ярослав Мудрий»), С. Людкевич («Довбуш») та інші.

Балет — музично-хореографічна вистава, зміст якої втілений засобами музики, танцю і пантоміми. Образи хореографічного мистецтва створюються за допомогою умовних прийомів, жестів, поз, рухів. Визначні досягнення в балеті належать російським композиторам П. Чайковському («Лебедине озеро», «Спляча красуня»), С. Прокоф'єву («Ромео і Джульєтта», «Попелюшка») та українському композитору К. Данькевичу («Лілея»).

Пригадайте опери і балети, з якими ви знайомились у попередні роки.

Оперета — музично-сценічна вистава, переважно розважального змісту, з вокальними і танцювальними сценами в супроводі оркестру та чергуванням розмовних епізодів. Визначні оперети створили І. Кальман («Баядера», «Сильва», «Принцеса цирку»), Й. Штраус («Летюча миша», «Циганський барон»), І. Дунаєвський («Золота полонина», «Біла акація»), Ю. Мілютін («Трембіта», «Цирк засвічує вогні»).

Сцена з оперети І. Кальмана
«Сильва»

Сцена з мюзиклу Р. Кочіанте
«Нотр-Дам»

Сцена з мюзиклу Л. Бернстайна «Вестсайдська історія»

Мюзикл — музично-сценічна вистава, в якій поєднуються різноманітні жанри й виражальні засоби естрадної та побутової музики, хореографічного, драматичного й оперного мистецтва. Мюзикл будується на пластичній драматургії і може бути не тільки комедією, але й драмою. Як жанр мюзикл з'явився у США в 1920—1930 роках. і досяг розквіту всередині ХХ століття. До найкращих зразків мюзиклу належать «Вестсайдська історія» Л. Бернстайна, «Моя чарівна леді» Ф. Лоу, «Людина з Ламанчі» М. Лі, «Три мушкетери» М. Дунаєвського, «Пригоди на Міссісіпі» Л. і Ж. Колодубів.

Сучасні мюзикли «Йосип та його дивовижні кольорові шати» Е. Ллойда Уеббера, «Нотр-Дам» Р. Кочіанте популярні в усіх країнах світу. Пісня «Belle» із мюзиклу «Нотр-Дам» стала хітом одразу ж після його виходу. А фільм, який був поставлений 2003 року за мюзиклом «Чикаго» Дж. Кандера, отримав відому кінопремію «Оскар» у кількох номінаціях.

Театр для постановки опер Р. Вагнера побудували в невеличкому баварському містечку Байройт. Будівництво тривало від 1872 до 1876 року, і керував ним особисто композитор. Театр побудовано амфітеатром на 1500 глядачів. Особливу увагу приділили технічному обладнанню, щоб можна було швидко змінювати декорації й освітлення (під час дії в залі робили затемнення). Театр було відкрито прем'єрним показом опери «Кільця Нібелунга», яка йшла впродовж тижня. З тієї пори в театрі проходять Байройтські фестивалі, на яких представляють опери Р. Вагнера за участю видатних оперних виконавців.

- Які види мистецтва взаємодіють у музично-театральному жанрі?
- Порівняйте виражальні засоби створення художнього образу в опері, балеті, опереті та мюзиклі. Наведіть приклади відомих вам творів музично-театрального мистецтва.

- Напишіть твір-есе «Мої враження від театральної вистави» (балет, опера, оперета, мюзикл).
- Міні-проект «Створення альбому про одного з видатних оперних композиторів». Кожен учень виконує одну сторінку до теми: «В. А. Моцарт — видатний реформатор оперного мистецтва», «Патріотичні оперні твори», «Оперна творчість М. Лисенка», «Творча спадщина П. Чайковського».

- «Мистецтво невичерпне, як життя» (Ромен Роллан).
- «Любіть і вивчайте велике мистецтво музики. Воно відкриє вам цілий світ високих почуттів, пристрастей, думок. Воно зробить вас духовно багатшими. Завдяки музиці ви знайдете в собі нові, невідомі вам раніше сили. Ви побачите життя в нових тонах і фарбах» (Дмитро Шостакович).
- «Музика — посередниця між життям розуму і життям почуттів» (Людвіг ван Бетховен).
- «Мюзикл — розмовний жанр для тих, хто не вміє співати, і музичний — для тих, хто не вміє говорити» (Шарль Азнавур).

§ 8. Напрями музики масових жанрів

Мета музики — торкатися серця.

Йоганн Себастьян Бах

Десятки тисяч музикантів творять у різноманітних музичних стилях і напрямках. Одні продовжують традиції минулого, а інші започатковують і розвивають нові музичні жанри.

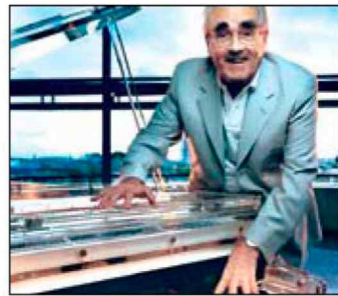
У часи науково-технічного прогресу були створені електронні музичні інструменти і, більше того, абсолютно нове електронне звукове середовище. Композитори використовують як «класичні» інструменти звукозаписуючу і звуковідтворювальну техніку — магнітофон, синтезатор, а в останні роки — комп'ютер. Помітним явищем стало зростаюче захоплення музикою масових жанрів. Особливості масової музики на сучасному етапі найяскравіше втілені в таких її різновидах, як джаз, рок-, поп-музика.

Луї Армстронг

Бенні Гудмен

Мішель Легран

Джаз став міжнародним явищем, без якого не можна уявити музичну культуру ХХ століття. Він виник на півдні США, у Новому Орлеані, наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття в результаті взаємодії афроамериканської та європейської музичних культур.

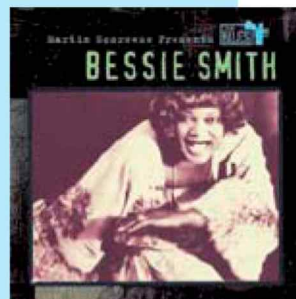
Пригадайте, що означає поняття «імпровізація». У чому полягає, на вашу думку, суть імпровізації під час виконання джазових творів?

Витоки джазу лежать у трудових, релігійних і світських піснях афроамериканського населення, а також у танцювально-побутовій музиці білих поселенців США. Значний вплив на формування джазу мали регтайм, спіричуел, блюз.

Однією з характерних особливостей цієї музики є її імпровізаційність. Твори джазової музики — як інструментальні, так і вокальні п'єси. Джаз поєднує в собі численні стилі (диксиленд, свінг, бібоп) та різновиди: новоорлеанський, чиказький, нью-йоркський. Визначними представниками джазу були Л. Армстронг, Д. Мортон, К. Бейсі, Ф. Гендерсон та інші.

Блюз (англ. *blues*, від *blue devils* — меланхолія, смуток або від *to feel blue* — засмучуватися) — пісенний та інструментальний жанр афроамериканської музики. Він виник на основі вокального фольклору афроамериканців, перш за все трудових пісень, якими супроводжувалася робота в полі, рубання лісу. Спочатку блюзові музиканти співали під акомпанемент банджо або гітари. Музика, яку вони виконували, стала називатися сільським блюзом. Пізніше, зі становленням блюзу як жанру професійної музики, з'явився міський, або класичний, блюз, який звучав у супроводі інструментального ансамблю. Видатні виконавці блюзу: співачки Ма Рейні, Бесі Сміт; співаки, гітаристи й композитори Джон Лі Хукер, Бі Бі Кінг.

Виступ ансамблю «Тea-джаз» під керівництвом Л. Утьосова

Гурт «The Beatles»

Великі джазові оркестри, які налічують до двадцяти виконавців, називаються біг-бендами. Найвідомішими були оркестри Б. Гудмена, Т. Дорсі, Д. Еллінгтона, Г. Міллера, Л. Утьосова. Джазова музика вплинула на творчість відомих композиторів: К. Дебюссі, Д. Гершвіна, Л. Бернстайна, Л. Колодуба, Р. Паулса та інших.

Рок-музика (англ. *rock music*) виникла в другій половині ХХ століття як нове явище музичної культури. Рок-музика постійно оновлюється різними напрямками, стилями, жанрами. Першим напрямом рок-музики став рок-н-рол (англ. *rock'roll* — «розгойдуватися й обертатися») — танцювальна музика у швидкому темпі. Провідна роль належить електрогітарі, на якій часто виконують сольні партії. Піонерами рок-н-ролу були Е. Преслі, Б. Хейлі, Ч. Бері, К. Перкінс.

Крім рок-н-ролу існував інший напрям, який назвали біг-біт. Найвідоміші виконавці цього напрямку — гурти «Бітлз», «Енімалз», «Роллінг Стоунз». Значний внесок у розвиток вітчизняної рок-музики внесли гурти «ВВ», «Табула Раса» та інші.

Пригадайте, які пісні цих гуртів користуються найбільшою популярністю.

Починаючи з 1960-х років виникло безліч різних напрямів рок-музики. Межі між ними можна провести лише умовно, оскільки творчість багатьох рок-гуртів має особливості кількох напрямів. Найвідоміші з них: блюз-рок, фолк-рок, арт-рок, джаз-рок, хард-рок.

Рок-музика вплинула і на оперний жанр. Це ознаменувалося появою рок-опери — театралізованої вистави із сюжетом, дійовими особами, декораціями і музикою у рок-стилі. Першими рок-операми вважаються «Волосся» Г. Макдермота, «Спасіння» Т. Ліна. У 1970 році

Гурт «Роллінг Стоунз»

Гурт «Лед Зеппелін»

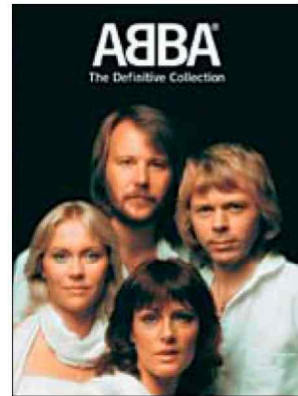
англійський композитор Ендрю Ллойд Уеббер створив рок-оперу «Ісус Христос — Суперзірка», у якій партію Ісуса вперше виконав вокаліст гурту «Діп Пьорпл» І. Гіллан.

Зі сцен українських театрів звучать рок-опери «Орфей і Евридика» О. Журбіна, «Юнона і Авось» О. Рибникова, «Стадіон» О. Градського, «Джордано» Л. Квінт, «Біла ворона» Г. Татарченка.

До рок-музики звертаються і професійні композитори, наприклад А. Шнітке, Е. Артем'єв, С. Відусенко.

Одним із явищ молодіжної культури є поп-музика (англ. *popular music* — популярна, загально-доступна музика). Але в широкому розумінні треба відрізнити поп-музику від популярної музики. З одного боку, до популярної музики відносять найвідоміші твори, що часто виконуються. Наприклад, твори В. Моцарта, Л. Бетховена, П. Чайковського, Ф. Шопена, у тому числі народні, джазові та інші. З іншого боку, це поняття охоплює різноманітні стилі, жанри переважно розважально-естрадного музикування. Спочатку поп-музикою називали і рок-музику, але пізніше ці поняття розійшлися.

Поп-музика орієнтується на посередній смак. Тому при написанні творів цього напрямку використовуються вже випробувані музичні стандарти. Поміж рок- та поп-музикою виникають нові суміжні напрями: хард-поп (гурт «Харт»), поп-арт (гурт «Роксі Мьюзик»), диско (гурти «Абба», «Боні М»).

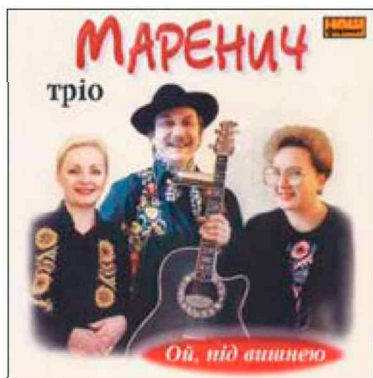

Гурт «Абба»

Сцена зі спектаклю «Ісус Христос — Суперзірка»

Тріо Мареничів.
Обкладинка платівки

В. Зінкевич із пісню
«Моя Україна»

Володимир
Івасюк

В Україні найбільшою популярністю користується естрадна музика. Вагомий внесок у розвиток української естради зробили С. Ротару, Н. Яремчук, В. Зінкевич, гурти «Червона рута», тріо Мареничів, а також сучасні виконавці І. Білик, Т. Пovalій, О. Пономарьов, Руслана, Ані Лорак та інші.

Засновником кращих традицій української естради є відомий композитор В. Івасюк (1949—1979). Автор близько ста пісень і багатьох інструментальних творів, музики до кількох театральних постановок, він був надзвичайно талановитим музикантом і співаком. 1971 року режисер Р. Олексів за піснями Івасюка зняв перший музичний фільм «Червона рута». Головні ролі в цьому фільмі виконали С. Ротару та В. Зінкевич. А пісня «Червона рута» отримала головну премію на першому державному фестивалі «Пісня року-71».

Софія Ротару

Руслана

- Яким чином розвиток технічного прогресу впливає на розвиток музичних стилів і напрямів у сучасній музиці? Наведіть приклади.
- Назвіть популярні музичні течії.
- Розкажіть про джаз (витоки, стилі, репертуар, видатних виконавців).
- У чому полягає сутність рок-музики? Назвіть відомі вам стилі, напрями.
- Розкажіть про свій улюблений український рок-гурт або рок-музиканта.
- Що, на вашу думку, вважається популярною музикою? Чим відрізняється популярна музика від поп-музики?

- Запишіть назви музичних творів різних музичних жанрів і напрямів.
- Проведіть диспут «Концерт на стадіоні — мистецтво чи спорт?».
- Створіть концертну афішу свого улюбленого рок-гурту (техніка виконання довільна).

- «Наша музика — це народна музика технологічної ери» (Стів Бейторс).
- «Мистецтво невичерпне, як життя. І ніщо не дозволяє нам відчувати це краще, ніж невичерпна музика, ніж океан музики, який наповнює собою віки» (Ромен Роллан).
- «До успіху багато доріг, але жодної без праці» (Олесь Воля).
- «У творах композитора [В. Івасюка] лунала музика, народжена красою людей, чарівністю дібров та синіх гір, які надихали його вразливе серце» (Софія Ротару).

ТЕМА 4. ТЕАТР ЯК СИНТЕЗ МИСТЕЦТВА

Театральне мистецтво походить із глибокої давнини. У різні часи воно було покликане розважати, виховувати, проповідувати. І всі ці завдання театр успішно вирішував, адже його можливості різноманітні, а сила впливу на людські душу й розум — велика. Театрові неодноразово передіракали загибель, проте він кожного разу вистоював, витримуючи конкуренцію з кінематографом, телебаченням і навіть із комп'ютером. Чому? Тому що, долаючи кордони й мовні бар'єри, це мистецтво являє світові нові відкриття, дарує глядачам насолоду та справжнє свято.

§ 9. Основні елементи художньо-образної мови театрального мистецтва

Театр — це така кафедра, з якої можна сказати світу багато доброго.

Микола Гоголь

Звичайно ж, хоча б один раз ви відвідали театр. І, напевно, у декого з вас є улюблені спектаклі, актори, письменники-драматурги. Проте чи знаєте ви, що таке театр, як він виник, яку роль відігравав у житті людей різних країн та епох?

У стародавні часи мисливець, чатуючи у лісовій гущині на здобич, одягав на себе шкуру тварини, копіював її манери й голос, щоб вона підпустила його ближче. Таким чином він ставав ніби актором, але не для розваги, а задля успіху свого полювання. У цьому копіюванні можна побачити перші паростки театральних постановок — відтворення життя в певному образі й діях, подібних до реальних.

Види театрального мистецтва

Театр став таким, яким ми його знаємо нині, зовсім недавно. Він пройшов довгий і складний шлях розвитку. Століттями накопичувався досвід акторської майстерності, удосконалювалась театральна техніка, з поєднання різних форм утворювались нові види театрального мистецтва.

Театральне мистецтво

Драма-тичний театр	Музичний театр					Пантоміма	Театр ляльок
	опера	балет	оперета	мюзикл	театр-кабаре		

Національна опера України
імені Тараса Шевченка. Київ

Зала Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка. Київ

Як мистецтво театру поєднує в собі елементи інших видів мистецтва?

Драматичний театр. Найпоширеніший і найпопулярніший вид театру — драматичний. Його головний виражальний засіб — слово. Щоб створити образ, актор використовує мову. У ній повністю розкриваються думки та світосприйняття людини. Сценічне дійство також відіграє важливу роль у створенні образу, адже це не просто рух актора по сцені, але й уміння розкрити внутрішній сенс вчинків героя, висвітлити його думки та почуття.

Музичний театр. До цього виду театрального мистецтва відносять оперу, балет, оперету, мюзикл, театр-кабаре. В *опері* умовність театрального дійства особливо очевидна, адже в житті люди не співають, щоб розповісти про свої почуття. Головне в таких постановках — музика. Проте партитура (нотний запис) має бути представлена, розіграна на сцені, адже зміст твору розкривається повністю лише в сценічному просторі. Такий спектакль потребує особливої майстерності виконавців: вони мають не лише співати, але й мати акторські здібності.

Сцена з опери М. Лисенка
«Наталка-Полтавка»

Сцена з оперети І. Кальмана
«Фіалка Монмартра»

Дитячий театр пантоміми

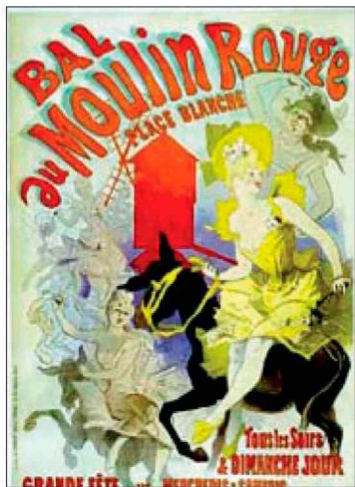
Сцена з мюзиклу Е. Л. Уеббера «Кішки»

В іншому виді музичного театру — *балеті* про події і взаємини персонажів розповідають рухи й танці. Актори виконують їх під музику, створену на основі лібрето — літературного тексту, сценарію, де викладена послідовність подій на сцені. Наприкінці минулого століття виникли безсюжетні хореографічні спектаклі, створені на музику симфонічних творів.

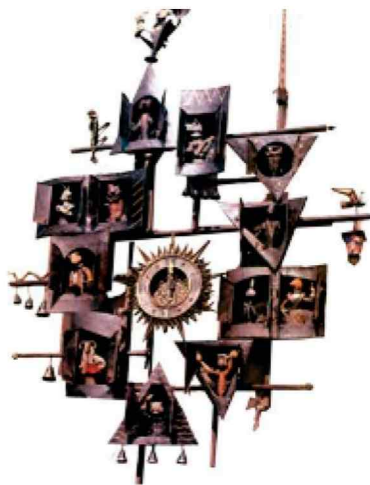
Театр-кабаре сформувався в Європі наприкінці XIX століття. У ньому поєдналися форми драматичного дійства, естради та ресторанного співу. З кабаретними виставами (короткими сценками, пародіями та піснями) пов'язані особливі переживання — відчуття свята, свободи, таємничості. Традиційно сценічним простором для театрів-кабаре служать приміщення кав'ярень, а вистави зазвичай відбуваються пізно ввечері.

Пантоміма. Це — найдавніший вид сценічного мистецтва, відомий ще в Стародавній Греції. Сучасна пантоміма — спектаклі без слів (короткий театралізований номер або розгорнута сценічна дія із сюжетом). Для передачі змісту використовується пластика — жести, міміка, виразні рухи тіла. Виразна мова пантоміми часто використовується для побудови номерів клоунади.

Театр ляльок. Історія його виникнення бере початок з античних часів, він є одним із найпоширеніших жанрів народного мистецтва. Кожен народ створив своїх лялькових героїв. У чомусь вони схожі, а чимось різняться. Але їх об'єднує одне: на сцені ляльки жартують, пустують, висміюють недоліки людей. Традиційно у виставах беруть участь тільки ляльки, але в сучасних спектаклях часто ляльки «ділять сцену» з акторами. Театральні ляльки відрізняються між собою за «зовнішністю» та будовою. Найбільш поширені ляльки, якими керують за допомогою ниток, рукавичкові й тростинні. Особлива форма театру ляльок — театр маріонеток, дерев'яних ляльок.

Т. Лотрек. Афіша кабаре «Мулен Руж». Париж (Франція)

Чарівний годинник на фасаді театру ляльок ім. С. Образцова. Москва (Росія)

Театральна лялька марионетка

Художньо-образна мова театрального мистецтва

Театр пропонує власний спосіб пізнання навколишнього світу й, відповідно, власний набір художніх засобів. Спектакль — це й особливе дійство, що відбувається в просторі сцени, й особливе образне мислення. В основі театральної постановки лежить текст, наприклад п'єса для драматичного спектаклю. Навіть у тих виставах, де текст відсутній (балет, пантоміма), обов'язково потрібен сценарій — лібрето.

Процес роботи над спектаклем складається з перенесення драматургічного тексту на сцену. Це своєрідний «переклад» з однієї мови на іншу. У результаті літературне слово перетворюється на слово сценічне.

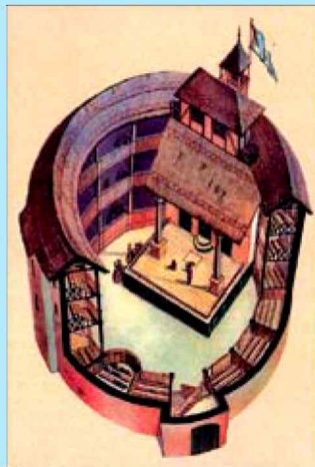
Театральний простір дуже умовний. Він може означати Всесвіт, кімнату, міську вулицю і будь-яке інше середовище — усе залежить від завдання, яке вирішують творці спектаклю. Ігровий та глядацький простори становлять єдине ціле. Глядач стає учасником подій, що відбуваються на сцені, і йому передається енергетика дійства. Існують спектаклі, коли місця глядачів розташовуються прямо на сцені. Театр спілкується із глядачем мовою алегорій та символів. Декорації і костюми часто є умовними, а художні образи героїв — символічним втіленням характерів.

Серед важливих виражальних засобів театрального мистецтва можна назвати музичний супровід та постановку освітлення. Саме за допомогою цих складових театрального дійства посилюється передача емоційного стану, характеру персонажів.

За часів Шекспіра театри в Лондоні будувалися на протилежному березі Темзи, подалі від центру міста. Якщо вранці городяни бачили над театральною вежею прапор, то знали, що в цей день відбудеться вистава. Сівши в човни й узявши кошики з їжею та теплі накидки, люди перепливали річку і йшли в театр, де вистави часто тривали кілька годин, аж до сутінків. Глядачі збирались різні — студенти, солдати, ремісники, торгівці та навіть жebraки. В ложах можна було побачити шляхетних дам і кавалерів. Вони обов'язково прикривали обличчя масками, адже шляхетним панам не годилося перебувати серед простого люду і відвідувати дійства «загальнодоступного» театру.

- Назвіть види театру і визначте їхні характерні особливості. Що між ними спільного і чим вони відрізняються один від одного?
- Що є основою побудови будь-якої театральної постановки?
- У чому полягає особливість художньо-образної мови театального мистецтва?

- Уявіть себе актором одного з видів театру. Передайте його художніми виражальними засобами яку-небудь подію чи емоційний стан людини.
- Підготуйте повідомлення про визначного театального актора.
- Складіть репертуар для одного з видів театру.

- «Життя — театр, а люди в ньому — актори» (Вільям Шекспір).
- «Розум людський ніколи не винаходив нічого шляхетнішого за театральні дійства як для вдосконалення, так і для очищення людської натури» (Вольтер).
- «До театру приходять не дивитися на сльози, а слухати промову, яка їх викликає» (Дені Дідро).

§ 10. Хореографія — вид сценічного мистецтва

Простота, правда й природність — ось три принципи справжнього мистецтва.

Кристоф Віллібальд Глюк

Хореографія — мистецтво композиції танців та балету. «Хорея» в перекладі з давньогрецької означає «танець», а «графо» — «пишу». Хореографія «описує» танці та їхнє виконання.

Мистецтво танцю синтетичне, адже без музики, що посилює виразність танцювальної пластики, яка дає їй емоційну та ритмічну основу, воно не може існувати. Разом із тим хореографія — видовишне мистецтво, де визначальну роль відіграє не лише часова, але й просторова композиція танцю, зовнішній вигляд виконавців (костюм, грим).

Види хореографічної творчості

Танець завжди, в усі часи був пов'язаний із життям та побутом людини. Витоками танцювального мистецтва стали імітація трудових процесів, ритуальні урочистості та обряди, пластичний бік яких мав певну регламентованість та зміст. Танець відображав емоційний стан людини.

Протягом своєї історії професійне мистецтво хореографії спиралося на народний танець, запозичувало та перетворювало його елементи. У сучасній хореографії розподіляють побутовий і сценічний танець.

Побутовий танець. До цього виду хореографічного мистецтва відносять народний і бальний танці.

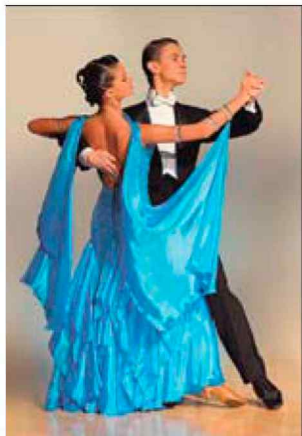
Народний (фольклорний) танець — танцювальна творчість будь-якого народу. Такий танець відповідає характеру і духу тієї національності, яка його створила. Це відображається в пластичці рухів, музично-ритмічній структурі танцю, манері його виконання. Деякі народні танці стали своєрідною «візитною карткою» народів: хота (Іспанія), лезгинка (Грузія), гопак (Україна), тарантела (Італія), чардаш (Угорщина).

Бальний танець походить від народного і виконується лише в парі. Серед європейських бальних танців, що сформувалися протягом ХІХ століття, найпопулярнішими є вальс, мазурка, полька.

Народний танець
фламенко (Іспанія)

Бальні танці вальс і ча-ча-ча. Школа-студія «Данс Колледж»

Естрадний танець. Шоу-балет «Respect»

До сучасних бальних танців відносять віденський вальс, танго, фокстрот, самбу, пасадобль, румбу, ча-ча-ча.

Сценічний танець. Це один з основних видів хореографічного мистецтва, що передбачає створення художнього образу на сцені. Різновидами сценічної хореографії є естрадний танець і балет.

З *естрадними танцями* ми зустрічаємось дуже часто. Це невеличкі танцювальні сцени, зазвичай розважального характеру, що відрізняються енергійними ритмами і пластикою. Як правило, танцювальні композиції доповнюють і прикрашають виступи співаків. Розвиток естрадного танцю вплинув на все хореографічне мистецтво, значно поширивши сферу його застосування: нині хореографи задіяні в постановці танцювальних номерів фігурного катання, художньої гімнастики, а також у створенні великих концертних програм.

Найвища форма хореографії — *балет*. Він є видом сценічного мистецтва, основними засобами виразності якого є танець і пантоміма.

Хореографічні вистави бувають багатоактними або одноактними, сюжетними або безсюжетними, можуть являти собою хореографічні мініатюри або концертні композиції.

Наведіть приклади відомих вам танців, які виконуються в повільному або швидкому темпі. Які емоції вони передають?

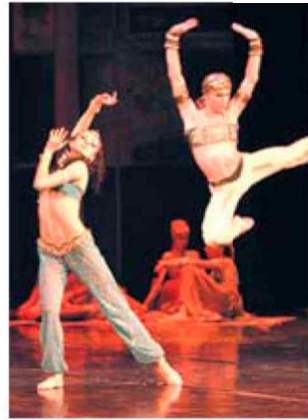
Особливості балетного мистецтва

Коли ми дивимось балетний спектакль, нас вражає краса танцю, відточеність рухів виконавців, легкість і витонченість, з якими вони виконують складні «па».

Балетний спектакль уміщує різні жанри і структурні форми танцю. Це може бути суто класичний і народно-характерний танець, танець сольний, ансамблевий, масовий. Характерний танець містить елементи національних і народних танців, перероблених у сценічній балетній практиці. Мазурка, угорські, іспанські, східні та інші танці виконуються в багатьох балетних виставах, наприклад, «Лебедине озеро» та «Лускунчик» П. Чайковського, «Дон Кіхот» Л. Мінкуса, «Петрушка» І. Стравинського. Українські народні танці вперше з'явилися на сцені 1819 року у виставі «Наталка Полтавка» І. Котляревського.

Українське балетне мистецтво розвивають Київський, Донецький, Львівський, Харківський, Одеський театри опери та балету. Значний внесок в український балет зробили артисти С. Коливанова, Т. Попеску, М. Прядченко, В. Ковтун, В. Писарєв, Т. Таякіна, а також хореографи П. Вірський, В. Вронський, Л. Чернишова.

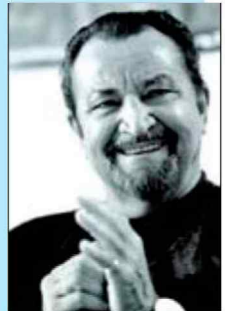
Сьогодні класичний балет іде шляхом зближення із сучасним танцем. Подих часу відобразили балетні постановки М. Бежара, М. Фонтейна, А. Алонса, Ф. Аштона, Р. Пті, Дж. Баланчина та інших провідних хореографів світу.

Сцена з балету «Шехеразада» на музику симфонічної сюїти М. Римського-Корсакова

Визначення «великий майстер» якнайкраще пасує французькому хореографові Морісу Бежару (нар. 1927 р.) Режисерський почерк цього митця настільки яскравий, що шанувальники балету легко впізнають його постановки за оригінальністю побудови композиції сценічного дійства та художніх образів. Часто в спектаклях Бежара відчувуються східні мотиви. Наприклад, у своєму найвідомішому балеті «Болеро» хореограф використав мотиви індійських танців. Провідні партії в цьому балеті виконували видатні майстри сцени — Майя Плісецька й Хорхе Донн.

- Дайте визначення мистецтву хореографії.
- На які види поділяється хореографічне мистецтво?
- У які мистецькі галузі залучають сучасних хореографів?
- Які жанри і структурні форми танцю використовуються в балетному мистецтві?

- Поділіться враженнями від перегляду опери або балету, які найбільше вам сподобалися.
- Доберіть матеріал і створіть сторінку для альбому «Корифеї балетного мистецтва».
- Підготуйте повідомлення на теми «Серж Лефар і Україна», «Танець Айседори Дункан».
- Відтворіть засобами хореографічного мистецтва зміст поетичних рядків пісні «Червона рута» В. Івасюка (або іншого, улюбленого вами вокального твору):

<p>Бачу я тебе в снах, У дібровах зелених, По забутих стежках Ти приходиш до мене.</p>	<p>І не треба нести Мені квітку надії, Бо давно уже ти Увійшла в мої мрії.</p>
--	--

- «Танці призначені для просвіти тіла» (Платон).
- «Танець — єдине мистецтво, матеріалом якому служимо ми самі» (Тед Шон).
- «Я не прагну танцювати краще за всіх. Я прагну танцювати краще за себе» (Михайло Барішников).

§ 11. Театральні професії

Я не знаю професії, яка вимагала б більш витончених форм і більш чистих душ, ніж театр.

Денні Дідро

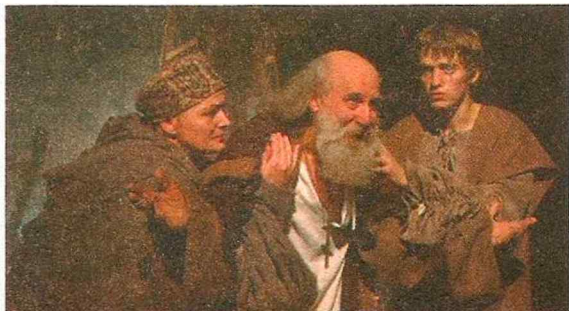
Будь-яка професія, пов'язана з театром, є мистецькою. Вистава — це результат діяльності багатьох осіб, вона поєднує в собі творчість і виробництво. Проте серед усіх професій, що задіяні в постановці спектаклю, є ключові. Саме від талановитості й професійності цих людей залежить успіх театрального дійства.

Інтер'єр
сучасного
драматичного
театру

Сцена з балету С. Прокоф'єва
«Ромео і Джульєтта»

Сцена зі спектаклю І. Нечуя-Левицького
«Кайдашева сім'я» драматичного театру
ім. І. Франка. Київ

Драматург

Перед тим як розпочати роботу над будь-якою постановкою, обирають літературний твір, тобто звертаються до драматургії. Написання п'єси — справа письменника-драматурга. Особливість театрального сценарію полягає в тому, що автор зображує відносини між людьми, їх почуття, емоції за допомогою діалогів. Слова, які промовляють актори, називаються репліками. У поясненнях до основного тексту твору (ремарках) драматург подає характеристику обстановки, де відбуваються події, зовнішності дійових осіб, описує їх поведінку та емоційний стан. Для опери, балету й пантоміми також пишуть літературний текст (лібрето), у якому викладено послідовність дій на сцені.

Які жанри сценічної драматургії ви знаєте? Дайте характеристику сюжетів кожного з них.

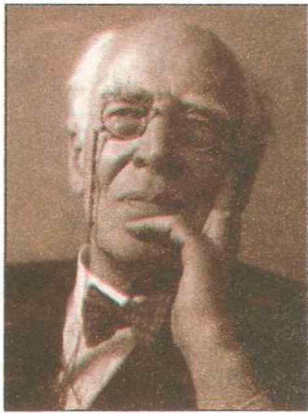
Протягом багатьох віків драматургія не вважалась літературним мистецтвом. Видатні письменники-драматурги В. Шекспір, Ж. Б. Мольєр не прагнули того, щоб їхні твори були надруковані. Тільки з XVIII століття п'єси стали оцінювати не лише як матеріал для сцени, а і як літературний твір.

У жанрах драматургії творили П. Бомарше, Лопе де Вега, Б. Шоу, Дж. Прістлі, М. Островський; корифеї української драматургії — М. Котляревський, І. Нечуй-Левицький, І. Карпенко-Карий, М. Куліш, М. Старицький.

Режисер

Процес роботи над виставою передбачає переклад літературного тексту на сценічну мову. Режисер відтворює, тобто ставить п'єсу на сцені за допомогою акторів, художника-декоратора, композитора. У режисера багато завдань: він має бути організатором, педагогом і тлумачем тексту — тобто своєрідним «господарем» постановки.

Режисер Московського художнього академічного театру К. Станіславський

Режисура як мистецтво в сучасному розумінні склалася наприкінці ХІХ ст. Основою спектаклю є задум режисера, який ставить спектакль і керує роботою всіх його учасників. Він творчо зображує дійсність на сцені, знаходячи відповідні засоби для її втілення. Проте провідною сферою режисерської діяльності в побудові спектаклю завжди є робота з актором. Відомий російський режисер К. Станіславський вважав, що основне завдання режисера — «будити акторську природу, яка сама зробить усе, що необхідно». Режисерові ж треба тільки спрямувати цей процес творчості в потрібне русло.

Видатними режисерами світового театрального мистецтва є Е. Г. Крег, Е. Барба, К. Стейсі, Д. Стелер, М. Рейнхардт, В. Мейєрхольд, І. Немірович-Данченко, Р. Віктюк, А. Жолдак.

У балеті роль режисера, як правило, належить хореографові (балетмейстеру). Під час постановки балетного спектаклю він складає на основі музики й лібрето танцювальний, хореографічний «текст». Слово «балетмейстер» у перекладі з німецької означає «майстер балету».

На різних етапах роботи хореограф активно співпрацює з композитором, диригентом, художниками по костюму й декораціям. Але найбільше часу балетмейстер відводить роботі з танцівниками-виконавцями, адже саме їхня творча індивідуальність впливає на втілення художнього задуму.

Історія балету знає приклади, коли ім'я балерини або танцівника незмінно пов'язується з роллю, танцювальною партією, для них створеною. Так було з хореографічною мініатюрою «Лебідь» на музику К. Сен-Санса, поставленою М. Фокінім для балерини А. Павлової.

Актор

«Роль актора не закінчується за опущеною завісою — він повинен і в житті бути шукачем і провідником прекрасного», — писав К. Станіславський. Отже, головною рисою акторської майстерності є постійний творчий пошук. Актор має пройти довгий і нелегкий шлях до свого героя: стати у власній свідомості цим героєм, внутрішньо перевтілитись. Таке перевтілення відбувається поступово. Актор ретельно добирає деталі поведінки й характеру тієї людини, яку має зіграти на сцені. Для цього йому необхідна гостра спостережливість, він повинен володіти прийомами сценічної майстерності, за допомогою яких зможе передати усі грані художнього образу. «Інструменти» актора —

М. Кропивницький (сидить третій зліва)
в оточенні акторів своєї трупи

виразна міміка, голос, рухи. Вони потрібні йому так само, як композиторові музичний інструмент, а живописцю — фарби та пензлі.

До середини XVIII століття одним з основних принципів мистецтва сцени був принцип амплуа (від фр. *emploi* — «застосування»). Кожний актор обирав собі певний тип ролей і дотримувався свого вибору протягом усього життя. Існували амплуа лиходія, простака, закоханого, мудреця. Актори, які грали такі ролі, виробляли особливі прийоми, характерні жести, манеру говорити, придумували визначальну деталь костюма.

Проте вже у XX столітті поняття театального амплуа поступово перестало існувати як закріплена за актором роль-маска. Сучасний драматичний актор має повну свободу. Він знайомий із провідними теоріями сценічної майстерності К. Станіславського, Є. Гротовського, А. Арто, Б. Брехта, може поєднувати у власній творчості елементи різних національних шкіл, застосовувати прийоми вживання в образ персонажа, принципи відсторонення й імпровізацію.

Мистецтво театру подарувало світові чимало славетних імен. Серед них є й українські, наприклад: в опері — С. Крушельницька, Б. Гмиря, В. Гришко; у драматичному театрі — М. Кропивницький, А. Бучма, Н. Ужвій, Н. Копержинська, Й. Гірняк, І. Мар'яненко, В. Ступка.

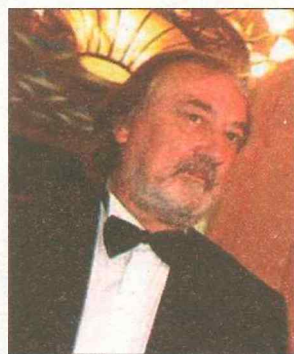

Софія Крушельницька

Т. Шевченко.
Портрет актора
М. Щепкіна

Богдан Ступка

Італійський архітектор і художник-декоратор Серліо Себастьяно (1475—1554) зробив значний внесок у мистецтво сценографії епохи Відродження. У своєму «Трактаті про архітектуру» він виклав три принципи створення театральних декорацій. Сцена для комедії мала представляти «надзвичайно вузьку й глибоку перспективу вулиці з чисельними лавками й будинками, що дає можливість із легкістю збільшити кількість картин у п'єси». Сцена для трагедії — «міський майдан із громадськими будівлями в суворому стилі». А «сатиричні іділії та фарси» мають розіграватися на тлі декорацій у дусі пасторалі (умиротвореного сільського пейзажу в ніжних світлих тонах).

Театральний художник-декоратор

Його талановитими руками створюється те, без чого не може існувати театр,— декорації, костюми, реквізит та інші предмети, що створюють середовище й атмосферу вистави. Творчий процес театального художника починається з читання п'єси. Насамперед йому слід зрозуміти ідею п'єси, познайомитися з дійовими особами, пізнати їхні характери, відчуті особливості історичної епохи, в якій відбуваються події, динаміку та ритм дії. У цей момент художник уподібнюється режисерові. Тісний контакт художника з режисером-постановником, взаєморозуміння цих двох людей сприяють успіху всього спектаклю.

Розвиваючи загальну ідею постановки, художник береться до розроблення ескізів, декорацій, продумує художнє рішення в цілому. Перш ніж оформляти реальний простір сцени, художник театру робить макети декорацій, що мають відповідати часу й місцю дії, жанру спектаклю, характеру його героїв.

Сцена
з балету
А. Хачатуряна
«Спартак»

О. Бенуа. Ескіз декорації до вистави А. Дюма
«Дама з камеліями»

Л. Бакст. Ескіз костюма до балету
А. Аренського
«Клеопатра»

- Які творчі театральні професії є провідними? Чому?
- Яку роль відіграє в постановці драматургія?
- Які завдання покладаються на театрального режисера? Яким чином він утілює свій задум у театральній постановці?
- Чим керується театральний художник, створюючи цілісний художній образ спектаклю?

- Створіть ескіз театральної афіші або костюмів улюблених театральних героїв.
- Підготуйте повідомлення про цікаві факти з життя та творчості відомих майстрів театру: актора, режисера, художника.
- Робота в групах. Розподіліть між собою ролі драматурга, режисера, художника та акторів. Підготуйте театралізовану мініатюру на теми шкільного життя.

- «Звеличується той драматург, який може викликати сльози у глядача; цей талант він поділяє з цибулиною» (Генріх Гейне).
- «У режисера має бути душа поета і воля капрала» (Анджей Вайда).
- «Коли актор не розуміє, кого він грає, він мимоволі грає себе самого» (Василь Ключевський).

ТЕМА 5. ЕКРАННІ МИСТЕЦТВА

Саме поняття «екран» є ключовою категорією культури ХХ—ХХІ століть. Сучасний культурний простір неможливий без екранних мистецтв: кіно, телебачення, відео. Їх іще називають аудіовізуальними видами мистецтва (від латин. *audio* — «чую» і *visualis* — «зоровий»). Саме вони визначають особливість художньої культури нашого часу — сучасне мистецтво розвивається в умовах нових інформаційних технологій. Кіно, телебачення і відео — таке саме породження технічного прогресу, як і фотографія.

§ 12. Екранні мистецтва: кіно, телебачення, відео

В усьому, на що спрямовано в наш час кіноапарат, люди отримують можливість побачити самих себе.

Вальтер Беньямін

Відомий американський соціолог і культуролог Маршал Маклюен сказав: «У будь-якої епохи й культури є свої улюблені моделі сприйняття та пізнання навколишнього світу». Однією з визначних рис сучасного культурного розвитку є формування і стрімкий розвиток екранної культури. Сьогодні ми живемо у світі, де значна частина нашого досвіду й уявлень передається за допомогою екранного спілкування.

Кіно як екранне мистецтво

Кінематограф з'явився тоді, коли в ньому виникла необхідність. На рубежі ХІХ—ХХ століть світ швидко змінювався; багато людей залишали села й переїжджали у великі міста. Новоявлені городяни складали велику аудиторію, яка потребувала доступних їй розваг.

Винахідниками кіно вважаються французи, брати Огюст та Луї Люм'єри. 28 грудня 1895 року в паризькому «Гран-кафе» на бульварі Капуцинок відбувся перший публічний показ півторахвилинної стрічки «Прибуття потягу на вокзал Ла Сьота». Цей фільм став канонічним твором кіно завдяки тому, що вперше в історії мистецтв виразно передав на пласкому екрані рух у перспективі: потяг з'являвся здалеку, проходив навскіс екран і зникав за його лівим кутом.

Кадр із кінострічки Ф. Ф. Coppola
«Хрещений батько»

Кадр із кінострічки Б. Івченка
«Зникла грамота»

Театри, музеї, концертні зали та бібліотеки були розраховані на інтелектуального й духовно розвинуеного відвідувача. Але ж переважна більшість учорашніх селян не володіли навіть елементарною грамотою. Тож кінематограф завдяки своїй доступності, простій формі й невибагливості став наймасовішим серед мистецтв. Саме він почав формувати у простих людей стиль поведінки, культуру відносин, уявлення про навколишній світ і красу.

Із самого початку кіно було лише технічним атракціоном. То чому ми називаємо його мистецтвом? Тому що кінематограф поєднав у собі традиції інших видів мистецтва і запропонував нові засоби розкриття художнього образу. Мистецтвознавці не випадково назвали кіномистецтво «живописом, що рухається» та «зоровою літературою». Акторська гра, виразна пластика рухів, слово, музика, зображення простору (пейзаж, інтер'єр) — усе це дано екрану як продовження традицій, вироблених у різних сферах художньої творчості. Протягом століття кіномистецтво виробило чимало нових художніх прийомів відображення реальності: постановка сцен, спецефекти, монтаж кадрів, ракурс, план.

Телебачення як мистецтво і засіб комунікації

Слово «телебачення» походить від грецького слова *tele* — «далеко» і латинського *visio* — «бачення». З одного боку, це екранне мистецтво, а з іншого — засіб масової інформації.

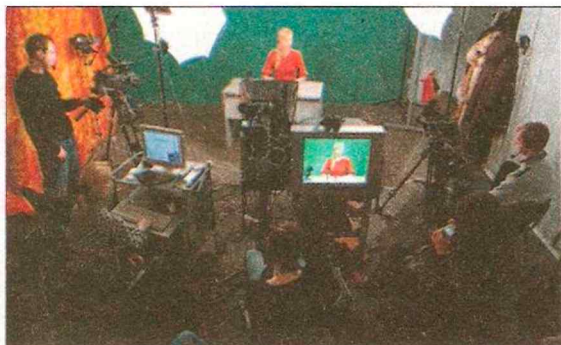
Телебачення є могутнім засобом масової комунікації. Воно є послідовником попередніх видів ЗМІ (засобів масової інформації): преси, фотографії, радіо. Поява телебачення зумовлена бажанням людини отримувати свіжу й точну інформацію у найбільш зручний спосіб. На рубежі XIX—XX століть вірним супутником інформаційного телебачення стали комп'ютерні мережі та Інтернет.

Завдяки виникненню телебачення суспільство отримало можливість відкритого спілкування в прямому ефірі. Кожна думка, ідея, тема обговорюється одночасно чималою кількістю глядачів.

Кадр із телесеріалу
«Моя прекрасна няня»

Зйомка інформаційної програми
у навчальній телестудії

Ось у чому полягає головна цінність телебачення як засобу комунікації. Ми не лише отримуємо нову інформацію, але й стаємо безпосередніми співучасниками подій.

Телебачення як мистецтво споріднене з театром і кінематографом. У своїх програмах воно широко використовує твори художнього й документального кіно й, у свою чергу, впливає на кіномистецтво. Художнє телебачення запропонувало такі оригінальні жанри, як телефільм, телевистава, телебалет, телеопера, телеоперета та інші. Виключно телевізійним художнім жанром є телесеріал. Специфіка телевізійного мистецтва полягає в тому, що екран дає можливість у найдрібніших нюансах роздивитись обличчя акторів, декорації, деталі костюмів та грим. Усе це потребує особливого творчого підходу з боку режисерів, операторів, акторів, освітлювачів та інших учасників знімальної групи.

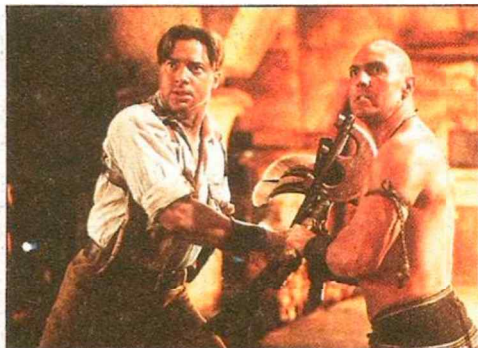
Відео як вид сучасного екранного мистецтва

Наприкінці минулого століття відбувся новий технічний прорив — мистецтво кіно переродилось у відеомистецтво. Воно по суті стало поєднанням кінематографа й телебачення. Створення відеофільмів відбувається за законами кіномистецтва, але вони призначені переважно для телевізійного перегляду (регіональні, кабельні, супутникові телеканали) та через портативні відеомагнітофони, DVD-плеєри. Основною перевагою цього екранного мистецтва стало застосування комп'ютерної графіки, що дозволяє побачити на більш якісному рівні не лише дійсну реальність, але й втілити в художні образи будь-які фантазії чи мрії творчої особистості. Завдяки відеомистецтву людина відкрила для себе новий світ — віртуальну реальність.

На відміну від телебачення, яке пропонує всім глядачам однакову інформацію, відео удосконалює процес вибору, фіксації, збереження і розповсюдження цієї інформації.

Кадр зі стрічки С. Спілберга
«Штучний розум»

Кадр зі стрічки С. Соммерса
«Мумія повертається»

За допомогою відео людина отримує можливість створювати особистий культурний простір: разом з індивідуальними бібліотеками і фонотеками формуються зібрання улюблених творів кіно- і телеекрану — відеотеки.

- У чому полягає відмінність екранних видів мистецтва від інших (театру, живопису, музики тощо)?
- Які художні засоби має у своєму розпорядженні кіномистецтво?
- Завдяки чому телебачення можна вважати мистецтвом?
- Яким чином відео сприяє культурному розвитку особистості?

- Перегляньте фільми тижня по телебаченню та репертуари кінопалаців. Якими кіностудіями створені саме ці фільми? Складіть відповідну таблицю.
- Підготуйте доповідь «Народження українського кіно», «Голлівуд — центр кіновиробництва», «Телебачення у моєму житті».
- Відомо, що давньогрецький бог Аполлон, покровитель мистецтв, з'являвся на Парнасі в оточенні дев'яти муз. Кінець XIX століття ознаменувався виникненням нового мистецтва — кіно. Його покровителькою стала нова, десята муза, яку іноді називають Техне. Намалюйте, якою ви бачите музу кіномистецтва.

- «Люди приходять у кіно, щоб розділити одну мрію» (Бернардо Бертолуччі).
- «Фільм — це життя, з якого вивели плями нудьги» (Альфред Хічкок).
- «Два визначні винаходи в історії людства: книгодрукарство, що посадило нас за книжки, і телебачення, що відірвало нас від них» (Жорж Елгозі).

§ 13. Видатні режисери світового кіно

Кіно — мистецтво ока, що бачить світ і за допомогою апарата фіксує людське життя в його соціальних відносинах.

Олександр Довженко

Кіно — єдине серед мистецтв, розвиток якого від самого початку відбувався на очах нині існуючих поколінь. Воно суттєво відрізняється від традиційних видів мистецтва: в основі кіно покладено технічний винахід. Спочатку засновники кінематографу — Луї та Огюст Люм'єри ставилися до нього як до цікавого атракціону. Але згодом кінематограф знайшов багато прихильників серед творчих талановитих людей і став ще одним засобом формування духовної культури.

Протягом ста років свого існування кінематограф удосконалювався, змінювався, перетворювався на нові екранні варіанти. Історія кіно у порівнянні з іншими мистецтвами дуже коротка. Але його розвиток вражає стрімкістю й досягненнями: від хронологічного відображення часу до здатності створювати віртуальну реальність.

Художні засоби кінематографа

Традиційно світову культуру поділяють на елітарну (ту, що вимагає для сприйняття витворів мистецтва певного рівня освіченості й розвиненої духовності) й масову (призначену для задоволення невисоких культурних потреб). Кіно із самого початку відносили до масової культури, адже воно замислювалось як технічний атракціон. Проте нині ми можемо говорити про справжні зразки мистецтва масової культури, а точніше — про мистецтво масової екранної культури.

Зйомка фільму на кіностудії

Сьогодні вже немає сумнівів у тому, що сюжетні фільми є витворами мистецтва, як архітектура, живопис чи музика.

У чому полягає сутність кіномистецтва? У видовищності, що передбачає високу культуру зображення: усі елементи кінострічки мають утворювати єдину, гармонійну систему, не повинно бути нічого випадкового чи зайвого.

Кіно — мистецтво синтетичне, воно активно використовує образотворчі й виражальні засоби літератури, живопису, музики, театру. Витвір кіномистецтва — фільм — є результатом поєднання талановитості, творчого задуму й духовної культури цілої групи митців: сценариста, режисера, акторів, оператора, художника, композитора.

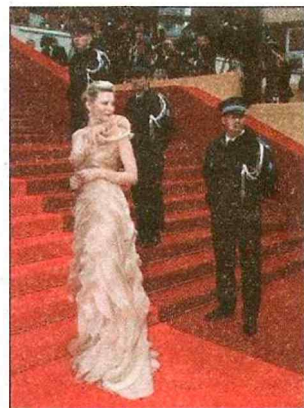
Сила кінематографічного зображення — у достовірності: камера з абсолютною точністю відтворює дійсність. Але достовірність кінозображення не є копією дійсності. Це художня реальність, образ особливої якості. Як будь-яке мистецтво, кіно створює свої образи за допомогою відбору фактів і подій, певної їх побудови — тобто композиції. Кожний епізод фільму осмислений авторами лише в поєднанні з іншими. Хронологія розташування епізодів залежить від того, як режисер прагне розкрити основну ідею твору. Сюжет твору може розгортатися не лише лінійно, але й у зворотному порядку чи взагалі минулі події «йдуть поруч» із теперішніми. Відомий і такий складний художній прийом, коли ми спостерігаємо поєднання двох фабул: одна сюжетна лінія доповнює іншу.

Іще одне з чудових досягнень кіно — використання крупного плану. Показ на екрані тільки обличчя людини або її очей допомагає глядачеві відчувати внутрішній стан героя, зрозуміти глибину його почуттів.

Кіномистецтво визначається поміж інших мистецтв тим, що викликає у нас найбільший емоційний відгук. Глядач, захоплений екранними образами, переживає долю героя, як власну. Він слідкує за розвитком подій у фільмі, але перестає бути пасивним спостерігачем. Такий зв'язок тексту фільму з реальністю пояснюється специфікою мови, якою оперує кінематограф.

Статуетка «Золотий Оскар» — головний приз американської асоціації кінематографістів

Відкриття Канського кінофестивалю

Алея слави в Голлівуді

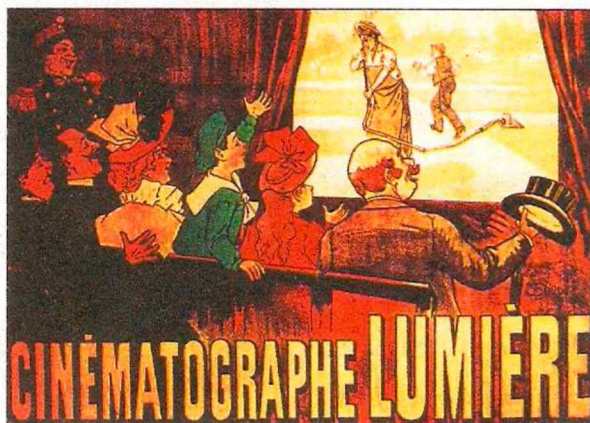

Видатні режисери світу

Професію режисера започаткували, самі того не знаючи, брати Люм'єр. Одна з їхніх перших кінострічок «Облитий поливальник» була створена за принципом постановочних кадрів. Термін «режисер» кінематограф запозичив із театральної практики. Проте в кіномистецтві ця професія набула нового сенсу. Кінорежисер не лише будує мізансцену (композицію епізоду) та репетирує із актором, він також має враховувати технічний бік знімального процесу: як встановити світло, який обрати ракурс та інше. Але головне, без чого режисерське мистецтво неможливе, — це глибоке знання життя, здатність відгукуватися на проблеми сучасності, вміння збагачувати своєю творчістю наше життя. Завдяки таланту відомих режисерів багато фільмів становлять «золотий фонд» світового кіномистецтва.

Кіномистецтво Америки. Коли ми говоримо про американське кіно, то одразу згадуємо про «фабрику мрій» — Голлівуд, найпотужніший у світі центр кіновиробництва. Саме він започаткував термін «кінозірка» і подарував світові неперевершених майстрів кіномистецтва: Ч. С. Чапліна («Малюк», «Золота лихоманка», «Великий диктатор»), В. Флемінга («Віднесені вітром»), С. Спілберга («Індіана Джонс», «Іноплакетянин», «Війна світів», «Штучний розум»), В. Алена («Пулі над Бродвеем», «Дещо іще», «Прокляття нефритового скорпіона»), А. Хічкока («Запаморочення», «Птахи», «Топаз», «Подерта завіса»), О. Стоуна («Народжений четвертого липня», «Взвод», «Буш»), Ф. Ф. Копполу («Хрещений батько»), Т. Бартон («Марс атакує», «Бетмен», «Планета мавп»). Стрічки цих режисерів вражають гостротою сюжетів, надзвичайними спецефектами, яскравістю та видовищністю. Вони по праву завоювали любов великої глядацької аудиторії різних країн.

Афіша кінострічки братів Люм'єр «Облитий поливальник»

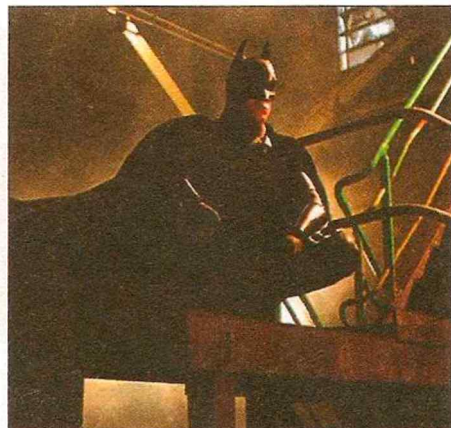
Кадр із першої стрічки Ч. С. Чапліна «Малюк»

Кадр зі стрічки В. Флемінга «Віднесені вітром»

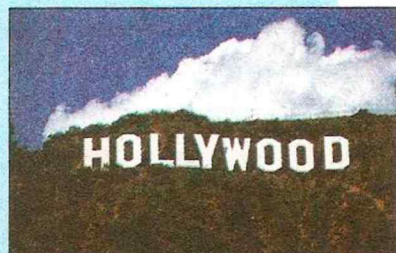
Кадр зі стрічки Т. Бартона «Бетмен»

Найпочесніша нагорода, яку вручають кращим режисерам та акторам на щорічному кінофестивалі в США, — «Оскар». Відомий американський фільм «Віднесені вітром» отримав десять премій «Оскар».

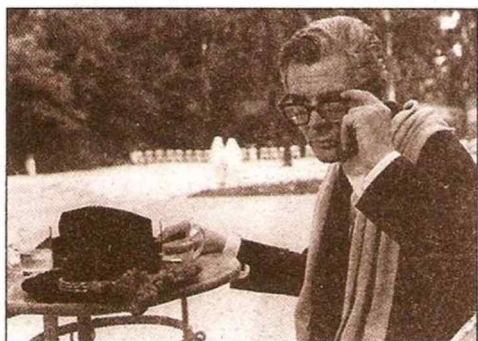
Кіномистецтво Європи. Європейське кіно — найстаріше. Його прийнято вважати академічним, хоча в Європі знімаються і комерційні касові стрічки. Роботи класиків європейського кіно завжди вирізнялись глибокою психологічністю та наслідуванням кращих традицій класичного мистецтва. Кіномистецтво Європи багатонаціональне і широко представлене видатними режисерами різних країн: у Франції — Л. Бессон («П'ятий елемент», «Жанна Д'Арк», «Артур і мініпуті», «Артур і помста Урдалака»), в Італії — Ф. Фелліні («Вісім з половиною», «Місто жінок», «Голос місяця»), у Сербії — Е. Кустуріца («Андеґраунд», «Життя як диво»), у Польщі — Є. Гофман («Ярмарок див», «Знахар», «Вогнем і мечем»).

У 1886 році Дейда Уїлконс із Канзас-Сіті разом із чоловіком заставпила в передмісті Лос-Анджелеса ділянку землі під сад, назвавши її Голлівуд (*holly* — «гостролист», *wood* — «ліс»). За кілька років по-дружжя почало здавати землю в оренду, а до 1930 року навколо ранчо виросло селище, що було приєднане до Лос-Анджелесу на правах передмістя. Першим кінематографістом, що ступив на землю Голлівуду, був Вільям Зеліг, який придбав частину землі, щоб розташувати на ній філію своєї чиказької кіностудії. Так було покладено початок відомій на весь світ «фабриці мрій».

Кадр зі стрічки Ф. Фелліні
«Вісім з половиною»

Кадр зі стрічки Е. Кустуриці
«Життя як диво»

Найвідоміший щорічний кінофестиваль Європи відбувається у французькому місті Канни. Кращі режисерські та акторські роботи відзначаються на ньому призом «Золотої пальмової гілки», а найталановитіші дебютанти отримують нагороду «Золота камера».

Кіномистецтво Росії. Перший художній фільм у Росії було знято 1908 року. Він називався «Степан Разін» (реж. О. Дранков). Протягом своєї історії російський кінематограф пережив багато змін: тривалий час він був ідеологічно забарвленим і пропагував радянський устрій. Лише із середини минулого століття російське кіно звернулось до побутової тематики та внутрішнього світу особистості. Головною особливістю російського кіномистецтва є те, що воно увібрало в себе кращі традиції відомої російської театральної школи. Російські кінорежисери неодноразово були відзначені на найпочесніших світових кінофестивалях. Їхні імена й кінострічки увійшли в «золотий фонд» історії кіномистецтва: А. Тарковський («Андрій Рубльов», «Сталкер», «Ностальгія»), А. Кончаловський («Танго і Кеш», «Одіссея», «Глянець»), С. Бондарчук («Тихий Дон», «Доля людини», «Війна і мир»), М. Михалков («Сибірський циркульник», «Втомлені сонцем»), Е. Рязанов («Іронія долі, або

Кадр зі стрічки Г. Данелія
«Кін-дза-дза!»

Кадр зі стрічки М. Михалкова
«Сибірський циркульник»

Кадр зі стрічки С. Параджанова
«Тіні забутих предків»

Кадр зі стрічки К. Муратової
«Мелодія для шарманки»

З легкою парою», «Небеса обітовані»), Г. Данелія («Міміно», «Осінній марафон»), В. Меньшов («Кохання і голуби», «Москва сльозам не вірить»), Л. Гайдай («12 стільців», «Діамантова рука»).

Столицею міжнародного російського кінофестивалю «Кінотавр» є місто Сочі. На ньому вручають почесні призи за багатьма номінаціями. Для анімаційних фільмів та дитячого кіно влаштовують окремий фестиваль — «Кінотаврик».

Кіномистецтво України. Україна також поповнила скарбницю світового кіномистецтва. Стрічки наших режисерів вражають не лише високохудожньою майстерністю, вони несуть у собі невичерпну любов до рідного краю, його поетики, мови. Попри те що за радянських часів із кіномистецтва намагались стерти всі національні ознаки, воно змогло донести до глядачів образ української душі. Наш кінематограф вирізняє прагнення митців не відокремити українську культуру від інших, а, навпаки, приєднати її до надбань світової культури.

Серед класиків українського кіно називають О. Довженка («Земля», «Буковина, земля українська», «Рідна країна»), В. Брумера («Ніч перед Різдвом»), С. Параджанова («Тіні забутих предків»), Л. Бикова («У бій ідуть лише старі», «Зайчик», «Ати-бати, йшли солдати»), К. Муратову («Два в одному», «Захоплення», «Мелодія для шарманки»), Л. Осіку («Гетьманські клейноди»), братів Ілленків («Лебедине озеро. Зона», «Молитва за гетьмана Мазепу», «Сьомий маршрут»), О. Війму («Острів любові», «Прощання з Каїром»).

Осередками українського кіномистецтва є Київська кіностудія імені О. Довженка та Одеська кіностудія.

Одеська кіностудія веде свою історію з 1907 року. Саме тоді кінематографіст М. Гроссман заснував кіноательє «Міограф» і розпочав зйомки одного з перших вітчизняних фільмів.

Кіностудія ім. О. Довженка була створена 1928 року. На її рахунку багато почесних нагород: 75 міжнародних та 65 всесоюзних кінофестивалів, а також «Оскар» 1944 року за фільм М. Донського «Райдуга».

- Чому мистецтво кінематографа відносять до масової культури?
- Які нові художні виражальні засоби використовує кіно?
- Творчість яких світових режисерів вам знайома? Які фільми цих митців є у вашій відеотеці?
- Якими режисерами пишається українське кіномистецтво? Назвіть фільми, створені ними.

- Римський поет Лукрецій Кар у поемі «Про природу речей» писав: «Настільки великою є швидкість і стільки є різних образів! Тільки перший зникне, як наступної миті в іншому положенні за ним народжується новий, а нам здається, що ворухнувся перший». Як ці слова можуть бути віднесені до технологічного процесу кінематографа?
- Виконайте плакат у техніці колажу «Екранне обличчя війни».
- Підготуйте повідомлення «Поетичний світ Олександра Довженка», «Надзвичайна реальність фільмів Люка Бессона», «Герой фільмів Чарльза Спенсера Чапліна».

- «Велике мистецтво кіно полягає не в рухах м'язів тіла чи обличчя, а в рухах думки й душі» (Луїза Брукс).
- «Режисери бувають: розумні, винахідливі та всі інші» (Жан Кокто).
- «Захвалюванням знищено не менше талановитих творців, ніж замовчуванням» (Олесь Воля).

§ 14. Види кіно, відеокліп

Минуле і сучасне — наші засоби,
тільки майбутнє — наша мета.

Блез Паскаль

Відомий англійський та американський кінорежисер А. Хічкок якось сказав, що фільм — це життя, позбавлене усіх елементів нудьги. Дійсно, кіномистецтво розкриває перед нами найяскравіші сторони життя, звертається до найактуальніших проблем суспільства. І оскільки наше життя багатогранне, то й способів його відображення в кіномистецтві також чимало.

Види кіномистецтва

Кожен вид мистецтва має твори великих та малих форм, наприклад, станковий і монументальний живопис, коротенька музична п'єса і симфонія, оповідання і роман. У кіномистецтві також є твори маленькі і великі — короткометражні та повнометражні стрічки. Вибір режисером тієї чи іншої форми залежить від творчого задуму і матеріалу, на якому планується розкрити тему.

Кіномистецтво, як і будь-яке інше, також має свої види.

Види кіномистецтва

Ігрове (художнє)

Документальне

Науково-популярне

Анімаційне

Ігрове (художнє) кіно. До ігрового кіно відносять практично всі кінематографічні твори епічного, ліричного, комедійного та драматичного жанрів. В основі цього виду кіномистецтва — гра акторів.

Основне навантаження в розкритті ідейно-художнього змісту ігрового фільму несе актор. Тож саме цей вид кіно започаткував плеяду кінозірок, які є не лише талановитими акторами чи актрисами, але й втіленням ідеалів, відображенням глядацьких бажань і сподівань. Ч. Чаплін, Ж. Рено — ці імена стали відомими на весь світ. Українські кінозірки — І. Миколайчук, Л. Биков, В. Ступка, А. Роговцева, О. Богданович, О. Сердюк та інші.

Музичне кіно є одним із різновидів ігрового. Музичний фільм відрізняється від інших тим, що його сюжетна лінія складається з музичних або пісенних номерів, а головні ролі виконують не актори, а співаки. Яскравим прикладом українського музичного фільму є «Червона рута» (реж. Р. Олексів). У головних ролях знімалися С. Ротару, В. Івасюк, Н. Яремчук, В. Зінкевич.

Документальне кіно. Цей вид кіномистецтва ще називають неігровим кіно. Документальним називають фільм, в основу якого покладено зйомки реальних подій та осіб. У документальному кінематографі визначають такі жанри: істинно документальний фільм (знятий прихованою камерою або безпосередньо в реальному часі); освітній фільм (екранізація навчального матеріалу, призначеного для показу в школах), псевдо-документальний фільм (присвячений викладенню вигаданих подій).

Перші документальні стрічки були відзняті ще на початку ери кінематографа. Одним із найвідоміших сучасних українських режисерів-документалістів є С. Буковський, автор близько 50 кіно-й телефільмів, які отримали нагороди на престижних міжнародних фестивалях. Серед них «Марш-кидок», «Завтра свято», «Сон» та дев'ятисерійна стрічка «Війна. Український рахунок», відзначена 2004 року премією України ім. Т. Шевченка.

Науково-популярне кіно. Основний прийом цього виду кіномистецтва — показ можливостей і досягнень наукового прогресу, постановка перед глядачем найважливіших проблем сучасного світу (задач, викликів, дилем, суперечностей). Цей вид

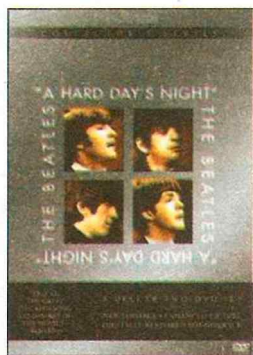

Кадр зі стрічки
Дж. Кемерона «Титанік»

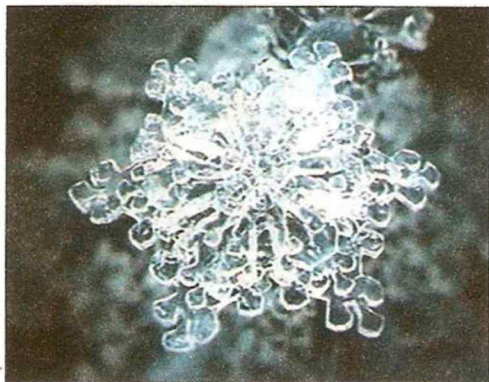

С. Ротару на зйомках
фільму Р. Олексіва
«Червона рута»

Обкладинка DVD-диска
документального фільму
Е. Саллівана «Вечір
важного дня»

Кадр зі стрічки А. Попова
«Велика таємниця води»

Кадр зі стрічки Ю. Норштейна
«Іжачок у тумані»

популярне кіно примушує нас замислитись про майбутнє людства. Для створення науково-популярного фільму режисери використовують і документальні зйомки, і засоби ігрового кіно, і навіть засоби мультиплікації. А щодо жанрів, то в ньому панують традиційна лекція та нарис.

До науково-популярного кіно належать навчальні й дослідницькі фільми. Найвідомішими творами цього виду мистецтва є «Прогулянки з динозаврами» (реж. Дж. Джеймс), «Прогулянки з чудовиськами» (реж. Н. Патерсон), «Велика таємниця води» (реж. А. Попова) та інші проекти.

Анімаційне кіно. До цього виду кіномистецтва відносять фільми, створені шляхом зйомки послідовних фаз руху намальованих (графічна мультиплікація) або об'ємних (об'ємна мультиплікація) об'єктів. Слово «мультиплікація» означає «множення», а анімація — «уособлення». Щоб створити ілюзію руху, на плівку знімають безліч малюнків або різних фаз руху ляльки. Коли фази починають рухатися, персонаж немов «оживає». Тому фільми називають анімаційними. Улюблений жанр мультиплікації — казка, але також використовують жанри сатири, фантастики та інші.

Вік мистецтва анімації дослідники визначають по-різному. Найбільш сміливі стверджують, що анімація виникла задовго до нашої ери. Первісні художники намагались показати життя через рух доступними засобами. Це були серії зображень однієї й тієї самої тварини, які дещо різняться позами. Саме тому ми можемо побачити наскельні зображення коня чи бика, у якого шість ніг або два хвости. Такі малюнки знайдені в печерах Ласко (Франція) та Альтаміра (Іспанія).

Піонерами анімаційного виду кіно вважають В. Діснея, С. Блектона, У. Маккейя, Е. Коля, В. Старевича. Значний внесок у розвиток мультиплікації зробили режисери Л. Атаманов («Снігова королева», «Золота антилопа»), В. Котьончкін («Ну, постривай!»), Ф. Хітрук («Фільм, фільм, фільм»), Ю. Норштейн («Їжачок у тумані»).

Українські митці анімаційного кіно — Е. Назаров («Жив-був пес»), Д. Черкаський («Доктор Айболить», «Пригоди капітана Врунгеля», «Острів скарбів»), В. Дахно («Як козаки куліш варили», «Як козаки у футбол грали», «Як козаки наречених визволяли», «Як козаки у хокей грали» та інші).

Відеокліп як вид кіномистецтва

Відеокліп (відеоролик чи просто кліп) — це нетривала за часом, художньо змонтована послідовність кадрів. Відеокліпи найчастіше застосовуються для реклами товарів, послуг, а також для візуального супроводження аудіокомпозицій співаків на телебаченні.

Мистецтво зйомки та монтажу відеокліпів визначають як окремий вид кіномистецтва. Зазвичай відеокліпи мають більш «подрібнений» монтаж у порівнянні з короткометражним кіно, і в них частіше застосовують спецефекти. Кліпи відображають стилістику музики та зовнішні дані артиста з найбільш вигідних ракурсів. Першим серед музичних колективів звернувся до відеокліпу гурт «Queen». Один із найкращих його кліпів — «Богемська рапсодія».

Відеокліп може містити візуально-сюжетну лінію подій пісні, сценарій на яку складає режисер-кліпмейкер.

Мистецтво відеокліпу знайшло своє застосування і в рекламі художніх фільмів, які незабаром мають з'явитися в прокаті. Для захоплення інтересу глядачів до прем'єрної кінострічки режисер робить відеокліп: обирає найбільш яскраві, захоплюючі моменти і створює із них монтаж.

Кадр відеокліпу «Богемська рапсодія» гурту «Queen»

Гурт «Воплі Відоплясова» на зйомках відеокліпу

- Розкажіть про види кіно. Що між ними є спільного і в чому полягає їхня відмінність?
- Назвіть п'ять кращих, на ваш погляд, фільмів. Чому ви вважаєте їх кращими?
- Назвіть українських режисерів, які працювали в різних видах кіномистецтва.
- Чим відеокліп відрізняється від повнометражної кінострічки? Як називають режисера, який працює у цьому виді кінематографа?

- Намалуйте свого улюбленого мультиплікаційного героя.
- Спробуйте уявити себе журналістом. Складіть запитання, які ви хотіли б поставити улюбленому кіноакторові під час інтерв'ю.
- Складіть кросворд з ключовим словом «Кінематограф».

- «Режисери бувають двох видів: одні гадають, що вони боги, інші знають це точно» (Ретта Хьюз).
- «Режисер — як піаніст. Коли він втрачає пальцеву техніку та необхідність щодня працювати над собою, то втрачає професію» (Олег Бійма).
- «Мистецтво має сенс, якщо воно правдивіше за дійсність» (Володимир Голобородько).

§ 15. Жанри кінематографа

Хороший кінофільм — промінь світла в темному залі.

Костянтин Кушнір

У кіномистецтві немає єдиного загальноприйнятого набору жанрів (як, наприклад, у живописі), що дозволив би точно класифікувати усі фільми. Крім того, більшість художніх кінофільмів можна віднести одразу до кількох жанрів. Тому жанрове розмаїття кіномистецтва досить умовне, адже система жанрів, швидше за все, створена самими глядачами на основі особистих вражень, ніж кінокритиками в межах наукових досліджень.

Проте твори кіномистецтва усе ж таки можна об'єднати в жанрові групи за особливостями сюжету та характером.

Драма. Цей жанр набув особливого поширення в літературі й кінематографії. Драми зображують переважно особисте життя людини і її взаємовідносини із суспільством. При цьому головний акцент часто робиться на загальнолюдських протиріччях, утілених у поведінці та вчинках головного героя. Різновидами драматичного жанру є трагедія, мелодрама.

Кадр зі стрічки В. Ілленка
«Довбуш»

Кадр зі стрічки С. Кубрика
«Спартак»

Оснoву трагедії також складає зіткнення людини зі світом, суспільством та долею. Як правило, герої трагедії — сильні особистості, але, на відміну від звичайної драми, трагічний сюжет закінчується загибеллю головного героя.

Мелодрама розкриває духовний світ героїв в особливо яскравих емоційних обставинах на основі контрастів: добро і зло, любов і ненависть. Кохання, що, як правило, становить основу мелодрами, у таких фільмах представлено дуже сильним і гарним. На шляху до свого щастя головні герої мають подолати чимало перешкод.

Відомі фільми, створені в цьому жанрі, — «Віднесені вітром» (режисер В. Флемінг), «Украдене щастя» (режисер Ю. Ткаченко).

Історичний фільм. Фільми цього жанру відтворюють реальні історичні події. Зйомки таких стрічок зазвичай потребують значних коштів, особливе значення надається декораціям, костюмам героїв. Історичні фільми характеризує наявність батальних епізодів, у яких задіяно чимало учасників масовки. Різновидом жанру історичного фільму є фільм-портрет: він присвячений біографії якоїсь відомої особистості.

До найвідоміших історичних фільмів можна віднести такі кінострічки, як «Спартак» (режисер С. Кубрик), «Клеопатра» (режисер Дж. Манкевич), «Довбуш» (режисер В. Ілленко).

Бойовик. Основними визначальними рисами фільмів, що належать до цього жанру, є велика кількість каскадерських трюків, бійок та спецефектів. Бойовики зазвичай не мають складного сюжету, головна їхня ідея — «добро має бути з кулаками». Головний герой стикається зі злом у найочевиднішому його вияві: корупція, тероризм, убивство. Не знайшовши іншого виходу, людина вирішує вдатися до насильства. У результаті покараними стають десятки, а іноді й сотні лиходіїв. Хепі-енд (щасливий кінець) — неодмінний атрибут бойовика.

Найвідоміші фільми-бойовики — «Міцний горішок» (режисер Дж. Мак Тірнен), «Сім самураїв» (режисер А. Куросава).

Голлівуд. Студія для зйомок стрічок у жанрі вестерну

Кадр зі стрічки Л. Гайдая «Кавказька полонянка»

Пригодницький фільм. На відміну від бойовика, у фільмах цього жанру акцент зроблено не на грубій силі, а на кмітливості персонажів, їхньому вмінні виходити із найскладніших ситуацій. Герої цих фільмів благородні й добрі, уперто йдуть до своєї мети, долаючи перешкоди і перемагаючи лиходіїв не силою, а розумом. Щасливий кінець пригодницьких стрічок є заслуженою нагородою героям за сміливість і наполегливість.

Найвизначнішим різновидом пригодницького жанру є вестерн. Головна його особливість полягає в тому, що події сюжету відбуваються на «дикому Заході», героями вестерну є ковбої.

До пригодницького жанру належать чудові фільми: «Маска Зорро» (режисер М. Кемпбел), «Пригоди Робін Гуда» (режисер М. Кертіц), «Індіана Джонс» (режисер С. Спілберг).

Які художні засоби кінематографа переважають у фільмах різних жанрів?

Трилер. Назва цього жанру походить від англійського слова *thrill* — «тремтіти». Трилерами називають фільми, які створюють у глядачів відчуття напруженого очікування, хвилювання. Цей жанр не має чітких меж. Часто до трилерів відносять детективно-пригодницькі фільми, акцент у яких зміщений на підготовку унікального злочину. Іще визначають містичні трилери, фільми-катастрофи та фільми жахів.

Сюжет містичних трилерів побудований на зіткненні героїв із надзвичайним, вигаданим явищем чи персонажем. У фільмах-катастрофах основу сюжету складають природна або техногенна катастрофа: землетрус, повінь, виверження вулкана, падіння літака.

До фільмів жахів належать стрічки, які мають налякати глядача, викликати в нього почуття надзвичайної тривоги і страху.

Відомі трилери — «Мумія» (режисер С. Соммерс), «Титанік» (режисер Дж. Кемерон), «Чужий» (режисер Р. Скотт).

Детектив. Твори цього жанру неодмінно присвячені розкриттю злочину та визначенню винних. Під час перегляду такого фільму у глядача виникає бажання висунути власну версію щодо причин, мотивів злочину та назвати винного у ньому. Детективні фільми часто містять елементи трилера, драми, бойовика або навіть комедії. Окремо в жанрі детективу вирізняються гангстерські фільми. Їхня особливість полягає в тому, що події, які складають сюжет, розгортаються в США у 30-ті роки минулого століття (час розквіту гангстерських угруповань).

Кінокомедія. До цього жанру кіномистецтва належать фільми, які ставлять за мету розсмішити глядача, викликати усмішку, поліпшити настрій. Визначають кілька основних різновидів кінокомедії: пародія, фарс, трагікомедія.

Пародія — різновид комедійного жанру, що ґрунтується на пародіюванні чого-небудь (наприклад, фільмів, що належать до інших жанрів). Фарс — це комедія легкого змісту із суто зовнішніми комічними прийомами: кумедними бійками, безглуздими ситуаціями та вчинками героїв.

Трагікомедія відрізняється від інших тим, що поєднує драматичний сюжет і комічні прийоми. Глядачі співчують головному герою, але його поведінка викликає у них посмішку. Це — «сміх крізь сльози».

Перші комедійні фільми були німими. Найвідомішим коміком епохи німого кіно був Чарльз Спенсер Чаплін. Також популярними стали фільми «У джазі тільки дівчата» (режисер В. Уайдлер), «За двома зайцями» (режисер В. Іванов), «Діамантова рука» (режисер Л. Гайдай).

Фантастика. Це жанр кінематографа, у якому головну роль відіграють вигадка, уява. Події фільмів відбуваються в майбутньому, колишньому або навіть «паралельному» світі. Саме в цих творах кінематографічного мистецтва фантазія режисера та художника-постановника проявляються найбільше. Надзвичайні декорації, костюми та грим, видовищні спецефекти, незвичайні предмети реквізиту — все це неодмінно має бути у фантастичному фільмі. Найпопулярнішим різновидом фантастичного жанру є казка та фентезі.

Перший український кольоровий фільм було знято 1939 року на кіностудії імені О. Довженка. Творча група на чолі з режисером М. Екком екранізувала відомий твір М. Гоголя «Сорочинський ярмарок». Зйомку комедії здійснював талановитий український оператор М. Кульчицький. Коли кінострічка вийшла на екрани, то одразу ж викликала надзвичайне захоплення з боку глядачів та кінокритиків: «Це справжній Гоголь! Відчувається подих української природи!».

Кадр зі стрічки Дж. Лукаса «Зоряні війни. Епізод 1»

Кадр зі стрічки Е. і Л. Вачовські «Матриця»

Казкові сюжети, як правило, будуються на дивовижних подіях, чарівництві. Персонажами казок є чаклуни, феї, лісовики та інші вигадані герої.

Світ фентезі, створений на екрані, часто нагадує середньовічну країну, в якій мешкають міфічні істоти. Він сповнений магії та чаклунства і має власну розвинену міфологію.

- Які жанри кінематографа, на ваш погляд, є розважальними, а які — інтелектуальними?
- Назвіть відомі вам фільми та визначте їхню жанрову приналежність.
- Фільмам яких жанрів ви віддаєте перевагу? Що саме вам подобається в них?

- Придумайте назву для кінофестивалю, на якому будуть представлені фільми певного жанру (комедія, бойовик, драма чи фантастика). Виконайте ескіз (макет) нагороди за кращий фільм у цьому жанрі.
- Доберіть фільми, назви яких підкажуть належність цих творів до певного жанру кіно.
- Підготуйте та проведіть дискусію на тему «Який жанр кіно стане в майбутньому провідним?».

- «Сподіваюсь, що в Україні ніколи не буде «мильної» опери. Вона не властива українській ментальності» (Олег Бійма).
- «Фільм має розпочинатись землетрусом, а потім напруження повинне зростати» (Альфред Хічкок).
- «Щоб зробити кінокомедію, мені потрібні лише парк, поліцейський і гарна дівчина» (Чарлі Чаплін).
- «Я вважав, що кінодрама — це коли плаче героїня. Я помилився. Кінодрама — це коли плачуть глядачі» (Френк Капра).

ТЕМА 6. ПОЛІХУДОЖНІЙ ОБРАЗ СВІТУ

Художня культура і витвори мистецтва невід’ємні одне від одного, адже картина, скульптура, музичний твір чи кінострічка народжуються й існують лише в суспільстві. Художній образ — це чуттєве відтворення життя. Він концентрує в собі духовну енергію культурного середовища. А дійсність, відображена в сукупності різних видів мистецтва, є поліхудожнім образом світу.

Наприклад, поєднання архітектури, монументального живопису та скульптури створює архітектурно-художній синтез, у якому живопис і скульптура виконуючи власні завдання, також поглиблюють та доповнюють архітектурний образ. Комбінування часових мистецтв (поезії і музики) відбувається в усіх жанрах вокальної та вокально-театральної музики (пісня, романс, ораторія, опера тощо).

Співвідношення скомбінованих між собою видів мистецтва буває різним. Один вид може домінувати, підкоряючи собі інші: наприклад, давньоєгипетська архітектура підкорює собі скульптуру та живопис. Або навпаки, види мистецтва утворюють єдине ціле, і кожен із них по-своєму важливий: наприклад, у старовинних обрядах, де музика, драматургія, хореографія (а іноді навіть декоративно-ужиткове мистецтво) є «рівноправними» складовими.

§ 16. Перевірте свої знання

I Оберіть правильні відповіді

- Тривимірна графіка дозволяє створювати:
  - пласкі зображення;
  - об’ємні зображення;
  - лінійні зображення;
  - художні колажі лише на основі фотографій.
- Автором якої опери є композитор М. Лисенко?
  - «Тарас Бульба»;
  - «Кармен»;
  - «Євгеній Онегін»;
  - «Запорожець за Дунаєм».
- Який вид театрального мистецтва не потребує написання лібрето?
  - Опера;
  - мюзикл;
  - пантоміма;
  - балет.
- Твір В. Гюґо «Собор Паризької Богоматері» знайшов своє втілення:
  - в рок-опері;
  - балеті;
  - опереті;
  - мюзиклі.
- Перше фотографічне зображення отримав:
  - Ф. Тальбот;
  - Л. Дагер;
  - Н. Ньєпс;
  - Т. Едісон.
- До аудіовізуальних мистецтв не належить:
  - театр;
  - кіно;
  - фотографія;
  - телебачення.

II Дайте правильні відповіді на запитання

1. На які види поділяється мистецтво залежно від виражальних засобів?
2. Назвіть види візуальних об'ємно-просторових мистецтв.
3. У яких сферах художньої творчості застосовують тиражну графіку?
4. Розкажіть про особливості джазової музики.
5. Назвіть відомих вам композиторів і скажіть, які музичні жанри становили основу їхньої творчості.
6. Чому театральне мистецтво вважають синтетичним?
7. Що таке хореографія? На які різновиди вона розподіляється?
8. Що спільного між живописом і художньою фотографією?
9. Які художні виражальні засоби класичних видів мистецтва використовує кіно?

III Дайте відповіді на запитання до представлених творів мистецтва

1. До яких видів мистецтва належать ці твори?
2. Які з представлених творів мистецтва належать до синтетичних видів?
3. Які з представлених творів виникли завдяки технічному прогресу?
4. Назвіть твори, що належать до візуальних видів мистецтва. Що спільного в них є?
5. Які твори належать до декоративно-ужиткового мистецтва?
6. Назвіть твори, які мають спільні художні виразні засоби.
7. Що (або хто) є матеріалом для створення художніх образів у поданих творах?
8. Назвіть видатних українських майстрів, творчість яких пов'язана з поданими видами мистецтва.

1

2

3

4

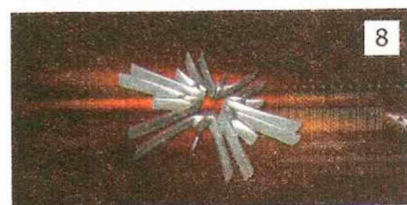
5

6

7

8

9

10

11

12

Розділ II

ОСНОВИ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Тема 1. Художня культура як духовне явище

Поняття «культура» використовують для характеристики певних історичних епох, конкретних суспільств, народностей та націй, а також різних сфер діяльності й життя людини.

Художня культура безпосередньо пов'язана з мистецтвом і належить до сфери духовного життя суспільства. Вона представлена у витворах мистецтва, які відтворюють дійсність у художніх образах. Світова художня культура — творча спадщина всього людства, що сформувалась протягом історичного розвитку людської цивілізації.

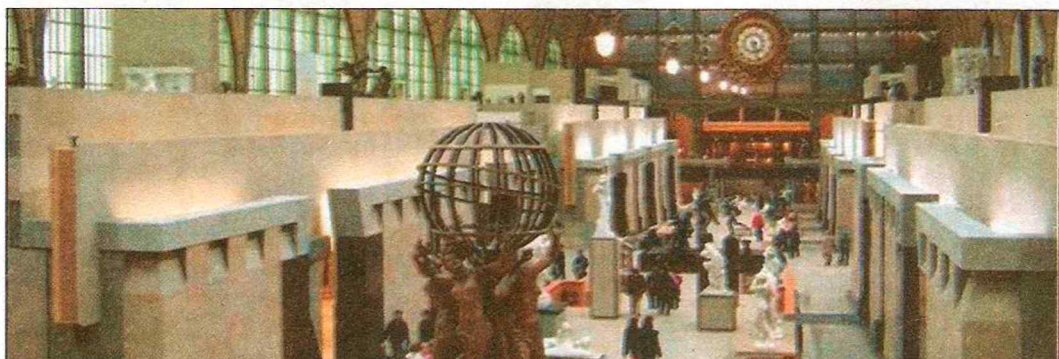
§ 17. Загальне поняття про культуру та її роль у суспільстві

Найважливішим для художника є відображення духовної сутності епохи.

Іван Шадр

У перекладі з латинської слово *cultura* спочатку означало «обробіток землі». Пізніше римський оратор Цицерон надав цьому слову нового значення: «обробка, вдосконалення душі». Поступово термін «культура» починає вживатись у значенні «виховання», «освіта», «розвиток».

Галерея музею Орсе. Париж (Франція)

Загальне поняття культури

Нині існує чимало визначень поняття культури, що претендують на повноту розкриття її суті. Найпоширенішим є визначення культури як сукупності досягнень суспільства в результаті матеріального і духовного розвитку. Це означає, що культура пов'язана з людиною, і розгляд проблем культури неможливий без дослідження історії людського суспільства. Існують національні, класові, професійні типи культур.

Сукупність культур різних народів складає світову культуру, побудовану на системі загальнолюдських цінностей. Залежно від умов розвитку виділяються різні види культур.

Світова культура

Історичні культури (епохи)	Регіональні культури (географічні ареали)	Національні культури (народи)	Класові культури (соціальні верстви)
<ul style="list-style-type: none"> • давньосхідна, • антична, • середньовічна, • епоха Відродження, • епоха Просвітництва та інші 	<ul style="list-style-type: none"> • американська, • слов'янська, • скандинавська, • романська та інші 	<ul style="list-style-type: none"> • українська, • німецька, • французька, • китайська, • японська та інші 	<ul style="list-style-type: none"> • народна, • професійна, • елітарна, • масова та інші

Говорячи про культуру, важливо пам'ятати, що це поняття має три аспекти.

Культура

Система матеріальних і духовних цінностей людства	Діяльність людини зі створення культурних цінностей	Споживання культурних цінностей, засвоєння досвіду, який був накопичений попередніми поколіннями
---	---	--

Таким чином, культура є визначальною ознакою, що відрізняє нас від тварини. Саме діяльність, виражена у творчості, дозволила піднятися людині над тваринним світом.

Основні форми культури

Культуру зазвичай прийнято розглядати у двох основних формах — матеріальній і духовній.

Матеріальна культура охоплює всю сферу матеріально-виробничої діяльності людини та її результати: знаряддя праці, житло, предмети повсякденного вжитку, одяг, засоби транспорту та інше.

До духовної культури належить сфера інтелектуальної і творчої діяльності та її результати, тобто наука, мораль, виховання й освіта, право, філософія, мистецтво, фольклор, релігія.

Богоматір Вишгородська
(Володимирська)

Обкладинка енциклопедії
«101 старовинний замок»

Петриківський розпис.
Дніпропетровщина

У реальному житті духовна і матеріальна культури практично невіддільні, адже духовна культура існує у формі духовного світу кожної окремої людини та її діяльності (творчість учителя, письменника, художника, законодавця); у формі духовних цінностей, створених людиною (наукові роботи, книги, художні полотна, закони, звичаї).

Які наукові відкриття, зроблені протягом існування людства, вам відомі?

Роль культури в суспільстві та збереження національної культурної спадщини

Ми живемо в той час, коли безконтрольна діяльність людей може призвести до екологічних та техногенних катастроф. Проте не менш реальною небезпекою є катастрофа культурна. Ставлення в суспільстві до культури за «залишковим принципом» може призвести до того, що їй приділятимуть мінімум уваги. Слід пам'ятати, що суспільство не може успішно розвиватися на знекультуреному ґрунті.

Економіка, політика й культура — три основні сфери, без одночасного просування яких людство не може успішно розвиватися.

Можна сміливо сказати, що духовна сила нації, творчий потенціал народу залежать від того, наскільки збережені духовні надбання минулих поколінь. Адже саме це й дозволяє нам усвідомлювати себе спадкоємцями світової культурної спадщини.

Прекрасні досягнення є в архітектурі, живописі, музиці та інших видах мистецтва. Саме це є підґрунтям для подальшого розвитку культури майбутнього суспільства.

- Розкрийте зміст поняття «культура». Які складові утворюють це поняття?
- Які основні форми культури вам відомі?
- Чи можна розглядати культуру лише як результат діяльності спеціальних установ: театрів, музеїв, бібліотек? Обґрунтуйте свою думку.
- Якою є роль культури в розвитку сучасного суспільства? У чому полягає сенс збереження національної культурної спадщини?

- Створіть сторінку для альбому «Світова культурна спадщина».
- Підготуйте та проведіть диспут на тему «Чи збагачує нинішнє покоління світову культуру?».
- Підготуйте повідомлення «Творчість відомих народних майстрів України», «Мистецтво Слобожанщини (Лемківщини, Полісся тощо)».

- «Головні турботи повинні присвячуватися душі, потім менш важливі турботи — тілу, підпорядкованому душі; гроші повинні посідати третє й останнє місце» (Платон).
- «Як родюче поле без обробітку не дасть урожаю, так і душа. Обробка душі — це і є філософія: вона виполює в душі пороки, готує душу до прийняття посіву і ввіряє їй — сіє, так би мовити, тільки те насіння, яке, дозрівши, дає рясний урожай» (Цицерон).

§ 18. Народна і професійна культури

Рівень культури завжди перебуває в прямій залежності від любові до праці.

Максим Горький

Складові культури тісно переплетені й взаємозалежні. Носіями культури є кожна окрема людина й усі соціальні групи, що становлять суспільство. За джерелами формування культуру поділяють на народну й професійну.

Народна культура виникла на зорі людства. Вона яскраво представлена фольклором, витворами народних промислів. Народна культура не має конкретного автора й передається з покоління до покоління, постійно зазнаючи змін. Як правило, ця творчість колективна, їй властиві імпровізація, етнічні особливості. У минулому народна культура протиставлялася культурі професійній як щось другорядне і не варте уваги освіченої людини. Інтерес до неї з'явився лише з епохи Нового часу.

Назвіть види народного мистецтва. У яких формах вони знайшли відтворення в побуті?

Професійна культура з'явилася лише з переходом суспільства до стадії поділу розумової і фізичної праці. З появою професійної культури виникає потреба в її розвитку, збереженні й поширенні. Цьому служать архіви й музеї, бібліотеки й театри, творчі спілки та об'єднання. Професійна культура створюється людьми, які пройшли спеціальну підготовку і присвятили себе певному виду мистецтва. Належність результатів діяльності того або іншого автора строго фіксована і захищена авторським правом.

Взаємодія культур та їх напрями

У процесі розвитку відбувається взаємопроникнення й взаємодія народної і професійної культур. В історії світової і вітчизняної культури збережено безліч переконливих доказів впливу фольклору на професійне мистецтво.

У творах яких українських митців відображається народна творчість? Наведіть приклади.

Художня культура має такі основні напрями: світська і релігійна (культува), елітарна (богемна) і масова.

Релігійна культура — частина духовної культури людства, породжена релігійними потребами людей та покликана задовольняти ці потреби. Її основа — міфологія та релігійні культу.

Світська культура — тип культури, яка спрямована на естетичне сприйняття навколишнього світу як середовища, у якому живе і творить людина. Її основу складають буденне життя людини, духовні цінності, що сформувалися завдяки розвитку суспільства.

Витончена елітарна культура зорієнтована на шанувальників мистецтва. Вона буває досить складною для сприйняття неспідготов-

М. Приймаченко. Під тим дубом криниця стояла (фрагмент)

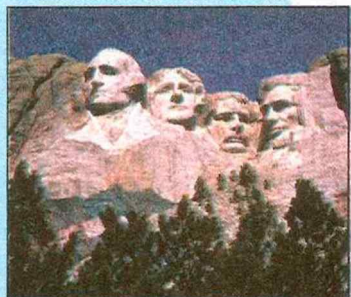

П. Пікассо. Кафе. Руан

У горах Південної Дакоти (один з американських штатів) є незвичайна монументальна скульптура, у якій увіковічена історія США. Скульптура виконана зі скельної породи гори Рашмор скульптором Дж. Борглем. Портрети чотирьох американських президентів (Дж. Вашингтона, Т. Джефферсона, А. Лінкольна й Т. Рузвельта) здаються незрівнянно величезними. Висота висічених скульптур сягає 18 метрів. Робота над пам'ятником велася протягом 1926—1941 років і перервалася зі смертю автора.

леною людиною. Наприклад, живопис Пікассо або музика Шенберга. Коло її споживачів — високоосвічена частина суспільства: постійні відвідувачі музеїв і виставок, театральні, художники, письменники, музиканти. Коли рівень освіти населення зростає, коло шанувальників високої елітарної культури розширюється.

Протилежною елітарній культурі є культура масова. Вона зорієнтована на сприйняття широким загальним суспільством і відображає прагнення, потреби та естетичні смаки більшості населення. На відміну від елітарної для масової культури одним із важливих чинників розвитку є комерційний успіх.

Отже, світська, релігійна, елітарна та масова культури надають можливостей реалізувати потребу в пізнанні світу мовою художніх образів людям різноманітних переконань, вікових категорій, суспільних верств.

- Укажіть характерні риси народної і професійної культур. Наведіть приклади.
- Яким чином відбувається взаємозв'язок народного мистецтва з професійним?
- Назвіть особливості релігійної та світської культур.
- Для яких верств суспільства створюється масове мистецтво?

- Передайте свій емоційний стан у реалістичній або абстрактній композиції.
- Підготуйте доповідь «Софія Київська — одне із 100 чудес світу», «Елементи народної культури у творчості відомих митців».
- Підготуйте комп'ютерну презентацію «Церковна музика у творчості західноєвропейських композиторів (Й. С. Баха, Й. Гайдна, В. А. Моцарта), «Фрески й мозаїки видатних майстрів живопису (Рафаеля, Мікеланджело, Ф. Грека)».

- «Мистецтво вимагає від людини повної пожертви» (Мікеланджело Буонаротті).
- «Посилати світло в глибину людського серця — ось призначення художника» (Роберт Шлман).

Таємниця античної скульптури

В епоху Античності мистецтво скульптури не поділялось за темами або жанрами, а складалось із двох окремих видів: скульптура у мармурі та скульптура в бронзі. Мармурова скульптура зазвичай слугувала елементом архітектурної композиції, а в бронзі відливали окремі пам'ятники — статуї героїв, богів та атлетів.

Білосніжні мармурові й темні бронзові постаті, які ми звикли бачити в музеях, спочатку не були такими: стародавні митці прикрашали свої творіння. Мармурові статуї вкривали восковими фарбами, а бронзові інкрустували: очі — склом чи напівкоштовним камінням, вуста та волосся — міддю й золотом.

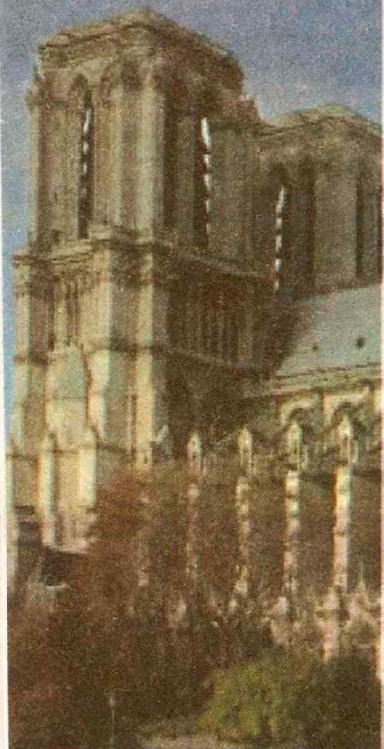
Нотр-Дам — духовне «серце» Парижа

Кафедральний Собор Паризької Богоматері (Нотр-Дам) — надзвичайний шедевр архітектурного мистецтва. Його вважають «серцем» столиці Франції. Собор розташований у східній частині острова Сіте, на місці галло-римського храму Юпітера.

Будівництво Собору Паризької Богоматері розпочалося у XII столітті й тривало майже 170 років. Протягом цього часу романський стиль поступово змінювався на готичний. Тож в архітектурі собору можна спостерігати потужну велич, властиву романському стилю Нормандії, і новітні досягнення готичного стилю, що створюють відчуття простоти й легкості.

Протягом історії Собор Паризької Богоматері пережив чимало змін. Під час Французької революції його було пограбовано і майже зруйновано. Від загибелі Нотр-Дам врятувало те, що він був поійменований на «Храм Розуму». Пізніше собор використовувався як винний склад. І лише роман В. Гюго «Собор Паризької Богоматері» привернув увагу реставраторів до цього архітектурного дива. Реставраційні роботи тривали з 1841 року близько 25 років.

Нині Нотр-Дам — гордість французів. Він є не лише духовним «серцем» Парижа, але й географічним центром Франції: на всіх дорожніх вказівниках відстань до будь-якої точки країни вираховано від плити Собору Паризької Богоматері.

«Душа» симфонічного оркестру

Музичне поняття «диригент», як ми його розуміємо нині, сформувалося в епоху Романтизму на початку XIX століття. Але керівник оркестру тоді стояв обличчям до публіки, адже обертатися до неї спиною вважалося порушенням правил ввічливості. Тому диригентові доводилось диригувати, не бачачи оркестру.

Вважають, що першими, хто відмовився від цього незручного правила, були німецькі композитори Ф. Мендельсон і Р. Вагнер. Уперше застосували для диригування дерев'яну паличку К. М. Вебер та Л. Шпор. Новий спосіб керування оркестром так сподобався музикантам, що відтоді паличка стала вірною помічницею диригента.

Розповідають, що відомий російський диригент О. Глазунов, будучи на гастролях в Англії й не володіючи англійською, вивчив лише одну фразу і нею звернувся до музикантів: «Панове, прошу вас зіграти те, що я намалюю кінцем палички».

Кохана муза великого майстра

Голанський художник Рембрандт Харменс ван Рейн — один із найвидатніших митців епохи бароко. Творча спадщина Рембрандта величезна: близько 600 живописних полотен, майже 300 офортиків і 1400 рисунків.

Цікаво, що як моделей Рембрандт часто використовував членів своєї родини.

В Ермітажі можна побачити одну з найвідоміших картин Рембрандта — «Флору» (1634 р.) Образ богині родючості втілила кохана дружина митця Саскія. Цей надзвичайно гарний портрет юної Саскії був написаний у той рік, коли вона вийшла заміж за Рембрандта. Замріяне, але, безумовно, щасливе обличчя дівчини цілком відповідає почуттям нареченої. Шати богині написані з дивовижною майстерністю, проте справжня велич таланту Рембрандта виявляється у ніжному погляді Саскії, що налав художник її обличчю.

ТЕМА 2. ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА І СВІТ ЛЮДИНИ

Сучасне життя, сповнене великої кількості проблем та протиріч, вимагає нового погляду на культуру, шляхи її розвитку. Безмежний світ літератури, музики, архітектури, живопису, театру допомагає зрозуміти нові форми та види культури, вчить порівнювати її окремі явища. Залучення до художньої культури надає нам можливості якомога повніше відкривати для себе навколишній світ.

§ 19. Роль культури в розвитку людини

Мистецтво — могутній засіб виправлення людської недосконалості.

Теодор Драйзер

Життя людини має прояви в економічній, політичній та соціальній сферах. Культура є відбитком рівня досягнень конкретної історичної цивілізації.

Вплив культури на розвиток людини. На перший погляд, більшість духовних цінностей були створені професійними творцями (архітекторами, художниками, скульпторами, письменниками, поетами). Але взаємозалежність існування духовної та матеріальної культур свідчить, що творцем і духовних цінностей, і матеріальних благ, перш за все, є народ.

Народне мистецтво несе досвід пращурів, служить невичерпним джерелом для творчої діяльності професійних митців. Людські якості є результатом засвоєння мови, залучення до наявних у суспільстві цінностей, традицій, оволодіння прийомами й навичками діяльності, що властиві певній культурі. Отже, культура є суттєвою характеристикою життя суспільства, вона невіддільна від людини.

Т. Шевченко. Катерина

Бандурист (світлина)

Рафаель. Фреска «Афінська школа» (Ватикан)

Поняття цінностей художньої культури. Художня культура — це сукупність духовних цінностей. Категорія цінності складається в людській свідомості шляхом порівняння різних явищ. Осмислюючи навколишній світ, людина вирішує для себе, що для неї є важливим у житті, чому вона віддає перевагу, без чого вона не може обійтись. Так формується ціннісне ставлення особистості до світу.

Культурні цінності можна об'єднати у дві основні групи. По-перше, це сукупність видатних творів інтелектуальної, художньої й релігійної творчості. По-друге, до культурних цінностей віднесено принципи співіснування людей: мораль, звичаї, стереотипи поведінки й мислення, оцінки, думки та інше. Існують цінності особистого характеру, цінності, властиві певній статі або віку, цінності якихось більших чи менших груп людей, різних епох і держав — аж до загальнолюдських цінностей.

Які культурні досягнення різних епох, народів у сфері науки та мистецтва вам відомі? Наведіть приклади.

Роль художньої культури в духовному розвитку людини величезна. Художня культура (або мистецтво) впливає на розум людини, на її внутрішній стан. Мистецтво формує в суспільстві принципи добра й краси.

Від краси, створеної талановитим майстром, ніхто не може залишитись байдужим. Усвідомлення людиною самої себе знаходить втілення у шедеврах світової культурної спадщини. Людські риси, розмаїття світу почуттів людських характерів, проблеми буття, релігії, світовідчуття знайшли своє відображення у різноманітних творах мистецтва.

В. Боровиковський.
Портрет М. Лопухіної

Момент звернення людини до художньої творчості, можливо, є найбільшим відкриттям, що не має собі рівного в історії за тими можливостями, які в ньому закладені. Художник, переосмисливши побачене, по-своєму розкривши таємниці буття, за допомогою системи художніх образів намагається передати власне світовідчуття, залучаючи нас у складний процес самопізнання, змушуючи працювати не тільки наші очі, мозок, але й уяву, що мобілізує й наші духовні сили. По справжньому значні твори мистецтва захищають, утверджують, поетизують високі цінності життя й культури.

Як же твір мистецтва стає загальнолюдською цінністю? По-перше, таким роблять його зміст і форма, що співзвучні певним історичним, суспільним, національним умовам. А по-друге, статусу загальнолюдських цінностей набувають витвори мистецтва, відкриті для сприйняття людьми різних націй і різних епох, у яких порушуються «вічні» питання про сенс буття й щастя людини, її гідність, пошук гармонії між людьми.

- Кого можна назвати першим творцем духовних цінностей?
- Поясніть, чому культура невіддільна від людини.
- Які цінності ми можемо вважати загальнолюдськими? Назвіть чинники, які роблять твір мистецтва загальнолюдською цінністю.
- Розкажіть про роль художньої культури в духовному розвитку людини.

- Прослухайте фрагмент полонезу М. Огінського «Прощання з батьківщиною» або одну з частин «Реквієму» В. А. Моцарта. Які почуття викликають у вас ці твори? Якими засобами композитори передали свій внутрішній світ?
- Як, на вашу думку, втілювалася у творах різних видів мистецтва тема Добра і Краси? Обґрунтуйте свою відповідь.
- Підготуйте та проведіть круглий стіл на тему «Художня культура і внутрішній світ людини».

- «Твір мистецтва — найвищий витвір людського духу; він дає життя, він удосконалює людину» (Микола Ге).
- «У щастя людського два рівних крила: троянди й виноград, красиве і корисне» (Максим Рильський).

§ 20. Художня культура як засіб самопізнання й творчої самореалізації особистості

Творчість є вираженням основних законів Всесвіту.

Микола Періх

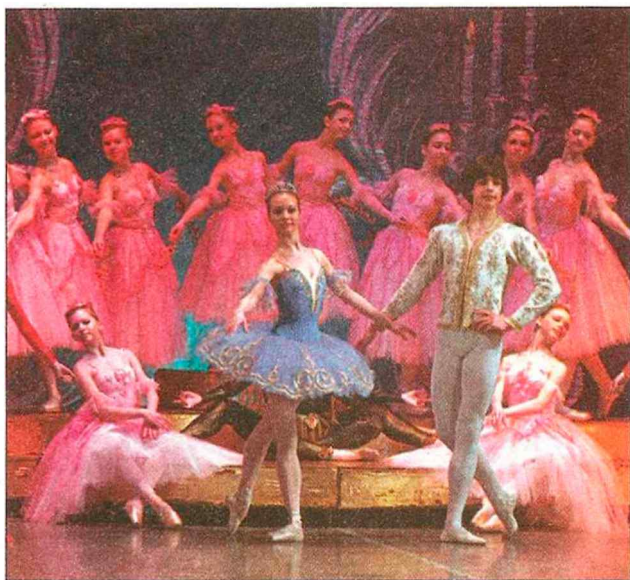
Основою художньої культури є творча діяльність людини, пов'язана із мистецтвом. Людина творить культуру і водночас використовує її як засіб власного розвитку. Творчі можливості особистості виявляються в природних схильностях, естетичних ідеалах, емоційних переживаннях.

Самопізнання людини за допомогою художньої культури

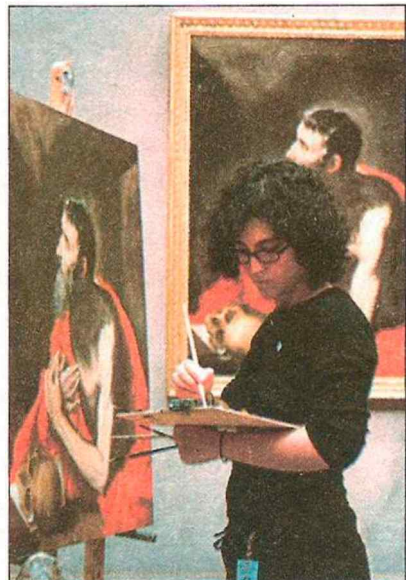
Що означає вислів «пізнати себе»? Це, передусім, звертання до свого внутрішнього світу та замислення над тим, який він, усвідомлення власної системи моральних і духовних цінностей та визначення шляхів самовдосконалення.

Самопізнання людини — це процес становлення особистості. Він починається з творчої діяльності та знайомства зі світом художньої культури. Завдяки мистецтву особистість починає усвідомлювати свою здатність відчувати й створювати красу, співвідносити художні образи із власними почуттями, думками, емоціями. Отже, людина водночас відкриває в собі нові духовні якості та вдосконалює душу.

Концерт дитячої балетної школи

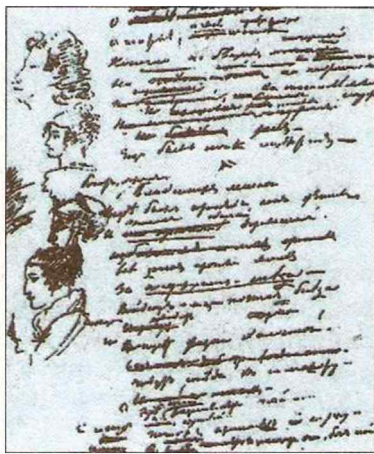
Копіювання картини в музеї

В. Серов. Композитор М. Римський-Корсаков

Сторінка рукопису поеми
О. Пушкіна «Євгеній Онегін»

Самореалізація особистості в художній культурі

Художня культура є віддзеркаленням реального світу, а її творець — людина. Найповніше розкриття здібностей особистості можливе лише в значущій для суспільства перетворюючій діяльності. Завдяки їй ми отримуємо знання, навички, розвиваємось, удосконалюємо власну особистість — тобто самореалізуємось у творчості. І кожен із нас, коли звертається до творчості, сам обирає, «мовою» якого виду мистецтва висловить свої прагнення, ідеї і почуття. Сам процес творчості в мистецтві накопичує враження, дії і факти реального життя. Автор твору переосмислює життя та створює нову дійсність — художній світ.

- Що являє собою процес творчості в мистецтві?
- Чи може витвір мистецтва існувати, не будучи пов'язаним із життям та духовними цінностями суспільства? Поясніть свою думку.

- Доберіть три твори різних видів мистецтва таким чином, щоб вони доповнювали один одного.
- Визначте, як образ любові знайшов своє відображення у творах відомих митців. Поясніть, чому ви обрали саме ці твори.
- Підготуйте та проведіть диспут «Чи потрібне мистецтво людині?».

- «Коли я слухаю музику, я відчуваю велике бажання творити» (Ежен Делакруа).
- «Радість потрібна для творчості» (Едвард Гріг).
- «Свобода художньої фантазії є обов'язковою передумовою творчого процесу» (Віталій Карпенко).

Тема 3. Художні напрями та стилі

Світова художня культура — сукупність культурних надбань усіх країн і народів. Отже, повністю описати все розмаїття і багатство форм творчості неможливо, тому в історії світової культури виділяють лише основні течії і тенденції, що мали найбільший вплив на її розвиток.

§ 21. Поняття стилю в художній культурі

Учіться любити мистецтво в собі,
а не себе в мистецтві.

Костянтин Станіславський

Сприйняття окремих пам'яток мистецтва (літератури, архітектури, музики, живопису тощо) має відбуватися лише в комплексі з пізнанням загальних рис художньої культури певної епохи. Неможливо отримати повне уявлення про твір і відчуті глибину образу, що створив митець, не зазирнувши в історію. І натомість, портрет будь-якої епохи стає нам зрозумілим завдяки іменам видатних митців (композиторів, художників, архітекторів, письменників) та їхнім творам, що складають золотий фонд світового мистецтва.

Грецька амфора, статуя або фрагмент фрески, ставши музейним експонатом, «замовкають», бо вирвані з того середовища, у якому були створені. Саме тому зрозуміти їх зміст ми можемо лише тоді, коли подивимось на них очима тих, для кого вони були створені. Тож для того щоб відчуті красу витвору мистецтва, нам потрібно дізнатись про епоху, її ідеали краси, філософію й особливості культури того часу. Місце і час створення, устрій, традиції накладають певний відбиток на витвір мистецтва.

Поняття стилю

«Стиль» — поняття багатозначне. Його можна зустріти в літературознавстві, мистецтвознавстві, мовознавстві, культурології* та естетиці**. У повсякденному житті ми вживаємо поняття «стиль одягу», «стиль моди», «стиль поведінки», «стиль гри», «стиль життя», «стиль мислення», «стиль керівника», «стиль роботи». А яке тлумачення має це слово в культурології?

Поняття «стиль» застосовують для характеристики певної епохи в розвитку мистецтва та індивідуальної манери художника. Ці два напрями називають ще «індивідуальний стиль», тобто стиль митця

* Культурологія — наука про історію розвитку культури.

** Естетика — розділ філософії, наука про красу, творчість та мистецтво.

Кьольнський собор
(Німеччина)

Богоматір Оранта.
Собор Софії Київської

Г. Клімт.
Портрет Адели Блох-
Бауер

(авторський почерк), і «великий стиль», тобто стиль певного історичного періоду («стиль епохи»). Таким чином, поняття «художній стиль» визначає великі, історичні стилі певних епох.

Стиль епохи. Стиль епохи не є чимось незмінним і застиглим. Історія мистецтв є живою тканиною, здатною до розвитку і змін. Певні історичні умови, світогляд і філософія суспільства надають спільних ознак творам різних видів мистецтва. Отже, композиційні, пластичні, колористичні, ритмічні та інші ознаки визначають стиль того або іншого часу. Стиль має певну спільність художньої мови, загальну систему виражальних засобів і прийомів. Стиль змінюється в часі і, врешті-решт, один змінюється іншим. Але стилі не зникають безслідно, вони залишають свої ознаки, що зберігаються у творах мистецтва і є віддзеркаленням життя суспільства певної епохи.

Історія культури поділяється на певні періоди. Вона складається з первісної культури, культури Стародавнього Світу (Стародавній Єгипет, Дворіччя), античної (Стародавня Греція і Рим). У західноєвропейській культурі виділяється романський період, готика, епоха Ренесансу (Відродження), бароко, класицизм, романтизм, реалізм, імпресіонізм і культура ХХ століття.

Індивідуальний стиль. На відміну від стилю епохи, поняття індивідуального стилю безпосередньо пов'язане з творчою особистістю — митцем. Індивідуальний стиль майстра народжується як результат поєднання його особистісних рис, власного світосприйняття і досвіду спілкування з оточуючими. Працюючи над витвором мистецтва, художник обов'язково намагається поставити себе на місце тих людей, кому адресовано цей витвір: художник уявляє себе глядачем, письменник — читачем, музикант — слухачем. Адже витвір має не лише втілювати думку автора, але й спонукати інших людей до висловлення власних поглядів і думок щодо порушеної митцем теми.

Зустріч письменника і читача у творі відбувається тільки тоді, коли вони свідомо тягнуться одне до одного, коли між ними виникають духовні відносини. Якщо говорити про індивідуальний

«Падаюча» вежа (дзвіниця собору міста Піза, Італія) відома на весь світ як Пізанська вежа. Коли в XII столітті було зведено перший ярус вежі, архітектор Бонанно помітив, що він похилився. Змінити проект було неможливо, тож Бонанно втік із міста. Помилку архітектора спробував виправити Джованні ді Сімоні, але безрезультатно. Будівництво тривало ще майже два століття, і вежа набула вісім ярусів.

У Пізі 1564 року народився Г. Галілей — майбутній видатний учений. Він використовував архітектурний недолік вежі для своїх дослідів. Кидаючи з верхнього поверху різні предмети, він довів, що швидкість падіння не залежить від ваги падаючого тіла.

авторський стиль, то він буде тим більш помітним, чим більш духовно багатю є особистість, яка його створила. М. Лисенко, Т. Шевченко, П. Пікассо, К. Білокур, М. Приймаченко, Т. Яблонська, М. Врубель, Г. Клімт — усі ці митці упізнанні завдяки своїй яскравій індивідуальності. Судити про масштаб і яскравість стилю творчої особистості неможливо без урахування масштабу стильової ситуації, у якій він перебуває. Отже, індивідуальний стиль існує в межах «великого стилю», і навпаки. Виходить, ці поняття доповнюють одне одного.

- Чим зумовлена багатозначність поняття «стиль»?
- Поясніть поняття «стиль епохи». Які ознаки йому притаманні?
- Що є основою для визначення поняття «індивідуальний стиль»?
- Назвіть відомих вам митців, творчість яких, на вашу думку, свідчить про наявність яскравого індивідуального стилю.

- Оберіть двох художників, скульпторів, кінорежисерів або композиторів з яскраво вираженою творчою індивідуальністю. Підтвердьте це на прикладах художніх творів.
- Створіть малюнок або абстрактну композицію, що характеризують ваш стиль життя.
- Підготуйте і проведіть круглий стіл на тему «Яким я бачу свій стиль життя?», «Стиль поведінки сучасної людини».

- «Стиль — це саме життя, це кров думки» (Гюстав Флобер).
- «Історичні постаті є продуктом епохи і середовища» (Михайло Грушевський).
- «Кожна епоха має своє середньовіччя» (Єжи Лец).

§ 22. Великі європейські стилі.

Античність, романський, готика, ренесанс

Кожний стиль породжується певною епохою, разом із нею еволюціонує й відмирає або ж переходить в інший стиль, який багато в чому від нього відрізняється й проходить етап становлення. У кожен історичну епоху домінував певний вид мистецтва, який впливав на інші й накладав на них свій відбиток.

Античність: культура й мистецтво

Термін «античність» походить від латинського слова *antiquus* — «стародавній». Ним прийнято називати особливий період розвитку Стародавньої Греції й Риму, а також тих земель і народів, які перебували під їхнім культурним впливом. Античне мистецтво стало основою загальноєвропейської та світової художньої культури.

Яку роль відігравала міфологія в античній культурі? Як це відобразилось у мистецтві? Наведіть приклади.

Головним принципом античного мистецтва було дотримання геометричних пропорцій і симетрії. Найяскравіше це проявилось в архітектурі та скульптурі.

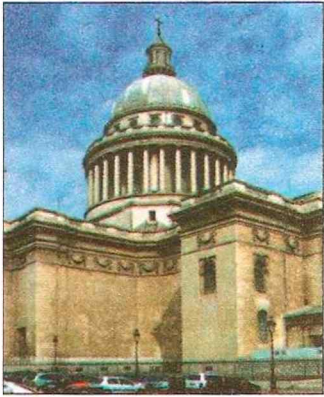
Провідними архітектурними спорудами Стародавньої Греції були храми, театри, громадські будівлі. Вони відрізняються простотою форм, вишуканістю, відсутністю зайвих деталей. Найвідоміші зразки грецької архітектури, що збереглися до наших часів, — храми Парфенон і Ерехтейон.

Зал грецької скульптури.
Ермітаж. Санкт-Петербург (Росія)

Феодор Фокійський. Храм
Афіни в Дельфах (Греція)

Пантеон. Вигляд зовні та інтер'єр. Рим (Італія)

Статуя римського імператора Марка Аврелія. Рим (Італія)

Оспівування людини в єдності тілесної й духовної краси найповніше виявилось в скульптурі. Скульптурне мистецтво Стародавньої Греції базувалося на відтворенні ідеальних пропорцій людського тіла й симетрії. Саме античні митці винайшли принцип «золотого перетину», який видатний італійський художник епохи Відродження Леонардо да Вінчі називав «божественним». Відомі античні скульптори — Мирон, Фідій, Скопас.

Давньогрецький живопис найбільше представлений у вигляді фресок і мозаїк, якими оздоблювали храми й будівлі. До прикладів живопису також відносять відомі грецькі чорнофігурні та червонофігурні амфори.

Культура Стародавнього Риму багато в чому продовжила античні традиції Греції. Вона успадкувала кращі досягнення греків і надала їм подальшого розвитку.

В архітектурі римляни з'єднали арку та колону й увели до будівельної практики аркаду (міст, театр, акведук). Римська архітектура не мала собі рівних за складністю інженерних рішень, розмаїттям типів споруд, масштабом будівництва (базиліки, терми, амфітеатри, цирки, бібліотеки).

Образотворче мистецтво Римської імперії також виражалося в настінному розпису палаців та громадських будівель і картинах, головним сюжетом яких були епізоди грецької та римської міфології, а також зображення води й зелені.

Римське скульптурне мистецтво заслуговує на особливу увагу. Його характерною ознакою є виключний реалізм у відтворенні рис людського обличчя. Завдяки римській скульптурі до нас дійшли портрети відомих полководців, імператорів, філософів, письменників.

Середнайпоширеніших видів мистецтва в Стародавньому Римі була обробка дорогоцінних металів і бронзи.

Романський стиль

Мавзолей короля Теодоріха. Ровена (Італія)

Рель'єф «Страшний суд». Фрагмент. Собор Сен-Лазар. Отен (Франція)

Цей художній стиль панував у західноєвропейському мистецтві X—XIII століть. Провідними видами мистецтва того часу були архітектура та скульптурний декор. Назва стилю походить від латинського слова *romanus* — «римський». Це пояснюється тим, що романські споруди багато в чому наслідували ознаки римської архітектури, відрізнялися монументальністю конструкцій, широким застосуванням напівкруглих арок і склепінь, які спираються на колони. Основними будівлями романського періоду стали храм-фортеця та замок-фортеця, для яких характерними є лаконічні геометричні форми, товсті стіни, маленькі вікна. Архітектуру романського стилю називають «духовністю, втіленою в камінні».

Романська скульптура тісно пов'язана з архітектурою. Вона не була самостійною, а лише елементом оздоблення будівель, переважно храмів та монастирів. Так, яскравим прикладом скульптурного мистецтва романського стилю є рель'єф «Страшний суд», що прикрашає стіну собору Сен-Лазар в Отені (Франція). Композиція рель'єфу поділена на кілька ярусів: угорі — янголи з праведниками, нижче — чорти з грішниками, а в нижньому ярусі показані душі, що чекають на суд. Тематика романського скульптурного мистецтва обмежена релігійними сюжетами, її головне призначення — привернути людину до християнської віри, настановити на праведне життя за законами Божими.

В епоху романського мистецтва розвивались і різні види живопису: мініатюра, монументальний живопис, вітраж. Особливого значення набула книжкова мініатюра, що стала обов'язковим елементом книги. Монументальний живопис, як і скульптура, був пов'язаний з архітектурою й відіграв важливу роль в організації інтер'єру соборів. Сюжети романського монументального живопису були присвячені біблійній тематиці.

У музиці романського періоду провідне місце відводилося церковному співу на основі григоріанського хоралу (одноголосного чоловічого співу чи хорового співу в унісон). Із часом виконання хора-

В основі нотної грамоти — сім звуків ладу (нот). Їхні назви Гвідо Аретинський узяв з перших складів відомого гімну святому Іоанну, який, як вважалося, допомагав співцям уникнути хрипоті:

Ut queant laxis	Щоби могли раби твої
Resonare fibris	На солодкозвучних струнах
Mira gestorum	Проголошувати твої
Famuli tuorum	Дивовижні діяння,
Solve poluti	Очисти від гріхів
Labii reatum	Їхні тлінні вуста,
Sancte	Святий
Iohannes!	Іоанні!

Чутки про винахід Гвідо дійшли до Риму. Папа Іоанн XIX викликав музиканта до себе й особисто ознайомився з новою системою позначення пісенних звуків. Вона виявилася надзвичайно зручною для співу, її застосовують до нашого часу. Єдину незручність становив склад «Ут», адже він, на відміну від інших, закінчувався приголосним. Тож 1540 року відомий італійський теоретик і вчитель співу Дж. Доні замінив його на склад із власного прізвища — «До».

лу збагатилося новими прийомами: чергуванням одного голосу з хором, повторами (рефренами), виконанням додаткових римованих текстів. Єдиним музичним інструментом, що супроводжував церковний спів, був орган. Саме в той час склалася система з восьми музичних ладів, кожний із яких виражав певні настрої і мав характерні мелодичні звороти: рухливий, урочистий, суворий, спокійний, радісний, легкий, величний. Романському періоду ми завдячуємо виникненню основ нотної грамоти. Її започаткував італійський музикант XI століття Гвідо Аретинський.

Світське музичне мистецтво представляли простонародні музиканти. Наприклад, у Франції це були менестрелі (блязні багатих дворян) та ваганти або жонглери (мандрівні веселуни), а в Німеччині шпільмани (вільні поети-співці).

Високого рівня розвитку в романську епоху набуло також декоративно-ужиткове мистецтво — литво, чеканка, різьблення по кістці, мистецтво по емалі.

Готичний стиль

Слово «готичний» походить від італійського *gotico* — «незвичний». Готичне мистецтво було культовим за призначенням та релігійним за тематикою. Воно, як і романське, зверталось до вищих божественних сил, вічності й християнського світогляду.

Собор абатства Сен-Дені
(Франція)

Готичний стиль відобразився переважно в архітектурі храмів, соборів, церков. Також у той час набуло популярності цивільне будівництво — міські ратуші, ринки, розкішні замки знаті. На відміну від романського стилю, для готики характерні арки із загостреним верхом, вузькі та високі башти й колони, багато оздоблені фасади з різними деталями та багатоколірні вітражні стрілчасті вікна.

Співвідношення скульптури й архітектури в готиці інше, ніж у романському мистецтві. Готична скульптура більш самостійна, не підпорядкована площині стіни й обрамленню, як це було характерним для скульптури романського періоду. В епоху готики активно розвивалася кругла монументальна пластика. Але при цьому готична скульптура залишилася невід'ємною частиною ансамблю собору, оскільки разом з іншими елементами виражала піднесення будівлі вгору.

Одним з основних напрямків готичного живопису став вітраж, що поступово витіснив фресковий живопис. Техніка вітражу залишилась такою самою, як і в романську епоху, але кольорова палітра стала багатшою, а сюжети складнішими: з'явилися вітражі на побутову тематику.

На період готики припав розквіт книжкової мініатюри — ілюстрування лицарських романів, часословів, псалтирів та інше. Рукописи оздоблювались заставками та орнаментованими літерами.

У той період розвився жанр портрета, у якому художники намагалися якомога достовірніше та детальніше відтворити натуру, передати індивідуальні риси людини. В образотворчому мистецтві завершилося панування візантійських канонів, коли дозволявся лише фронтальний ракурс зображення. Митці почали писати людей у профіль і навіть спиною до глядача, надавати їхнім позам рухливості та емоційності.

Музичне мистецтво в епоху готики переживало оновлення. Традиції світської музики проникали в церковну. Григоріанський хорал залишився обов'язковим елементом релігійної служби, але разом із ним почав розвиватися поліфонічний

Брати Лімбурги.
Книжкова мініатюра

(багатоголосний) спів. Стали популярними духовні пісні на місцевих діалектах, у гімни ввели стислі римовані тексти, близькі до світської лірики. Наприклад, в Іспанії розквітла духовна лірика: з'явилась збірка з понад 400 пісень на галісійському діалекті, присвячених Діві Марії. У них яскраво виражена народнопісенна основа, а у виконанні передбачена участь інструментального ансамблю.

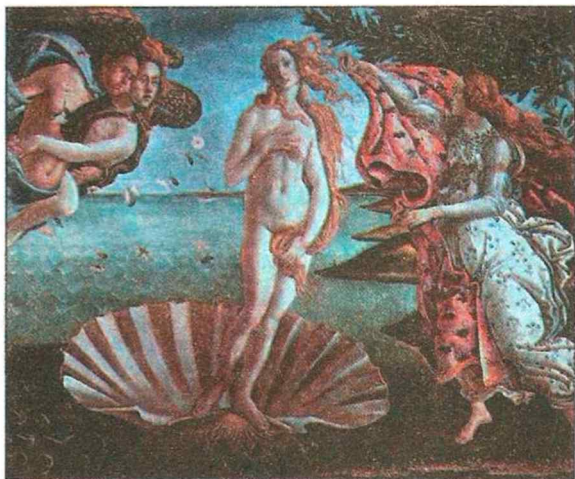
Традиції світської музики в різних країнах Європи продовжували ваганти, трубадури (трувери). Ваганти у своїх піснях прославляли любов та радості життя, трубадури оспівували лицарську любов та героїчні подвиги, а трувери розважали городян танцювальними піснями.

Стиль епохи Відродження

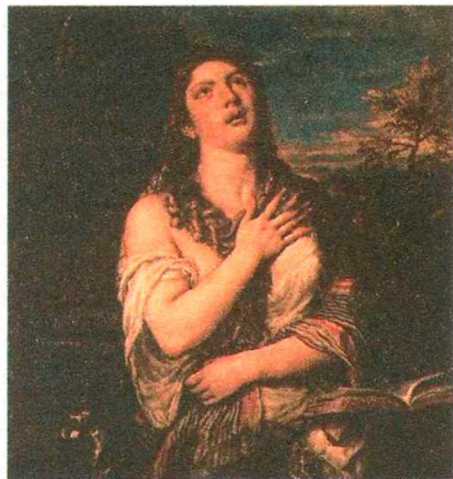
Назва епохи «Ренесанс» походить від французького слова *Renais-sance* — «відродження». Вона прийшла на зміну культурі Середніх віків і панувала протягом XIV—XVI століть. Відродженням цю епоху називають тому, що митці почали звертатися до культурних надбань античної культури. Мистецтво цієї доби поступово відійшло від релігійності, стало більш світським.

Для живопису епохи Ренесансу характерне зближення художників із природою, дотримання законів анатомії, перспективи, дії світла. Митці Відродження, зображуючи картини на традиційну релігійну тематику, почали застосовувати нові художні прийоми, зокрема побудову об'ємної композиції, використання пейзажу на задньому плані. Це дозволило зробити художні твори реалістичнішими. У цей час з'явився станковий живопис, який виконувався олійними фарбами.

С. Боттічеллі. Народження Венери (фрагмент)

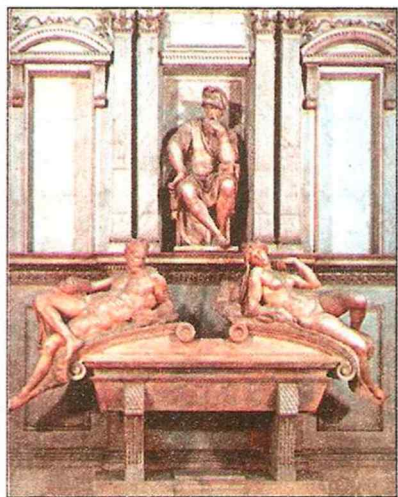
Тиціан. Магдалина, що кається

А. Паладіо. Віла Ротонда. Віченца (Італія)

Мікеланджело. Гробниця Лоренцо Медічі. Флоренція (Італія)

Архітектура Ренесансу є своєрідним поверненням до принципів і форм античного, зокрема римського, мистецтва. Особливе значення в будівництві надавалося симетрії, пропорції, геометрії і порядку складових частин. Складна пропорція середньовічних будівель змінилася на впорядковане розташування колон і пілястрів. Стали популярними куполи та ніші. Найбільшого розквіту ренесансна архітектура набула в Італії, залишивши по собі два міста-пам'ятники: Флоренцію та Венецію.

Професійна музика в епоху Відродження втратила характер суто церковного мистецтва й відчула вплив народної музики. Високого рівня досягло мистецтво вокальної і вокально-інструментальної музики. З'явилися різноманітні жанри світського вокального музичного мистецтва — фроттола та віланелла (в Італії), вільяніско (в Іспанії), баллада (в Англії), мадригал (жанр італійського походження, що набув популярності у Франції як багатоголоса пісня). Склалися також нові жанри інструментальної музики, виникли національні школи музикування на лютні, органі, скрипці, віолі. Епоха Відродження завершилася появою нових музичних жанрів — сольної пісні, кантати, ораторії.

- Розкажіть про видатні досягнення культури народів Стародавньої Греції і Стародавнього Риму.
- Назвіть характерні риси романського стилю в архітектурі.
- Визначте характерні особливості, притаманні скульптурі готики.
- Які досягнення в музичному мистецтві та живописі є головними для епохи Відродження?

- Створіть ескіз розпису вази у традиціях давньогрецьких майстрів.
- Підготуйте повідомлення про мистецтво античного Риму.
- Організуйте візуальну подорож «Прогулянка Стародавньою Грецією», «Інженерні досягнення Стародавнього Риму», «Секрети готичної майстерності», «Великі творіння майстрів Відродження».

- «Тепер не будують готичних соборів. У минулому у людей були переконання, у нас, сучасників, є лише думки, а думки занадто мало для того, щоб створювати готичний храм» (Генріх Гейне).
- «Архітектура — теж літопис світу: вона говорить тоді, коли вже мовчать і пісні, і легенди і коли вже ніщо не говорить про загиблий народ» (Микола Гоголь).

§ 23. Мистецтво епох бароко, класицизму, романтизму

Лише мистецтво дозволяє нам сказати навіть те, чого ми не знаємо.

Габріель Лауб

У результаті подальшого історичного розвитку європейської культури виникли два художні стилі — бароко й класицизм. Згодом їх наступником став романтизм.

Стиль епохи бароко

Цей художній стиль зародився в Італії і поширився країнами Європи після епохи Ренесансу. Бароко в перекладі з італійської означає «чудернацький». Великого значення в цей час набули церемоніали, етикет, ушляхетнення образу життя й зовнішнього вигляду людини. Ці постулати знайшли своє відображення в мистецтві.

Основні риси стилю бароко — парадність, урочистість, пишність, динамічність. Особливо необхідно відзначити прагнення до синтезу мистецтв — взаємопроникнення архітектури, скульптури, живопису й декоративного мистецтва.

Архітектура бароко відрізняється просторим розмахом, плавністю й складним поєднанням криволінійних форм, злиттям об'ємів у динамічну масу, багату на скульптурний декор. Часто зустрічаються розгорнуті колони, пілястри. Куполи набувають складних форм, стають багатоярусними. Характерні деталі бароко — теламот (атлант), каріатида й маскарон.

Д. Л. Берніні.
Вівтар св. Терези.
Церква Санта-Марія
делла Вітторія.
Рим (Італія)

Б. Растреллі. Зимовий палац. Санкт-Петербург (Росія)

П. П. Рубенс. Солом'яний капелюшок

У живопису переважали монументальні декоративні композиції на релігійні або міфологічні теми, парадні портрети, призначені для оздоблення інтер'єрів. Типова для бароко релігійна композиція показує Мадонну в оточенні янголів у вихорі драпірувань і хмар. Популярні в цю епоху сюжети античної міфології зображались у такій самій перебільшеній манері. Але живопису бароко властивий і драматизм, яскравим прикладом якого є полотно італійського художника Караваджо.

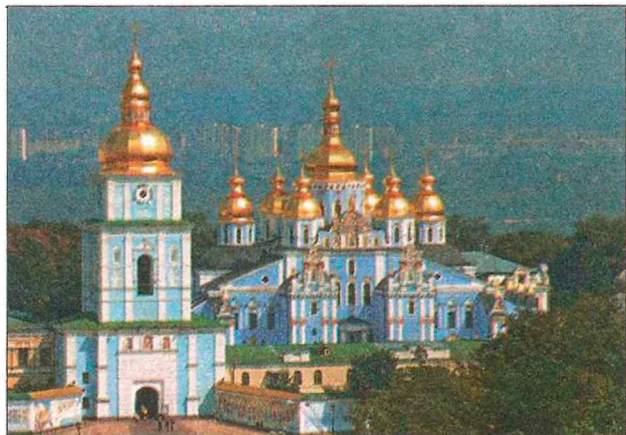
Музичне мистецтво епохи бароко відзначилося появою нових жанрів. Відбувся перехід від середньовічної ладової системи до мажорно-мінорної. Світська (міська та придворна) музика почала розвиватись інтенсивніше, ніж церковна. В Італії сформувалися й поширилися іншими країнами Європи нові світські музичні жанри, зокрема опера, соната, фантазія, ораторія, танцювальна сюїта, прелюдія.

Епоха бароко визначилася й розвитком інструментальної культури. Стає популярною гра на клавікордах, клавесинах — попередниках фортепіано, а також смичкових інструментах (скрипках, альтях, віолончелях). Узагалі музичний інструмент стає обов'язковим привілейованим предметом культурного середовища. Це зумовило розквіт музичного ремісництва.

Які видатні майстри музичних інструментів вам відомі?

Українське (козацьке) бароко — це архітектурний стиль, що проявився в Україні у XVII столітті. Він відрізняється від західноєвропейського помірним орнаментом і спрощеними формами. Яскравим зразком українського бароко стали перебудовані й оновлені давньоруські храми: Софійський собор, Успенський собор Києво-Печерської лаври, собори Видубицького й Михайлівського Золотоверхого монасти-

Собор Михайлівського Золотоверхого монастиря.
Київ

Куполи Андріївської церкви.
Київ

рів. Найпоширенішим архітектурним прийомом стали «заломы», тобто завершення храму у вигляді поставлених один на одного ярусів, кожен із яких немов прорізає склепіння попереднього. Це був самобутній, властивий лише Україні тип культових будівель. Провідна роль відводилась декору у вигляді дрібного рослинного орнаменту, що складається зі стилізованих завитків.

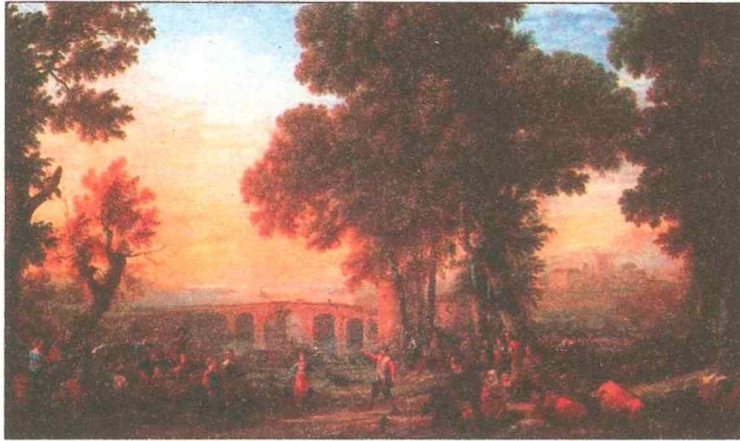
Кращими зразками живопису українського бароко є церковні розписи в Троїцькій церкві Києво-Печерської лаври. Також у цей період спостерігався стрімкий розвиток українського граверного мистецтва, застосовувалась складна система символізму, алегорії, геральдичні знаки й пишні прикраси.

Стиль епохи класицизму

Назва цього художнього стилю походить від французького слова *classicisme* і перекладається як «зразковий». Епоха класицизму тривала до початку XIX століття. «Батьківщиною» цього стилю вважають Францію. Однією з найвизначніших рис класицизму є звернення до античного мистецтва та художніх традицій Відродження. Усе в класичному мистецтві упорядковано: у кожному виді мистецтва складається чітка ієрархія жанрів, що поділяються на «високі» та «низькі». Кожний жанр має свої певні ознаки, і змішення їх є неприпустимим.

Головною рисою класичної архітектури було наслідування форм античного зодчества як еталону гармонії, простоти, вишуканості, логічної ясності й монументальності. В цілому будівлям класицизму властива регулярність планування й чіткість об'ємних форм. Основою архітектурної мови став ордер, подібний за пропорціями до античності.

К. Лоррен.
Сільське свято

Також набули популярності симетрично-осьові композиції, рельєфи, колони, портики, статуї.

Скульптура класицизму відрізняється спокійними позами, стриманою емоційністю, замкненістю форм. Скульптурне мистецтво того часу зверталось до міфологічних образів античної культури. Увійшли в моду публічний пам'ятник та вишуканий скульптурний надгробок, що мали втілювати й ідеалізувати кращі риси людини. Тому видатних державних мужів та шляхетних красунь часто зображували в образах античних богів.

У живописі класичного періоду головного значення набули логічне розгортання сюжету, чітка урівноважена композиція, передача об'єму за допомогою світлотіні й застосування локальних кольорів. Чітка розмежованість планів у пейзажах виявлялась також за допомогою кольору: передній план обов'язково мав бути коричневим, середній — зеленим, а дальній — блакитним. До «високих» жанрів живопису належали історичний, релігійний та міфологічний, а до «низьких» — побутовий, натюрморт і пейзаж.

Які «високий» та «низький» жанри в театральному мистецтві вам відомі? Яких трьох «єдностей» мали дотримуватися драматурги класичної епохи?

В епоху класицизму професійне музичне мистецтво майже повністю стало світським, поширеним у палацах королів та вельмож. Відкривалися музичні спілки й навчальні заклади (академії, консерваторії, школи). Послухати музику можна було не лише в театрі чи концертному залі, але й на відкритих майданчиках у парках.

Класицизм відмовився від хорової музики як пережитку церковного мистецтва і віддав перевагу розвитку інструментального мистецтва. Саме у той час виникли нові стилі виконавства: сольо-скрипковий, ансамблевий, оркестровий, концертний та інші, а також спостерігався розквіт балету й опери. Широкого розповсюдження набула сюїта.

Значним кроком у музичному мистецтві є винайдення фортепіано. Цей музичний інструмент став символом нової європейської культури, витіснивши інші клавіри.

Стиль епохи романтизму

Наприкінці XVIII століття нова культурна епоха — романтизм — відмовилася від суворих постулатів класицизму й значною мірою змінила мистецтво. Передумовою настання епохи романтизму вважають Велику французьку революцію, але його «батьківщиною» є Німеччина.

Романтизм став першим художнім напрямом, який проголосив незалежність митця від будь-яких мистецьких канонів та правил. Романтики відкрито проголосили перемогу особистого естетичного смаку, повну свободу творчості. Душа людини, її переживання й прагнення стали головною темою усього романтичного мистецтва. Окрім того, значну роль у творчості романтиків відігравали фольклор, національна міфологія, природа.

Найбільше романтизм проявився в живописі, літературі, музиці, театральному мистецтві. На відміну від класицизму він майже відсутній в архітектурі. Романтичні тенденції вплинули переважно на садово-паркову архітектуру й виникнення так званої неоготики.

Живопис і графіка — найпоширеніші види образотворчого мистецтва епохи романтизму. Жанри портрету, пейзажу, побутовий та історичний вийшли на перший план, спостерігалось широке використання алегоричних* образів. У той час також почали створюватися національні художні школи. Наприклад, французькі художники, реформуючи систему виражальних засобів класицизму, використовували яскравий насичений колорит, запроваджували піднесену динамічну композицію, широку та узагальнену манеру письма.

Картина Е. Делакруа «Свобода на барикадах» є своєрідним літописом французької революції. Вона присвячена паризькому повстанню в липні 1830 року, коли мешканці міста вийшли на вулиці, об'єднавшись у боротьбі проти тиранії короля Карла X. Усі класи, окрім монархістів, підтримали повстання. Делакруа передає це за допомогою головних уборів повстанців: тут і циліндри, і берети, і кашкети.

* Алегоричний — інакшомовний, умовний.

Ріхард Вагнер

Музична культура королівських палаців і дворянства в епоху романтизму поступилася новій — буржуйській. Елітарний круг слухачів змінився на масову публіку. Музика почала звучати не лише в театрах або концертних залах, але й у кав'ярнях, навчальних закладах і музичних спілках. Усе більшої популярності набувала розважальна музика, розвивалися оперета, романс, танцювальна музика та інші жанри, які раніше вважались суто розважальними.

В епоху романтизму дуже активно розвивалися композиторське мистецтво й виконавська майстерність, відмінною рисою яких стали імпровізація, зміна мотивів, винайдення нових прийомів створення і зображення образу. Саме в цей час композитори активно зверталися до літературних творів (казок, міфів, легенд), на основі яких писали власні. Взагалі музика романтизму є надзвичайно віртуозною, виразною й емоційною.

У музиці, як і в образотворчому мистецтві, складалося чимало композиторських національних шкіл, виникнення яких зумовило збагачення загальноєвропейської культури.

- Які характерні ознаки має стиль бароко?
- Які зміни відбувалися в музичному мистецтві епохи класицизму?
- У яких видах мистецтва романтизм виявився найбільш яскраво? Наведіть приклади.

- Прослухайте музичні твори Ф. Шуберта, Р. Шумана, Р. Вагнера, М. Берліоза або Ф. Шопена (за власним вибором). Доберіть твори живопису та архітектури, співзвучні прослуханим творам. Поясніть свій вибір.
- Підготуйте повідомлення «Особливості архітектури українського бароко», «Т. Шевченко як представник епохи романтизму в живописі».

- «Добрий стиль міститься в серці» (Дені Дідро).
- «Над дійсно прекрасним у мистецтві час безсилий» (Валентин Серов).
- «Усі види мистецтва служать найвеличнішому мистецтву — мистецтву жити на землі» (Бертольд Брехт).

§ 24. Реалізм, імпресіонізм

Краса — це безмежність, виражена в завершеній формі.

Фрідріх Шеллінг

Мистецтво реалізму

Реалізм — художній напрям, який сформувався до середини XIX століття. Його назва в перекладі з латинського *realis* означає «дійсний, речовий». Основною визначальною рисою реалістичного мистецтва є достовірне зображення навколишньої дійсності, показ усіх сфер життя й духовного світу людини такими, якими вони є насправді.

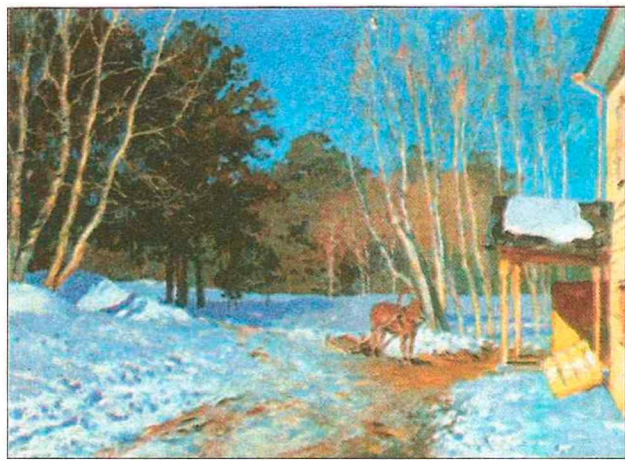
Найбільше реалізм проявився в літературі, живописі, театрі, а з кінця століття — у фотомистецтві та кіно.

В образотворчому мистецтві реалізму дуже активно розвивалися жанри пейзажу, натюрморту, портрету побутового характеру. Митці віддали перевагу не стільки зовнішній красі образів, скільки внутрішньому змісту твору. Відображення буденного життя простої людини стало однією з провідних тем живопису. Творчість деяких художників того часу характеризують як «критичний реалізм», що зорієнтований на показ нелегкої долі бідних верств суспільства. У різних країнах утворювалися спілки живописців, які популяризували мистецтво, організуючи виставки своїх творів. Наприклад, у Російській імперії відомою стала спілка художників-передвижників.

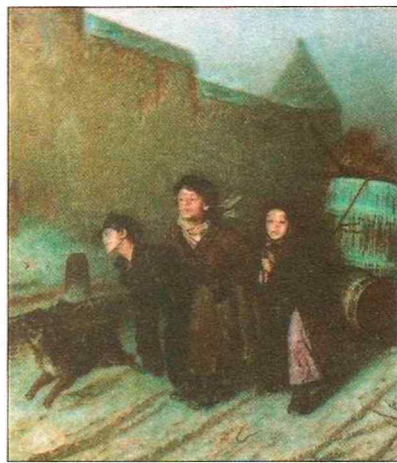

Розгляньте подані ілюстрації. За якими ознаками, на ваш розсуд, можна визначити, що ці твори належать до реалізму?

І. Левітан.
Березень

В. Сєров.
Трійка (фрагмент)

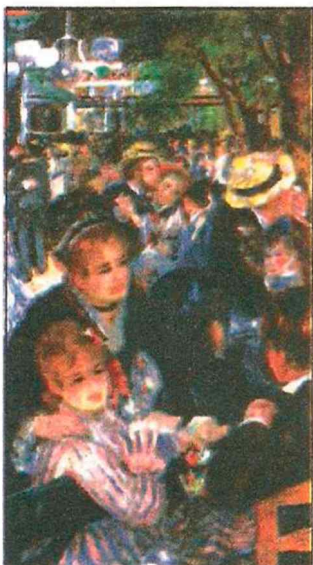

Сцена зі спектаклю
О. Островського
«Безприданниця»

О. Ренуар. Бал
в Мулен де ла
Галле (фрагмент)

У театральному мистецтві формувався образ типового представника соціального середовища, до якого він належав. Гострі морально-психологічні та соціальні конфлікти розкривалися в буденному житті героїв драматичного твору. Жанр драми поступово витіснив трагедію, а наприкінці XIX століття в театрі виникла нова спеціальність — режисура. Цей вид творчості збагатив драматургію й започаткував нові прийоми акторської майстерності. Завдяки режисерському мистецтву об'єднання в п'єсі різних виражальних засобів (як-от організація сценічного простору, декораційне оформлення, освітлення, звукова партитура) стало складнішим і дало можливість повніше розкрити образи та середовище, у якому відбуваються події твору.

У музичному мистецтві другої половини XIX століття відбувався подальший розвиток національних музичних шкіл. Композитори-реалісти також активно зверталися до побутових сюжетів і народних звичаїв. Яскравим прикладом цього є творчість французького композитора Ж. Бізе і його опера «Кармен»: на сцені з'явилися нові герої — робітниця та солдат. У музичній драматургії композитор спирався на інтонації демократичних маршів, народних пісень і танців.

Імпресіонізм

Величезний внесок до скарбниці світового мистецтва зробили імпресіоністи. Імпресіонізм походить від французького *impression* — «враження». Спочатку цей напрям найяскравіше виразився у французькому живописі 70—90-х років XIX століття.

Основним принципом імпресіонізму було звернення до реальної дійсності з метою передати безпосередні враження від неї. Імпресіоністи працювали над пошуками нових форм зображення, шукали нові композиції та кольорові поєднання в живописі, у музиці — нові мелодійні поєднання й гармонізацію твору, в скульптурі — нові пластичні об'єми й динаміку тіла.

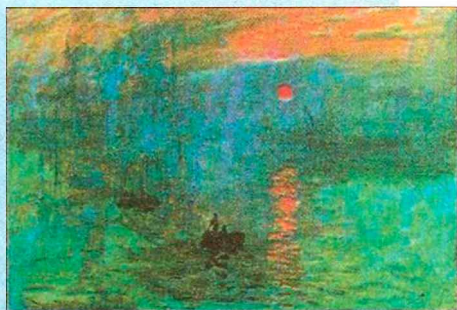
У пейзажах та портретах імпресіоністи намагалися зберегти силу «першого враження», що дозволяло відобразити в побаченому найхарактер-

15 квітня 1874 року в Парижі на бульварі Капуцинок відбулася виставка молодих художників, картини яких були відкинуті офіційним журі Салону. Центральним твором цієї виставки стала картина Клода Моне «Враження. Схід сонця».

Один із численних репортерів, які завітали на показ «скандального» живопису, співробітник видання «Шариварі», презирливо назвав Моне та його товаришів «імпресіоністами». Згодом ця іронічна назва закріпилась за художниками, втратила свій негативний зміст і стала визначенням одного з найвиразніших та прекрасних напрямів мистецтва.

ніші риси, оминаючи окремі деталі. Щоб зберегти свіжість сприйняття картини, художники створили нову живописну систему, що відрізнялася розкладанням змішаних кольорів на чисті, світлою та яскравою кольоровою гамою, зображенням кольорових тіней. Імпресіоністи використовували також складні ракурси, асиметричну композицію, нечіткі контури предметів.

Загалом імпресіоністична картина сприймається як зупинена мить, випадковий погляд художника на об'єкт зображення. Темою живопису цього стилю, на відміну від реалізму, є прості радості життя.

Деякі принципи живопису імпресіонізму втілились і у творчості скульпторів. Роботам скульпторів-імпресіоністів притаманні текучість форми та передання миттєвого руху.

У музичному імпресіонізмі головне — передавання настроїв, що набувають символічного значення, і тонких психологічних нюансів, інтерес до тембрового та гармонійного розмаїття. Із живописом таку музику споріднює захоплене ставлення до життя, теми гострих конфліктів та соціальних протиріч у ній обминаються. Особливої свіжості сприйняття музики імпресіоністів надавало їх часте звертання до пісенно-танцювальних жанрів, елементів музичної мови Сходу та Іспанії, а також до ранніх форм негритянського джазу.

У театральному мистецтві велике значення надавалося в першу чергу переданню атмосфери дійства. Змістовність життя передавалася за

П. Трубецької. Дама, яка сидить. Пані Херихеймер

Клод Дебюсі

К. Коровін.
Ескіз театральної декорації

Макс Рейнхардт —
німецький, австрійський
театральний режисер

допомогою навмисно біглих характеристик у поєднанні з окремими яскравими деталями, що розкривали переживання героя, його думки, вчинки. Раптові зміни ритмів, звуків і кольорових плям на тлі декорацій застосовувались режисерами для створення в дійстві певної емоційної насиченості.

- У чому полягає сутність реалізму як художнього методу?
- Який вид мистецтва став родоначальником імпресіонізму?
- На прикладах художніх творів розкажіть, чим відрізняється мистецтво реалізму від мистецтва імпресіонізму.

- Підготуйте усний твір-роздум «Чим мене приваблює творчість художників-реалістів (імпресіоністів)».
- Доберіть репродукції художників-реалістів та імпресіоністів. Чия живописна манера більш привертає вашу увагу? Обґрунтуйте свою думку.
- Підготуйте презентацію про творчість одного з митців (художника, композитора, скульптора, письменника) цих художніх напрямів.

- «Живопис — це музика. Ще до того, як зрозуміти, що зображено на полотні, ви захоплені магічним акордом» (Поль Гоген).
- «Будь-яке мистецтво прагне до того, щоб стати музикою» (Уолтер Пейтер).
- «Визначні предмети мистецтва лише тому є визначними, що зрозумілі й доступні всім» (Лев Толстой).

§ 25. Художні напрями мистецтва ХХ століття

Найвизначніші витвори геніальних творців уміщуються в серці людини.

Станілав Єжи Лец

Наприкінці ХІХ — на початку ХХ століття в суспільстві відбулася переоцінка цінностей, змінились засоби художньої виразності, виникли потреби нових підходів до зображення буття. Це сприяло появі нових художніх напрямів.

Мистецтво модернізму

Поняття «модернізм» (від фр. *moderne* — «новітній, сучасний») — це сукупність течій у мистецтві, які характеризуються відмовою від традицій класичного мистецтва, прагненням до пошуку нових, нетрадиційних форм, а також умовністю стилю. Найвідоміші течії модернізму — модерн, абстрактне мистецтво, дадаїзм, кубізм, постімпресіонізм, символізм, сюрреалізм, футуризм.

Принципова відмінність художніх процесів модернізму полягає в тому, що різні художні течії розвиваються в його межах не послідовно, а паралельно, і при цьому сприймаються як рівні.

Живопис перестав описувати об'єкти реальної дійсності, а почав виражати погляд автора, його бачення світу, почуття, прагнення передати в зображенні те, що неможливо побачити оком. Пошук нових виражальних засобів спричинив відмову від традиційних — композиції, перспективи, пропорційності тощо. Яскравим прикладом цього є твори кубістів (Ж. Брак, П. Пікассо), модерністів (Г. Клімт, А. Муха), абстракціоністів (В. Кандинський, К. Малевич). Іще один новий художній прийом — колаж — стає провідним у творчості символістів (М. Чюрльоніс, О. Бьордслей), сюрреалістів (С. Далі, Р. Маґрітт), а згодом і митців поп-арту (Е. Уорхол, Р. Ліхтенстайн).

Свою назву кубізм отримав з легкої руки А. Матісса. Якось він побачив полотно Ж. Брака (міський пейзаж, де будинки були зображені у формі кубів) і вигукнув: «Дуже багато кубізму». Ідею кубізму Брак запозичив із негритянської скульптури: саме негритянські майстри спрощували зображення предметів до геометричних фігур. Пікассо і Брак стали основоположниками такого художнього прийому. Тому їх творчість іронічно називали «мистецтвом кубиків».

Ле Корбюзье. Вілла Саввой.
Пуассі (Франція)

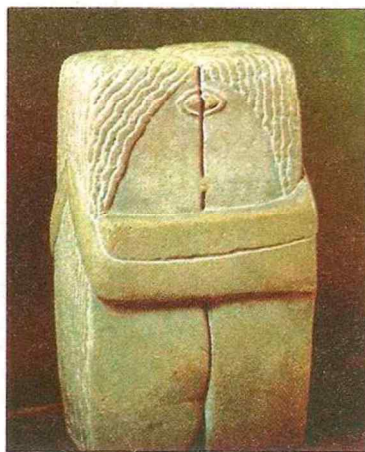

В. Гропіус. Будівля Баухауза.
Дессау (Німеччина)

В архітектурі модернізм характеризується відмовою від традиційних деталей у зовнішньому вигляді будівель, наданням великого значення новим формам, матеріалам і конструкціям. Саме в цей час виникло поняття «призма зі скла та бетону», адже архітектурне мистецтво активно застосовувало технічні досягнення початку ХХ століття. Головною відмінністю архітектури модернізму є акцент на зручність і практичність, а окрасою будівлі часто виступають сам матеріал та незвичайна конструкція. Проте справжні шедеври модерністської архітектури не сприймаються однотипними — кожна будівля гарна й унікальна. Серед найвідоміших архітекторів модернізму можна назвати В. Орта, В. Городецького, які працювали в стилі модерн, та Ле Корбюзье, П. Вернса, В. Гропіуса — представників «інтернаціонального» стилю.

Художні течії модернізму отримали втілення і в мистецтві скульптури. Найбільшого поширення серед скульпторів набув кубізм. Його основні канони — викривлення пропорцій, геометрична стилізація пластичної

К. Бранкусі. Поцілунок

А. Колдер працює над одним із мобіль

форми, створення образу на основі простих геометричних форм. Найвідомішими скульпторами-кубістами вважаються О. Архипенко, К. Бранкусі. Окрім кубізму, у скульптурному мистецтві розвивається абстракціонізм. Твори, представлені в цьому стилі, являють собою сполучення залізних листків, яким надано чудернацьких та нарочито грубих форм, з привареними до них металевими стійками. Це або голі каркаси, або безпредметні комбінації форм. Яскравим представником абстракціонізму є Л. Чедвік. А інший відомий скульптор А. Колдер у 1930-ті роки винайшов новий вид скульптури — «мобіль», що представляє металеву конструкцію з абстрактних форм, яка обертається за допомогою вітру або електромотора.

У музичному мистецтві першої половини ХХ століття простежуються тенденції модернізму. Митці почали звертатися до незвичайних тембрів, ритмів та інтонацій (фольклор, джаз, екзотичні східні інструменти), набула поширення музика, позбавлена тональності (атональна). Особливу увагу композитори-модерністи приділяли ритму, який став агресивнішим, різноманітнішим за характером та насиченим елементами екзотики. Посилився інтерес до танцювальних, пластичних, сценічно-ораторних жанрів. Часто композитори в одному творі поєднували різні стилі. Такий творчий метод отримав назву «полістилістика». Започаткував її американський композитор Ч. Айвз, який у межах однієї композиції поєднав псалми, джаз, робітничі пісні, військові марші та хоральні гармонії. Серед найвідоміших композиторів того часу можна назвати І. Стравінського, А. Казеллі, Б. Бартока, В. Орфа.

У театральному мистецтві також відбувався пошук нових форм та художніх прийомів. Наявність декорації, логічне розгортання драматичного дійства, деталізація костюмів, монологи героїв та інші елементи постановки вважалися не обов'язковими і стали більш умовними. Наприклад, для футуристичного театру характерним прийомом була відмова від сцени як окремого простору для актора — дійство могло відбуватися безпосередньо серед глядачів. У музичному театрі (балеті) відбувалася заміна елементів класичного танцю новими, зокрема запозиченими з народних танців, що дозволило створити нові

Л. Чедвік.
Два глядачі

Сцена з балету
І. Стравінського
«Жар-птиця»

Тенденції театрального мистецтва різних течій модернізму відобразилися у творчості таких відомих акторів, як А. Дункан (модерн), Л. Фуллер (символізм), А. Арто (сюрреалізм).

Мистецтво постмодернізму

Постмодернізм — естетичний переворот, що відбувся в Європі у 60—70-ті роки минулого століття. Назва цього художнього напрямку походить від французьких слів *post* — «після» та *moderne* — «новітній», «сучасний» і означає «усе, що після модернізму». Характерною рисою постмодернізму є поєднання в межах одного твору стилів, образних мотивів та прийомів, запозичених від різних епох, регіонів та культур — тобто еkleктика. У своїй творчості митці часто застосовують прийоми художнього цитування, колажу, повторення. А починаючи з 1980-х років, розвиток новітніх технологій (відео, аудіо, комп'ютери, мережа Інтернет), вплинувши на мистецтво, значною мірою розширив палітру художніх засобів.

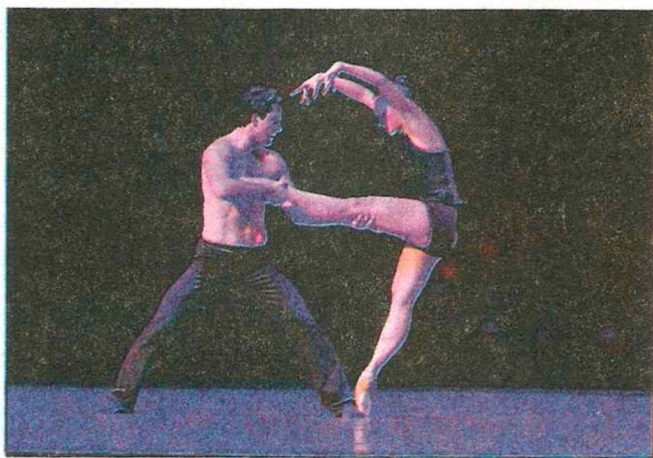
Твори постмодерністів представляють собою ігровий простір, у якому відбувається вільний рух творчих задумів, уявлень, світоглядів. Ідучи шляхом вільного запозичування з різних художніх систем, постмодернізм урівнює їхні канони і створює єдиний світовий культурний простір.

У живописі постмодернізм представлений такими відомими іменами, як Ж. Гаруст, Й. Бойс, М. Паладіно; у музиці — К. Штокхаузен, Д. Кейдж, Ф. Гласс, Т. Райн; в архітектурі — О. М. Унгерс, Д. Стерлінг, Х. Холейн; у кіномистецтві — Ж. Л. Годар, А. Тарковський, Ф. Фелліні.

Й. Бойс.
Золотий-блакитний

Сцена з балету «Безсмертя в коханні»
на музику Ф. Гласса

Сучасне мистецтво увібрало в себе найкращі культурні здобутки різних епох та народів, воно демократичне і надає повну свободу творчості, вільної від будь-яких суворих канонів чи правил. Кожен митець вільний у виборі тематики, матеріалу чи виражальних засобів. І така тенденція в розвитку художньої культури зумовлює появу надзвичайно цікавих і значущих шедеврів світового мистецтва.

- Назвіть мистецькі течії, що виникли в епоху модернізму.
- Розкажіть про особливості вияву модернізму в певному виді мистецтва.
- Чим мистецтво постмодернізму відрізняється від модернізму?

- Створіть у техніці аплікації колаж «Мистецтво античності (готики, бароко, модернізму тощо)», використовуючи фотографічні зображення творів обраної епохи.
- Прослухайте музичний твір і створіть на основі колірних асоціацій композицію (живопис, графіка, колаж).
- Підготуйте повідомлення «Пабло Пікассо — видатний художник ХХ століття», «Музичний авангард».

- «Великий талант, вносячи частину самого себе у свій твір, створює цим новий стиль» (Ілля Рєпін).
- «У задумі приховано талант, у виконанні — мистецтво» (Марія фон Ебнер-Ешенбах).
- «Життя — це кращий, це єдиний учень мистецтва» (Оскар Уайльд).

§ 26. Особливості культур Заходу і Сходу

Кращі творянди Сходу і кращі творянди Заходу духмяніють однаково прекрасно.

Микола Реріх

Поділ культур на східні й західні визначається не лише територіальним розташуванням країн, але й характеристикою світосприйняття, ціннісної орієнтації та філософії народів, які мешкають на їх території.

«Захід є Захід, Схід є Схід, не зустрітися їм ніколи». У цих рядках англійського письменника Редьярда Кіплінга відбито уявлення поллярності східної і західної культур. «Захід» — ідеться про європейську й американську культуру, «Схід» — про культуру країн Центральної, Південно-Східної Азії, Близького Сходу та Північної Африки.

Зміст поняття «культура» на Заході та Сході

Культура Сходу багато в чому відрізняється від західної. Навіть поняття «культура» на Заході та Сході містить різний зміст. Європейське розуміння культури походить від понять «перетворення», «обробка». А от, наприклад, китайський ієрогліф «вень», аналогічний поняттю «культура», споріднений із символом «прикраса».

Отже, якщо на Заході під культурою розуміється сукупність матеріальних та духовних продуктів людської діяльності, то на Сході до культури належить лише те, що робить світ людини витонченим, гарним, естетично прикрашеним.

Відмінності східної та західної культур

Знайомлячись із культурним надбанням східних країн, ми легко відзначаємо їхню своєрідність і несхожість із тим, що звикли спостерігати в Європі чи Америці. Тут усе інше: архітектура, життєвий устрій, мистецтво, писемність. Наведемо кілька прикладів.

Основою письмової культури Заходу є алфавіт — сукупність знаків, що відображають звуки. А для східної культури характерним є ієрогліф, що передає зміст слова і навіть фрази.

У західній культурі наука спрямована на перетворення природи, підкорення її людині. Східна ж наука шукає єднання природи і людини. І це добре помітно, якщо проаналізувати наукові досягнення людства. Наприклад, винайдення нових транспортних засобів (автомобіля, потяга, літака) зроблені представниками західної культури, а от найкращий досвід у лікуванні людини належить саме східній медицині.

У культурі Заходу людина посідає чільне місце: людина — центр Всесвіту, а природа — це середовище, яке має бути осмислене й вдосконалене. Тож європейське мистецтво будь-якої епохи ґрунтується на людських уявленнях про красу й відображає моральні та естетичні принципи суспільства. А для східної культури людина — частина природи. Тому й мистецтво Сходу зорієнтоване на пошук і відображення гармонії існування особистості та навколишнього світу. Природа була джерелом натхнення для східних митців.

Найлаконічнішим поетичним твором японців є неримований вірш — хоку. Головна тема хоку — гармонійне поєднання природи й людини.

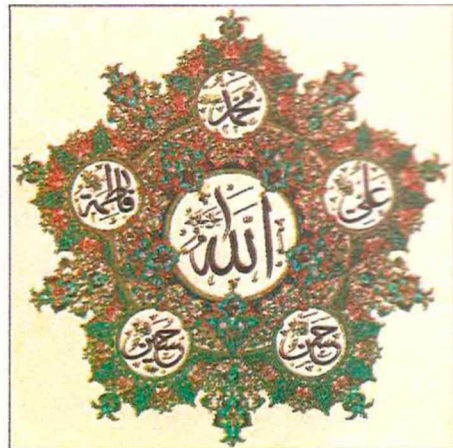
* * *

На оголеній гілці	Старий ставок,
Ворона завмерла.	Стрибнуло жабеня.
Осінній вечір.	Сплеск води...

Сцена з традиційної китайської опери. Пекін (Китай)

Зразок середньовічної арабської каліграфії

Східний світ, на відміну від західного, перебуває під впливом кількох провідних релігій: іудаїзму, буддизму й мусульманства. І релігійні традиції багато в чому визначали особливості розвитку різних видів східного мистецтва, зокрема живопису, архітектури, театру.

Наприклад, у театрі Стародавньої Індії жанри трагедії або комедії не були відокремлені один від одного. Згідно з релігійними традиціями не можна було виводити глядача з душевної рівноваги. Тож заборонялись покази боротьби, позбавлення влади, нещасливі кінці. Згадаємо, що давньогрецький театр, навпаки, заохочував трагедійні сюжети, адже вважалося, що, співчуваючи героям вистави і переживаючи сильні емоційні потрясіння, людина очищує свою душу.

Яка культурна епоха встановила в європейському мистецтві сувору ієрархію театральних жанрів і визначила їхні особливості?

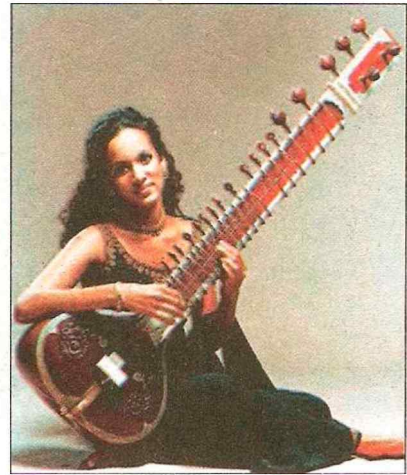
Відмінності театрального мистецтва Сходу і Заходу помітні в його жанрових особливостях. Наприклад, європейська опера — це поєднання драматургії і музики, а китайська опера, окрім цього, містить ще акробатику та пантоміму. У Японії існує національний театр «но», аналога якому в європейському театральному мистецтві немає: актори протяжно промовляють слова під барабанні ритми, а музиканти на флейтах, барабанах та струнних інструментах (сямісенах) акомпанують танцям.

У європейському мистецтві зображення людини чи тварини стали основою всіх жанрів живопису (окрім пейзажу). Завдяки талановитим художникам до нас дійшли портрети визначних осіб різних епох, а образ Ісуса Христа став провідним в історії європейського живопису. В образотворчому мистецтві мусульман зображення тварин та людей

Фрагмент сторінки рукописної книги
(Іран)

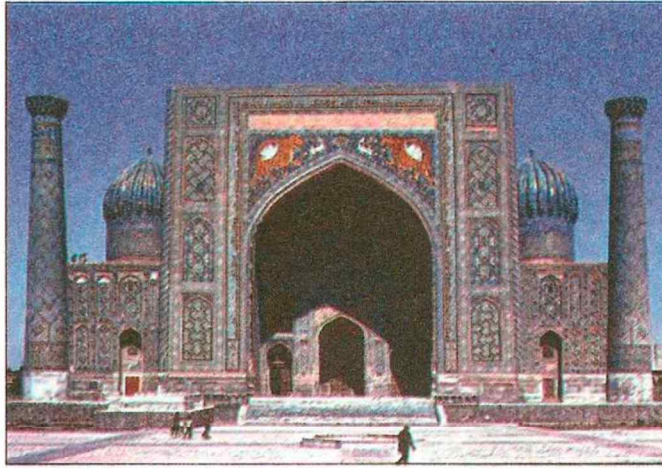

Індійський національний
музичний інструмент сітар

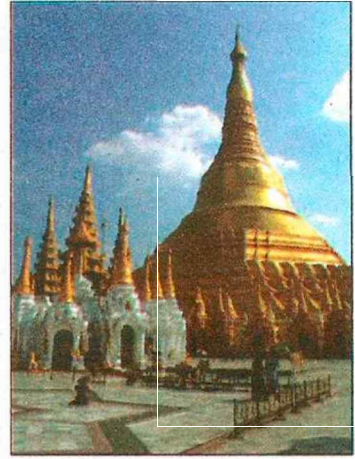
(і тим більше Бога) є святотатством, адже це нагадує процес творіння, що доступний лише Всевишньому. Проте в заборонах Корану не йшлося про оздоблення книг. Отже, книжкова мініатюра стала провідним жанром живопису в мусульманських народів: сторінки рукописів прикрашені надзвичайно вишуканими каліграфічними ієрогліфами та зображеннями епічних героїв, ліричних, батальних сцен.

Щодо музичного мистецтва, то уявлення про нього в європейській та східній культурах також різняться. Наприклад, молитовні пісні, що виконуються в храмі, для західної культури належать до певного музичного жанру. Натомість, співання Корану в мечеті для представників східної культури не є музикою. У європейській культурі музика є окремим видом мистецтва, а в східній обов'язково пов'язана з іншими: у Стародавній Індії — з театром і пантомімою, у Китаї — з палацовими ритуалами, у мусульманських країнах — з поезією (мистецтвом виконання віршів).

Архітектура східних країн відрізняється від західної яскравою самобутністю декору та новими формами будівель. Головна відмінність європейського архітектурного мистецтва від східного полягає в тому, що воно спрямоване на відокремлення середовища, у якому мешкає людина, від природи. Натомість архітектура Сходу обов'язково пов'язана з ландшафтом і гармонійно вписується в нього. Єднання з природою — головна ознака східної архітектури. Особливості європейської архітектури визначаються переважно культурними епохами, а азійської — національною та релігійною приналежністю. Так, для мусульманських країн характерними будівлями є мінарет, медресе, мечеть; для буддійських — пагоди, ступи. Пам'ятки архітектури Сходу багато оздоблені рослинними орнаментами, різьбленими візерунками,

Медресе Шир-Дор.
Самарканд (Узбекистан)

Ступа Шведагон.
Рангун (Бірма)

кольоровою мозаїкою, що нагадує килим, скульптурними композиціями. Східна філософія щодо єдності людини і природи яскраво відображена й у ландшафтній архітектурі. Прикладом цього можуть слугувати японські сади.

У сучасному світі відмінності між культурами Сходу і Заходу хоча й згладжуються, але поки що залишаються суттєвими. Передусім це пояснюється певним «східним» типом мислення, тісно пов'язаним із релігіями. Для східної людини, на відміну від європейця, характерними є більша зосередженість на власному духовному світі, більша віра в досконалість і гармонію навколишнього світу.

- За якими критеріями відбувається розподіл на західну і східну культури?
- Назвіть основні відмінності цих двох культур.
- Яким чином, на вашу думку, в художніх творах відбивається сутність двох культур? Наведіть приклади.

- Порівняйте зображення природи на полотнах західних і східних майстрів живопису та з'ясуйте, чим вони відрізняються.
- Організуйте візуальну подорож «Архітектурні пам'ятки Близького Сходу», «Культурні центри Європи».
- Складіть довідник східної культури «Китайська порцеляна», «Пейзажний живопис Китаю», «Ікебана — традиційне мистецтво Японії».

- «Учіться так, ніби ви постійно відчуваєте нестачу своїх знань, і так, ніби постійно боїтесь загубити свої знання» (Конфуцій).
- «Тому, хто не опанував науку добра, будь-яке навчання лише шкодить» (Мішель де Монтень).

ТЕМА 4. ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА І СЕРЕДОВИЩЕ

Минуле — невід’ємна частина національної культури кожного народу. А дбайливе ставлення до історичних пам’яток, творчої спадщини — один із показників культурної політики будь-якої держави.

§ 27. Форми збереження культурної спадщини. Провідні художні музеї світу

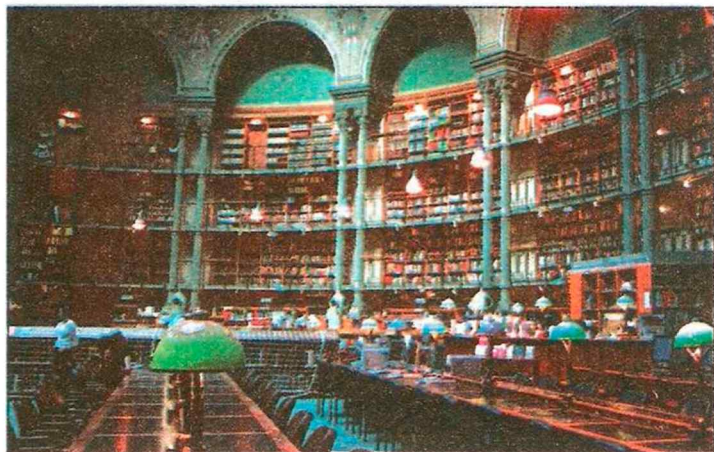
Навчіть вашу душу не лише сприймати, але й вбирати у себе прекрасне.

Віра Комісаржевська

Твори мистецтва, створені не одним поколінням великих майстрів живопису, архітектури, скульптури, літератури, декоративно-ужиткового мистецтва, музики, театру, кіно, необхідно зберегти для наступних поколінь. Для цього створена ціла мережа спеціальних установ: бібліотек, музеїв, театрів, галерей, метою яких є збереження й популяризація творів мистецтва. Саме наявність великої кількості таких установ є свідченням високого рівня культурного розвитку суспільства, потреби людей у спілкуванні з мистецтвом.

Форми збереження культурної спадщини

Бібліотека (від грец. *biblion* — «книга») — установа, що організовує збирання, зберігання й громадське користування друкованими творами. Пам’ятки писемності почали збиратися, каталогізуватися й зберігатися ще в Стародавньому Єгипті, Ассирії, Греції та Римі, Київській Русі. Пергамська бібліотека (III ст. до н. е.) була найбільшим за часів Античності сховищем книг і художніх цінностей.

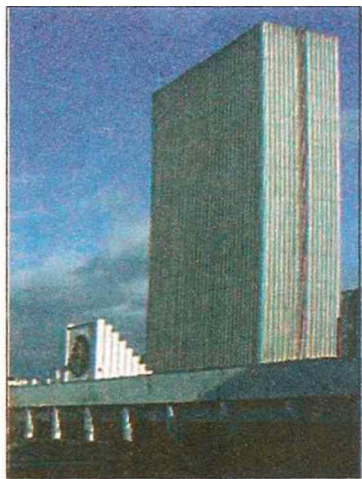
Національна бібліотека Франції. Читацький зал

Сторінка Радзивілівського літопису

Три апостоли.
Мініатюра псалтиря
Бланки Кастильської

Національна бібліотека
України ім. В. Вернадського.
Київ

У Стародавній Русі слово «бібліотека» майже не використовувалось. Уперше воно зустрічається у відомій «Геннадіївській Біблії», що була перекладена та переписана в Новгороді 1499 року. Термін цей був для простих людей незвичним, тому на полях, навпроти нього, перекладач написав «Книжковий будинок». Що стосується першого літописного згадування про бібліотеки, то воно належить до 1037 року, коли Ярослав Мудрий зібрав писарів для перекладання грецьких і переписування слов'янських книг, наказавши зберігати їх у Софійському соборі в Києві. Створена таким чином перша бібліотека в Київській Русі протягом наступних років зростала та поповнювалась новими перлинами літературного мистецтва. Вона неодноразово була пограбована, і нині вважається зниклою. Чимало вчених-істориків присвятили своє життя на пошук цієї легендарної скарбниці стародавньої мудрості.

Значного поширення в Європі часів раннього Середньовіччя набули бібліотеки в монастирях. Доступ до них був дуже обмеженим: великими працями визначних теологів, філософів та науковців старовини могли користуватися лише обрані. У сховищах середньовічних бібліотек зберігались не лише книги видатних богословів того часу, але й шедеври античної епохи.

У XIX столітті публічні бібліотеки стають масовим явищем. Бібліотечна мережа складається з публічних, спеціалізованих, академічних, шкільних та інших бібліотек.

У нашій країні величезні фонди зберігаються в Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського, Харківській державній науковій бібліотеці ім. В. Короленка, Львівській бібліотеці ім. В. Стефаніка.

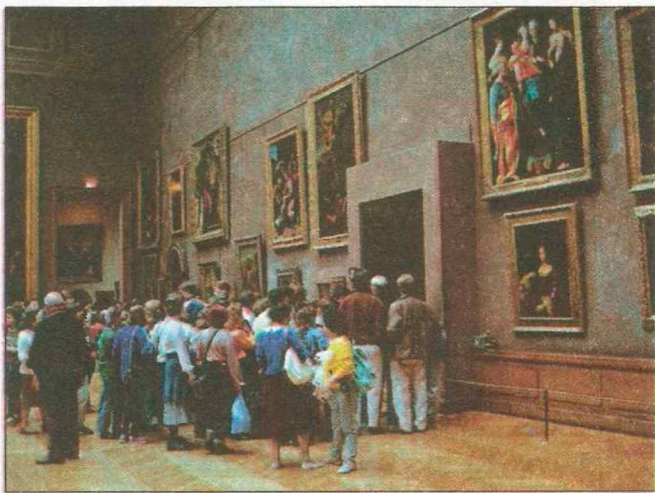
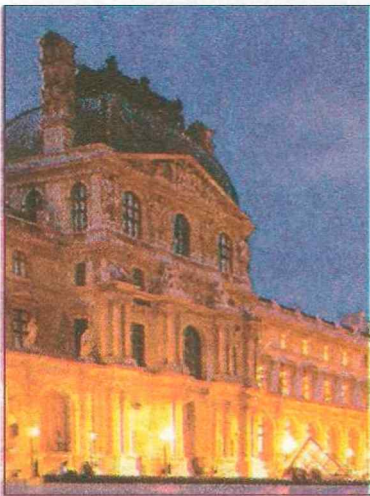
Музеї

Сьогодні фахівці розрізняють три типи музеїв: науково-просвітницькі, дослідницькі, навчальні. Окрім цих установ вирізняють спеціалізовані музеї: історичні, художні, технічні, природничо-наукові, мистецтвознавчі, літературні, краєзнавчі та інші. Особливою популярністю користуються художні музеї і картинні галереї. Вони експонують твори образотворчого мистецтва видатних майстрів живопису, графіки, скульптури.

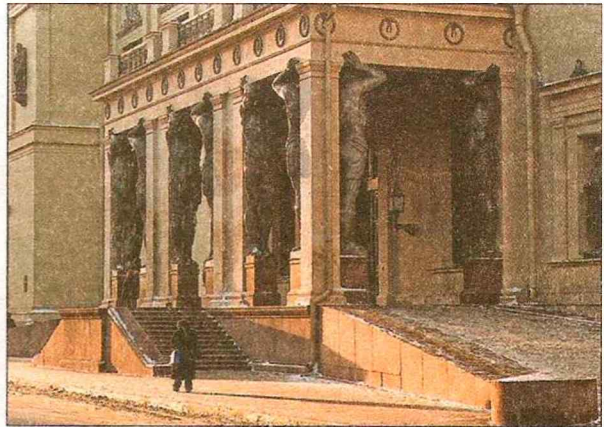
Франція. Одна з найбільших художніх колекцій світу зберігається в Парижі. Лувр — своєрідний центр художнього життя Франції. Унікальні пам'ятки мистецтва Стародавнього Сходу й Стародавнього Єгипту («Стела шулік» із Лагаша, статуя переписувача Каї), Ніка Самофракійська й Венера Мілоська прикрашають зали Стародавньої Греції і Риму. Відділ скульптури представлений роботами середньовічних майстрів, скульпторів епохи Відродження й майстрів пізнішого часу. Картинна галерея Лувру зберігає чудові живописні твори, зібрання малюнків і гравюр.

Росія. Найвизначнішим музеєм Росії є Ермітаж. Роком його заснування прийнято вважати 1764 рік, коли в кількох залах Зимового палацу було розміщено першу колекцію з 255 картин, придбаних за наказом Катерини II у берлінського купця Гоцьковського. Саме ці зали й були названі «Ермітажем», що в перекладі з французької означає «відокремлений куточок». Найбільшої слави в цьому музеї набув відділ історії західноєвропейського мистецтва. Тут виставлені картини славетних художників Л. да Вінчі, Рафаеля, Тиціана (Італія), Д. Веласкеса,

Лувр. Вигляд зовні та галерея. Париж (Франція)

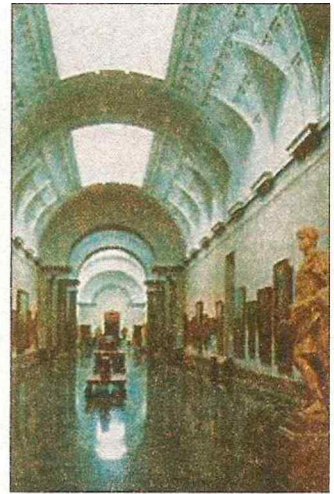
Ермітаж. Інтер'єр одного із залів та скульптури Атлантів на вході до нового Ермітажу. Санкт-Петербург (Росія)

Ф. Гойї (Іспанія), П. П. Рубенса, А. ван Дейка (Фландрія), Н. Пуссена, А. Ватто, О. Ренуара, Е. Мане, А. Матісса (Франція). Скульптура представлена роботами Мікеланджело, А. Гудона, О. Родена.

Світове значення мають Російський музей у Санкт-Петербурзі (сховище найбагатшої колекції творів декоративно-прикладного мистецтва) і Третьяковська картинна галерея в Москві (скарбниця російського образотворчого мистецтва).

Іспанія. Прадо — це найвідоміший національний музей живопису й скульптури Іспанії, що розташований у Мадриді. Він заснований 1819 року на основі королівських колекцій. Цей музей містить

Музей Прадо. Вигляд зовні та виставковий зал. Мадрид (Іспанія)

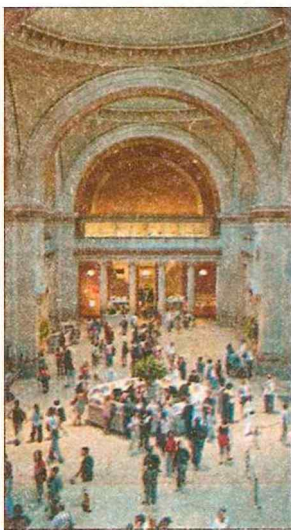
Національна галерея. Вигляд зовні та інтер'єр одного із залів.
Лондон (Велика Британія)

найбагатші зібрання іспанського живопису XV—XVI століть, колекцію картин італійських майстрів, художників нідерландської, фламандської і французької шкіл. Сама будівля музею — видатна пам'ятка пізнього іспанського класицизму.

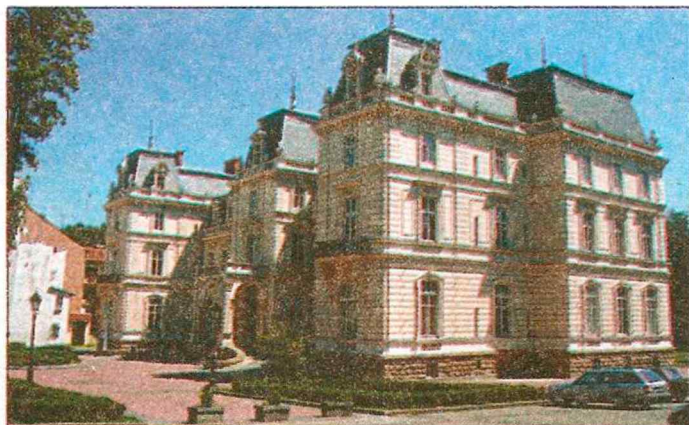
Велика Британія. Національна галерея в Лондоні — одна з головних визначних пам'яток столиці Великої Британії. В її основу покладено кілька приватних колекцій, подарованих, заповіданих або куплених державою. Зараз у ній представлено дві тисячі картин, що дають широке уявлення про історичний розвиток різноманітних національних художніх шкіл. Головне місце в галереї посідають твори італійської школи, яка представлена настільки повно, як ніде за межами Італії. Особливе місце відведено картинам англійських художників: У. Хогарта, Д. Рейнолдса, Д. Констебла, У. Тернера, Т. Гейнсборо. Галерея постійно поповнює свої колекції, зберігаючи високий якісний рівень усього зібрання.

Сполучені Штати Америки. Музей мистецтв Метрополітен — один із найбільших музеїв світу. До його складу входять відділи американського живопису й скульптури, зброї, давнього мистецтва Далекого й Близького Сходу, Стародавнього Єгипту, античного мистецтва, ісламського, європейського живопису, мистецтво XX століття, музичних інструментів і рідкісних книг.

Музей мистецтв
Метрополітен.
Нью-Йорк (США)

Львівська галерея мистецтв

М. Врубель. Дівчинка на перському килимі

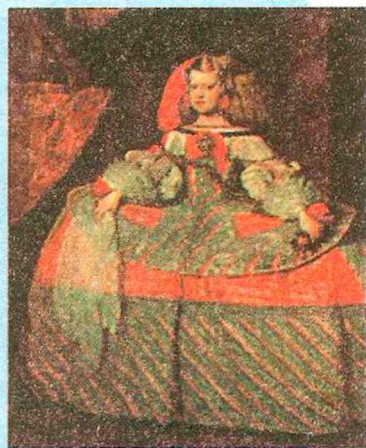
Україна. Витоки історії музеїв в Україні пов'язані з культурою Київської Русі. Особливо цінні колекції зберігаються у Софійському та Михайлівському соборах, Києво-Печерській лаврі та Видубицькому монастирі, Кирилівській церкві.

На території України чимало різноманітних музеїв, які зберігають багаті колекції історичних пам'яток, витворів художньо-декоративного мистецтва, шедеврів образотворчого мистецтва. Найвизначнішими серед них є Одеський археологічний музей, Феодосійський музей старожитностей, Київський Національний художній музей України, Львівський історичний музей, Львівська галерея мистецтва, Харківські історичний і художній музеї та інші.

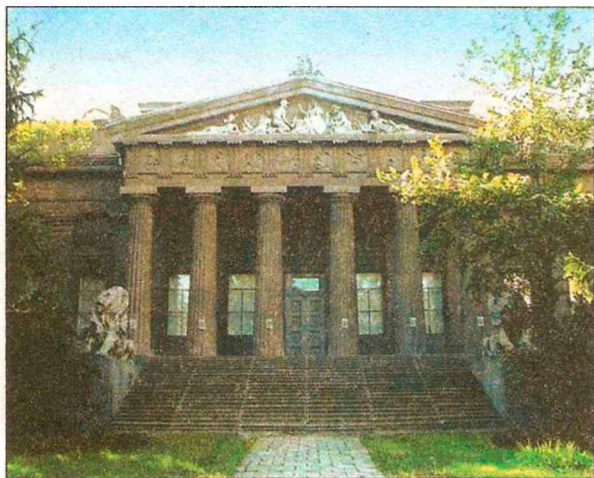

Основа колекції Київського державного музею західного і східного мистецтва була започаткована відомими колекціонерами XIX століття Богданом і Варварою Ханенками.

Майже п'ятдесят років вони розшукували й купували картини західного мистецтва. Наприклад, дуже цінне полотно іспанського живописця Хуана де Сурбарана «Натюрморт із посудом і млинком для шоколаду» Ханенко знайшов на горищі московського конезаводу посеред купи непотрібних речей. А «Портрет інфанти» Дієго Веласкеса придбав на розпродажу гамбурзького зібрання Вебера. Усю свою колекцію Ханенки передали Києву в дарунок.

Національний художній музей України.
Київ

Картинна галерея. Дрезден
(Німеччина)

Один із найбільших та найстаріших музеїв України розташований у Києві. Це — Національний художній музей України. За сто років свого існування він зібрав унікальну колекцію творів українського живопису, скульптури і графіки починаючи від XII століття й до нашого часу. Музей став одним із центральних установ за збереженням, дослідженням та популяризацією вітчизняного образотворчого мистецтва, джерелом духовної культури нашої країни. Гордість музею — твори видатних українських художників С. Васильківського, М. Пимоненка, С. Свитославського, О. Мурашка, Ф. Кричевського, А. Петрицького, М. Бойчука, О. Екстера, Д. Бурлюка.

Німеччина. Своєю всесвітньою популярністю німецьке місто Дрезден зобов'язане прославленій картинній галереї — одному з кращих у світі зібрань живописних полотен європейських майстрів. У галереї зберігаються такі цінні полотна, як «Сікстинська мадонна» Рафаеля, «Спляча Венера» Джорджоне, полотна Рембрандта, Дюрера, Тиціана. У новому будинку представлені європейські школи XIX—XX століть, серед них — твори французьких і німецьких імпресіоністів.

- У який спосіб можна зберігати для наступних поколінь пам'ятки культури?
- Назвіть типи музеїв. За якими профілями вони різняться?
- Що становило основу для створення того або іншого музею, художньої галереї?
- Назвіть провідні музеї мистецтва різних країн світу.

- Здійсніть віртуальну подорож «Провідні музеї України».
- Робота в групах: доберіть відеоряд найвідоміших творів мистецтва певної епохи чи країни. Організуйте спільну експозицію імпровізованого музею світових шедеврів.
- Позначте на карті України міста, чиї музеї ви відвідали. Підготуйте повідомлення про один із цих музеїв.

- «Слабка пам'ять поколінь зберігає лише легенди» (Станіслав Єжи Лец).
- «Національні риси в'януть від замкнутості, від браку освіти» (Золтан Кодай).
- «Мова — така сама жива істота, як і народ, що її створив» (Панас Мирний).
- «Прекрасне чарує назавжди» (Джон Кітс).

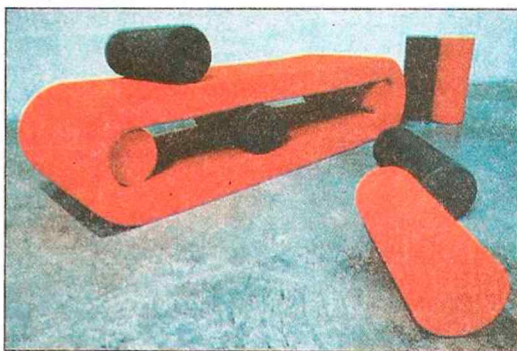
§ 28. Дизайн і реклама

Реклама — найвизначніше мистецтво XX століття.

Маршал Маклюен

Що таке дизайн і для чого він потрібний? Відомий німецький філософ XVIII століття І. Кант назвав світ речей, який нас оточує, «другою природою». Людина створила предмети для того, щоб полегшити своє життя, зробити його зручним. Але людині замало самої лише користі — вона потребує ще й краси. Сучасне проектування предметів, у яких користь невід'ємно пов'язана з красою, назвали дизайном.

Дизайн меблів

Дизайн освітлювального пристрою

Дизайн вітрини
магазину

Дизайн (від англ. *design* — «задум, проект, креслення, рисунок») є комплексною творчою діяльністю з формування предметного середовища. До об'єктів дизайну належать промислові вироби (виробниче обладнання, побутова техніка, меблі, одяг, посуд); елементи і складові міського, виробничого, житлового середовища (оформлення оточуючого середовища людини); візуальна інформація (журнали, газети, телебачення та інше). У залежності від цього визначають дизайн промислових виробів, середовища, графічний та інші види дизайнерської творчості.

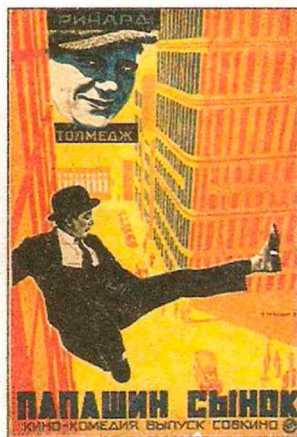
Дизайн спрямований на створення нових видів і типів виробів, які відповідають вимогам суспільства: корисності, зручності в експлуатації і красі.

Художник-дизайнер бачить будь-який предмет як певну частину предметного середовища, узгоджуючи розмір, вигляд та призначення цього предмета з іншими. Дизайн сьогодні перетворився на один із символів сучасної цивілізації.

У творах якого виду художньої творчості поєднані корисність та естетична краса?

Кіноафіша до стрічки
«Татків синок»

Роль реклами в сучасному суспільстві. За досить малий проміжок часу (приблизно останні 10—15 років) реклама міцно увійшла в життя суспільства, нею зацікавилися, про неї заговорили. В основі реклами лежать інформація й переконання. Цінність реклами полягає в тому, що в її створенні задіяно багато талановитих людей — художників, письменників, режисерів, акторів, співаків. Саме вони перетворюють рекламу на мистецтво.

Поет В. Маяковський сказав: «Жодна, навіть найкраща справа, не рухається без реклами. Зазвичай вважають, що треба рекламувати тільки щось погане — хороша річ і так піде. Це найбільш хибна думка. Реклама — це ім'я речі. Реклама постійно повинна нагадувати про будь-яку, навіть чудову річ». Цей вислів не втратив своєї актуальності й у наш час. Реклама в сучасному світі відіграє ключову роль.

Реклама на транспортному засобі

Зовнішня реклама

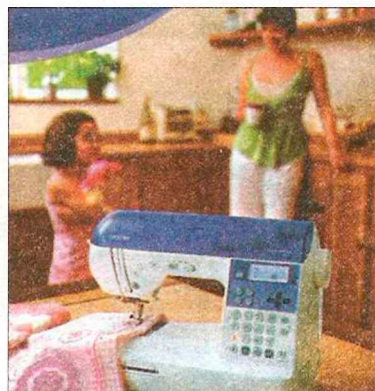
Персонажами рекламних роликів є гарні дівчата й хлопці, люблячі матері, батьки й малюки-бешкетники. У світі реклами царюють любов, краса, вірність, дбайливість та інші вічні моральні цінності. Зазвичай це майже не має відношення до реального життя. Але від реклами й не вимагають реалізму. Створюючи високі моральні стандарти, вона породжує особливе позитивне мислення.

Велика роль належить рекламі в популяризації цінностей мистецтва. Реклама в пресі, на телебаченні, вулицях міста не дасть нам пропустити будь-яку значну подію культурного життя: виставку творів мистецтва, прем'єру театрального спектаклю, гастролі видатних артистів, нову циркову програму, музичні фестивалі. Для створення якісної, дієвої реклами повинні залучатися справжні майстри своєї справи, з надзвичайним творчим потенціалом. Велика роль у творенні реклами належить дизайнерам. Їхня заслуга полягає в тому, що індивідуальна творча манера кожного дозволяє створювати такі яскраві рекламні продукти, які запам'ятовуються надовго.

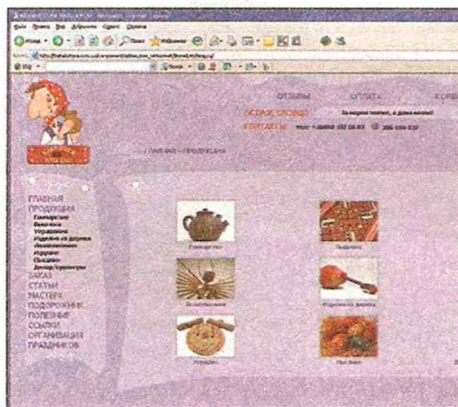
Телевізійна реклама

Реклама в періодичному виданні

Інтернет-реклама виробів
опішнянських майстрів

Фрагмент сторінки рекламного каталогу
видавництва «Ранок»

Загалом можна дати таке визначення рекламі: це — платна форма неособистого звернення до певної аудиторії за допомогою засобів масової інформації і спеціальних рекламних оголошень, оплачених певним спонсором із метою зацікавити і змусити цю аудиторію діяти згідно з його інтересами.

Класифікація реклами

XX століття має безліч імен. Одне з них — століття реклами. Без неї не може обійтися жодна сфера нашого життя. Без реклами складно уявити сучасний побут. У наш час вона відіграє надзвичайно важливу роль.

Звичайно, реклама існувала і в минулому. Проте лише з появою газет та розвитком засобів масової інформації реклама стала надзвичайно важливою у світовій економіці й загалом у розвитку сучасного суспільства. Вплив реклами набагато збільшився, коли людство винайшло телебачення, радіо, Інтернет.

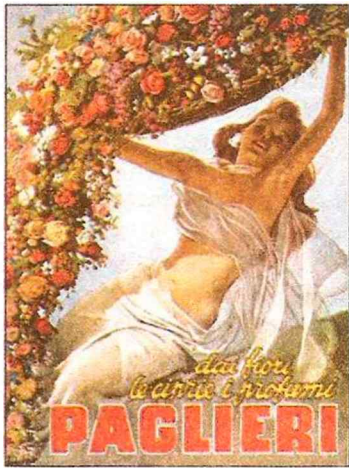
Рекламу класифікують за способом розповсюдження інформації.

Класифікація видів реклами

Реклама на радіо, телебаченні	Публікації в пресі	Поліграфічна реклама	Реклама в Інтернеті
-------------------------------	--------------------	----------------------	---------------------

Реклама як художнє явище

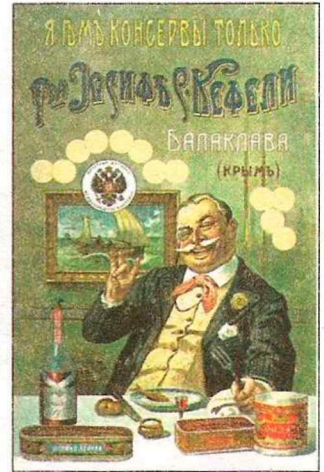
Виконуючи роль соціального організатора та ідеолога, реклама стала найпоширенішим засобом популяризації мистецтва. Будь-якому

а

б

в

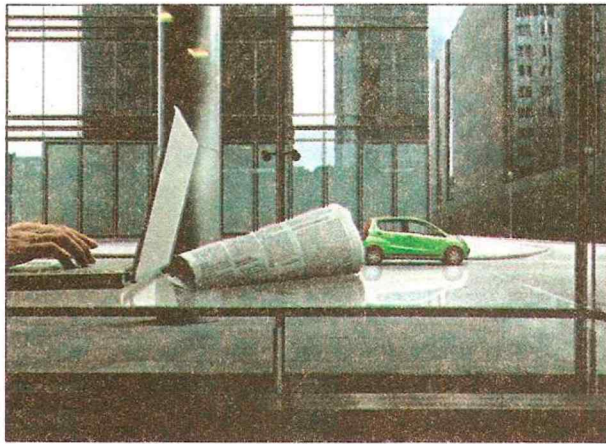
Зразки реклами першої половини ХХ століття: а — парфуми, б — мило, в — консерви

виду мистецтва притаманна властивість пропагувати високі цінності. Живопис епохи Відродження, давньогрецькі статуї, унікальні готичні собори та вишукані меблі палаців — усе це не просто раритети, а способи «продати» соціальний та моральний ідеали.

Реклама відіграє важливу роль в організації життя сучасної людини, формує в її свідомості універсальні ідеали, систему духовних і матеріальних цінностей, правила етикету. У кращих своїх зразках реклама прищеплює високі моральні цінності та особливе позитивне мислення.

Зразки сучасної реклами: а — автомобіль, б — мобільний телефон

а

б

- До якої сфери людської діяльності належить дизайн?
- За якими вимогами мають конструюватися речі?
- Яким є основне призначення реклами в сучасному суспільстві? У яких галузях використовується реклама?
- Назвіть відомі вам способи передачі рекламних повідомлень.

- Створіть проект реклами шкільного приладдя, форми, меблів, обладнання кабінетів (за вибором).
- Сформулюйте і запишіть, якими творчими навичками має володіти сучасний дизайнер.
- Проведіть диспут «Якби я був дизайнером», «Реклама на телебаченні», «Значення реклами в житті людини» (на вибір).

- «Перетворення інформації — це і є зміст того, що ми називаємо розумовою працею» (Віктор Глушков).
- «Наша біда не в тому, що поезія життя стала прозою, а в тому, що вона стала рекламним слоганом» (Луїс Кроненбергер).
- «Одне рекламне повідомлення варте сорока газетних передовиць» (Віл Роджерс).

ТЕМА 5. ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА РІДНОГО КРАЮ

Український народ як творець національної і співтворець світової культури за свою багатотисячову історію накопичив величезні духовні багатства. Про це насамперед свідчать численні пам'ятки, що збереглися від цивілізацій, які існували на території України. Усі вони є свідками духовного зростання людини, її прагнення гармонії та досконалості. За допомогою мистецтва розкриваються національні уявлення про красу, тісно пов'язані з історією народу, його побутом, умовами життя та характером. До мистецької скарбниці входить творча спадщина талановитих людей: архітекторів, письменників, майстрів образотворчого мистецтва, музикантів і композиторів, акторів театру і кіно тощо.

§ 29. Осередки культури рідного краю

Традиція — це частина нашого минулого, якій ми допомагаємо перейти у майбутнє.

Віктор Кротов

Кожна країна, кожен народ у світі з великою повагою ставляться до своєї культури. І це не дивно, адже вона збережена в найвизначніших пам'ятках, якими пишається народ і які складають основу його ментальності, історії, традицій.

Острів Хортицю визнано одним із семи чудес України. Це унікальний природний та історичний комплекс. У заповіднику можна помилуватися чарівною природою Дніпровських плавнів, побачити реконструйовані давньослов'янські капища й оточені валами скіфські городища, де просто неба стоять скіфські й половецькі баби. Славетне минуле острова козацької доби відтворюють реконструйована Запорозька Січ та Музей історії запорозького козацтва.

Культурні пам'ятки України

Найбільшими серед пам'яток культури й мистецтва є історико-культурні заповідники. Це — місцевості, на території яких в недоторканому вигляді збережені ландшафт та архітектурні комплекси старовини. Такі заповідники ще називають «музеями просто неба». Вони якнайяскравіше розповідають про історію держави, традиції та культурну спадщину народу часів левної епохи. Саме тому заповідники дуже цікавлять туристів та є надзвичайно цінними перлинами національної культури кожної держави. Серед найвідоміших та найвизначніших пам'яток України можна виділити Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» (Київщина), Національний заповідник «Херсонес Таврійський» (Крим), Історико-культурний заповідник «Старий Крим», Національний заповідник «Хортиця» (Запоріжжя), історико-археологічний заповідник «Ольвія» (Миколаївщина), Національний історико-культурний заповідник «Качанівка», державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» (Чернігівщина), Національний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви» (Рівненщина).

Заповідник «Херсонес Таврійський».
Крим

Історико-меморіальний заповідник
«Поле Берестецької битви». Рівненщина

Селище-музей Пирогове. Київщина

Собор Св. Юра. Львів

Чимало в Україні архітектурних пам'яток: від залишків стародавніх міст часів Античності та величних замків й оборонних комплексів Середньовіччя — до прекрасних будівель та храмів, що є головною окрасою сучасних міст. На півдні нашої держави збереглися Білгород-Дністровська фортеця (Одещина), Судацька фортеця, залишки міських укріплень Феодосії, фортеці Мангуп (Крим) тощо. Західна Україна багата на старовинні замкові комплекси. Серед них є чимало таких, що вважаються кращими у світовій архітектурі. Найвідоміші замки — Луцький, Вишневецький, Ізяславський (Волинь), Паланок, Ужгородський (Закарпаття), Олеський, Галицький, Підгорецький (Галичина).

Особливої уваги заслуговує архітектурно-ладшафтний комплекс Пирогове, що на Київщині. Це — селище-музей, на території якого зберігаються зразки народної архітектури різних етнографічних регіонів України.

За чудовими архітектурними пам'ятками Києва, Львова та інших відомих українських міст можна відтворити та простежити еволюцію стилів і смаків європейського містобудування. Київ вважають однією з найкрасивіших столиць світу: на його території розташовано унікальний історико-архітектурний комплекс «Стародавній Київ».

Справжнім музеєм архітектури вважається Львів. Це місто внесене до переліку світових скарбниць ЮНЕСКО. Кафедральний костіол, Площа Ринок, собор Святого Юра та багато інших шедеврів архітектурного мистецтва прикрашають вулиці Львова. Чудовими історичними архітектурними пам'ятками також пишуться міста Ніжин, Чернівці, Кам'янець-Подільський, Чернігів, Мукачеве тощо.

Які пам'ятки архітектури прикрашають ваше місто? Якими пам'ятками пишається ваш рідний край?

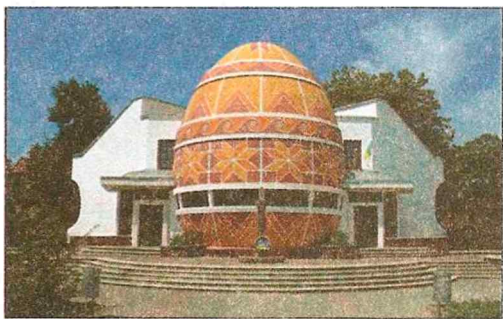
Культурно-мистецькі заклади України

Краєзнавчі та етнографічні музеї — головні осередки збереження національної культури. У цих закладах представлено цінні експозиції предметів народного побуту, витворів декоративно-ужиткового мистецтва, національного одягу. Серед найвідоміших музеїв України, що зберігають її культурну спадщину, можна назвати Макіївський художньо-краєзнавчий музей, музей народної архітектури та побуту (Донеччина); Чернігівський музей народного декоративного мистецтва, Козелецький музей історії ткацтва на Чернігівщині; Канівський музей народного декоративного мистецтва (Черкащина); музей народного мистецтва і побуту Гуцульщини (Івано-Франківщина); музей народного мистецтва Слобожанщини (Харків); національний музей-заповідник українського гончарства в Опішні (Полтавщина); будинок-музей «Лемківська садиба», музей ткацтва (Закарпаття); республіканський кримськотатарський музей мистецтв (Крим). Перлиною серед осередків народної культури є славетний музей «Писанка», що на Івано-Франківщині: у його експозиції представлена найбільша у світі колекція писанок.

Окрім музеїв, провідними культурними центрами є театри, концертні зали та філармонії. Світову славу нашої державі принесли національна філармонія України, національна опера України імені Тараса Шевченка (Київ), Донецький академічний державний театр опери та балету ім. О. Солов'яненка, Луганський академічний український музично-драматичний театр, національний академічний український драматичний театр ім. М. Заньковецької (Львів), Одеський національний академічний театр опери та балету, Кримська державна філармонія (Сімферополь), Харківський державний український театр ім. Т. Г. Шевченка та інші.

Культура України посідає гідне місце у світовій культурі. Вона розвивалась у взаємовідносинах з народами Заходу і Сходу, тож має багату культурну спадщину. І кожен із нас має зберігати й примножувати славу рідного краю, його історію, традиції та мистецтво.

Музей «Писанка».
Івано-Франківщина

Національний академічний театр опери та балету. Одеса

- Назвіть найвідоміші історико-культурні заповідники України.
- Які українські міста становлять «золотий фонд» архітектурної спадщини нашої держави?
- Які визначні пам'ятки епохи Київської Русі збереглися до нашого часу?

- Робота в групах: складіть карту туристичного маршруту «Кращі замки України».
- Підготуйте фотовиставку «Визначні куточки мого краю».
- Підготуйте доповідь на тему «Провідні бібліотеки України», «Театри України — осередки національної культури».

- «Народ є не лише силою, що створює всі матеріальні цінності, він — єдине невичерпне джерело цінностей духовних» (Максим Горький).
- «Ознака справжнього мистецтва полягає в тому, що воно завжди сучасне» (Федір Достоєвський).

§ 30. Пам'ятні місця краю, пов'язані з життям і творчістю відомих діячів мистецтва

Справжнє мистецтво не має часових меж. Воно — вічне.

Платон Майборода

Творчість цілої плеяди видатних майстрів різних видів мистецтва становить багату скарбницю української національної культури. Чимало міст, населених пунктів зберігають пам'ятні місця, які пов'язані з життям і творчістю відомих українців.

Які предмети, на вашу думку, складають експозицію музею-садиби будь-якого відомого діяча мистецтва?

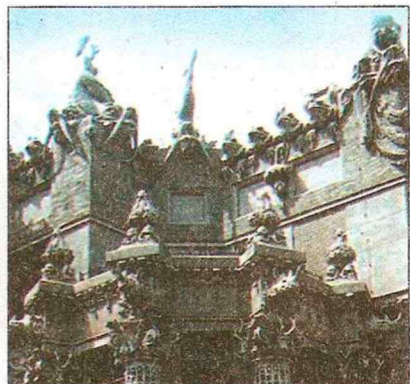
Життя і творчість українського композитора М. Лисенка пов'язані з Харковом, де він здобув музичну освіту і став відомим піаністом, та Києвом, де композитор заснував Музично-драматичну школу. Його ім'ям названі Харківський академічний театр опери й балету та зал національної філармонії (Київ).

Про великого співака Б. Гмирю зберігає пам'ять київський музей-квартира на Хрещатику. Це був видатний оперний співак і виконавець народних пісень із рідкісним діапазоном голосу, талановитий митець, який залишив після себе величезну творчу спадщину.

Багато міст в Україні пов'язані з творчістю видатного архітектора академіка О. Бекетова. Близько шістдесяти будівель за його проектами зведені в Сімферополі, Алушті, Києві, Харкові, Лубнах, Дніпропетровську, Донецьку.

В. Кричевський.
Полтавський краєзнавчий музей

В. Городецький. Будинок із
химерами (фрагмент). Київ

Неперевершені будівлі залишили нам у спадщину архітектори брати Загоскіни, Є. Васильєв, О. Ржепішевський, П. Величко, М. Дашкевич, В. Кричевський, В. Городецький. Серед найкращих будівель В. Городецького — будинок Державного музею українського образотворчого мистецтва, Караїмська кенаса (нині — Будинок актора), Будинок із химерами у Києві.

Імена видатних українських художників увічнені музеями-садибами та художніми галереями, названими на честь цих митців. У живописному куточку Київщини в селищі Богданівка організовано меморіальний музей-садибу народної художниці К. Білокур. В експозиції музею представлені речі родини Білокур, численні фотоматеріали й документи, мольберт, саморобні пензлі. У місті Чугуєві також існує музей-садиба відомого на весь світ художника І. Рєпіна.

Феодосійська національна картинна галерея ім. І. Айвазовського — унікальний музей мариністичного живопису. Його зали розташовані в будівлі, де пройшли життя й творчість живописця Айвазовського. Тут зберігається найбільша у світі колекція творів мариніста.

Музей Тараса Шевченка в Каневі є одним з найшановніших місць для українського народу. Тут на дніпровських кручах у літературно-меморіальному музеї зібрані матеріали, що розповідають про життя й творчість митця в нелегких умовах кріпосного права царської Росії. Експозицію музею складають вироби народних майстрів центральних областей України. Поруч із музеєм — могила Тараса Григоровича, над якою височіє гранітний пам'ятник.

Державний історико-культурний заповідник. Качанівка

Полтавська область багата на пам'ятні місця, пов'язані з ім'ям видатного письменника М. Гоголя: Миргород, Великі Сорочинці та Диканька. Гоголівський дух зберегла Троїцька церква (XVII століття), з якою пов'язують легенду про те, що її нібито розписував коваль Вакула. Отже, ця будівля увіковічила не лише М. Гоголя, але і його твір.

На Тернопільщині в селищі Старий Скалат вшановано пам'ять відомого театрального режисера Леся Курбаса. Музей-садиба приваблює тисячі шанувальників великого митця. У книзі відгуків залишили свої автографи не лише прості відвідувачі, але й видатні особистості: О. Гончар, І. Драч, Л. Танюк.

У селищі Качанівка, що на Чернігівщині, у різні часи жили й працювали Т. Шевченко, М. Гоголь, М. Вовчок, художники М. Ге, І. Рєпін, М. Врубель, брати Маковські, композитори М. Глінка, С. Гулак-Артемівський та інші відомі особистості. Качанівка — родовий маєток графів Тарновських, відомих шанувальників мистецтва.

- Назвіть міста, з якими пов'язана творчість видатних діячів музичного мистецтва.
- Чим визначна Феодосійська національна художня галерея?
- З ім'ям яких діячів мистецтва пов'язаний маєток Тарновських на Чернігівщині?

- Дослідіть, які пам'ятні місця в Україні пов'язані із життям відомих українських письменників (Г. Сковороди, М. Коцюбинського, І. Карпенка-Карого, І. Котляревського, І. Франка тощо).
- Підготуйте доповідь «Життя і творчість М. Заньковецької: пам'ятні місця», «Вшанування пам'яті О. Довженка».
- Створіть відеоряд «Вшанування видатних особистостей у моему рідному краї».

- «Минуле — найкращий пророк майбутнього» (Джордж Байрон).
- «Якщо Чайковського ми називаємо чарівником російської музики, то Лисенка, цього прекрасного композитора, який чарує красою своєї музики, ми сміливо можемо назвати сонцем української музики» (Костянтин Станіславський).

§31. Регіональні центри народних промислів і ремесел

У душі кожної людини є мініатюрний портрет його народу.

Густав Фрейтаг

Коли говорять про українське декоративно-ужиткове мистецтво, передусім згадують витвори народних майстрів — соковиту майоліку гончарних виробів, яскраві килими з рослинним та геометричним орнаментом, барвисту вишивку, витончене різьблення по дереву. Прагнення народу до творчості здавна проявлялося в оздобленні вбрання, домашнього начиння, хатніх речей тощо. Протягом століть у кожному районі України виробилися особливі художньо-технічні прийоми виготовлення й декорування речей. І нині в нашій державі існують багато регіональних центрів народних промислів.

Декоративний розпис. Петриківка — старовинне українське село на Дніпропетровщині. Від нього й походить назва унікальної школи орнаментального мистецтва. Петриківці здавна відомі як неперевершені майстри настінного малювання, оздоблення розписом меблів сільського житла й дерев'яного начиння. У багатьох музеях України зберігаються чудові зразки розмальованих скринь, столів, мисників, тарілок тощо. Упізнати петриківський розпис нескладно: на чорному (рідше білому) тлі пломеніють яскраво-червоні рослинні орнаменти: грона ягід і плодів, квіти, колосся злаків, зображення птахів.

Вишивка. В розмаїтті декоративного мистецтва художнє вишивання посідає одне з провідних місць. Це — найулюбленіший і найрозповсюдженіший вид народної творчості. Кожному району України притаманні свої особливості у виборі кольорової гами та форми візерунків. На Полтавщині найбільшими центрами народного вишивання є селища Решетилівка та Опішня. Для полтавських вишивок є характерними рослинні мотиви та геометризовані орнаменти, виконані в ніжних блакитних, сірих та зеленуватих тонах, але особливо славиться Полтавщина вишивками «білим по білому».

Декоративний таріль.
Петриківський розпис

Жіноча сорочка.
Вишивка

Орнамент традиційної української народної вишивки. Гуцульщина

Керамічні вироби. Косів

Керамічні вироби. Опішня

Традиції вишивання Київщини продовжують народні майстри Іванкова, Василькова, Баришівки. Характерною особливістю київської вишивки є червоний та чорний кольори на білосніжному тлі полотна, а улюблені мотиви — стилізовані грона винограду, гілочки з ягодами калини, квітами та «зірочки».

На Поділлі центром народної вишивки є село Клембівка, що на Вінничині. Подільські рушники надзвичайно гарні: вони невеличкі за розміром, вишивка розміщується тільки по краях полотна. Композиції візерунків складаються з горизонтальних смуг, геометризованих гілок, букетів, казкових птахів та фігур, кольори вишивок дуже яскраві й різноманітні: червоний, синій, зелений, блакитний, жовтий та чорний.

Роздивіться ілюстрацію і визначте особливості гуцульської вишивки

Кераміка. Гончарство — одне з найстаріших видів ремісництва в Україні. Українські гончарі виготовляли не лише посуд, але й кахлі, черепицю, іграшки. Глиняний посуд завжди цінувався, адже в ньому їжа набувала особливого смаку. Часто розписні миски не лише застосовувались у побуті, але й слугували прикрасою оселі. Провідними сучасними центрами української кераміки є підприємства художніх промислів у Косові (Івано-Франківщина) та Опішні (Полтавщина).

Косів — один із видатних осередків народної кераміки Прикарпаття. Надзвичайно вишукані вироби косівських майстрів іноді сплутати з виробами інших регіонів: на святково-світлому тлі зеленим, жовтим та коричневим кольорами написані рослинні мотиви, геометричні орнаменти, зображення тварин. Серед виробів не лише посуд (тарелі, миски, фляжки «плесканки», глечик «дзбанки» тощо), але й свічники-трійці та надзвичайно колоритні розписні кахлі.

Опішнянська кераміка набула популярності ще в XIX столітті. І нині Опішню вважають столицею українського гончарства. Розмаїття керамічних виробів місцевих майстрів досить велике: макітри, глечики, миски, баклаги, куманці,

барильця, іграшки та інше. У колірній гамі опішнянської кераміки переважають теплі коричнево-червоні та вохристі кольори. У розписі поширені рослинні мотиви квіткового орнаменту, закомпонованого у вигляді вінка з переплетених квіток, грон винограду, колосків та листків.

Ткацтво та килимарство. Традиційно в Україні ткацтво застосовувалось при виготовленні рушників, скатертин, налавників та елементів одягу (поясів, крайок, плахт тощо). Відомими центрами художнього ткацтва в Україні є міста Кролевець (Сумщина), Дегтярі (Чернігівщина), Богуслав та Переяслав-Хмельницький (Київщина). Кожен із них має свої характерні особливості. Наприклад, давній центр художнього ткацтва Дегтярі прославив Україну знаменитими плахтами. Полотнище плахтової тканини має суцільний клітчастий орнамент, що складається з геометричних елементів, які чітко окреслені й заповнені мотивами «зірочок», «сливок», «рачків», «гречки» тощо. А майстрині Богуслава здавна були відомі виготовленням рушників, хусток та декоративних тканин. Традиційні кольори ткацтва цієї місцевості — насичений ясно-червоний, сірий, чорний та синій, а орнаменти зазвичай утворені з вузьких та широких смуг.

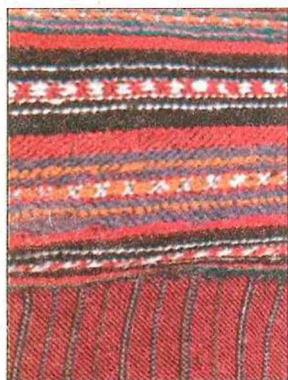
Килимарство здавна поширене в Україні. У кожному регіоні килимові вироби були обов'язковою окрасою домівки: налавники, скорці, доріжки, верети тощо. Решитилівка — відомий центр народного килимарства. Надзвичайно різноманітні за композицією, елементами декору та колоритом, решитилівські килими набули світової слави. Їхні візерунки складаються з ритмічно повторюваних на світлому тлі стилізованих рослинних мотивів та контрастної кайми, подібної до гірлянди квітів.

До найвідоміших центрів українського килимарства також належать міста Хотин (Чернівецька область), Коломия (Івано-Франківщина), Глиняни (Львівщина).

Різьблення по дереву. Серед великого розмаїття виробів народних промислів значне місце посідають вироби з дерева. Центром цього виду народного мистецтва є Прикарпаття. Гуцульщина

Ткані рушники

Богуславські тканини

Килими

Виріб гуцульських
майстрів-різьбярів

славиться цілими династіями різьбярів, бондарів, які з покоління в покоління передають свою майстерність. Серед виробів народних митців — декоративні тарелі, скрині, свічники, топірці, барильця. Матеріалом для виробів є деревина явору, бука, вільхи, горіха, тиса, груші. Для гуцульського орнаменту, що вкриває майже всю поверхню предмета, характерна велика різноманітність геометричних мотивів та їх комбінацій. Це кола, півкола, трикутники та інші елементи, що в народі дістали назви: «пшенички», «колосочки», «кільчате письмо», «слізки», «ружі», «кривульки».

Україна — край надзвичайно талановитих майстрів, у витворах яких зберігаються й передаються з покоління в покоління найкращі традиції та самобутність українського народного мистецтва.

- Назвіть найпоширеніші види декоративно-ужиткового мистецтва в Україні, зокрема у вашому краї.
- Які основні центри народного килимкарства вам відомі?
- Розкажіть про особливості опішнянської та косівської кераміки.

- Дослідіть традиції народного декоративно-ужиткового мистецтва свого рідного краю.
- Підготуйте повідомлення «Імена відомих різьбярів Гуцульщини», «Іван Гончар — видатний дослідник української культурної спадщини».
- Організуйте візуальну подорож «Розписи петриківських майстрів», «Майстри косівської кераміки», «Традиційні українські вишивки».

- «І чужому навчається, й свого не цурайтесь» (Тарас Шевченко).
- «Щоб збагнути щось нове, необхідно повернутися до витоків» (Поль Гоген).
- «Краса — змагання за досконалістю» (Леся Українка).

ТЕМА 6. ПОЛІКУЛЬТУРНИЙ ОБРАЗ СВІТУ

Уявлення людини про дійсність, у якій вона існує, й усвідомлення себе частиною цієї дійсності складають картину світу особистості. Вона має різні грані: наукову, релігійну, художню, а також включає в себе уявлення людини про своє ставлення до суспільства, свободу, рівність, гідність, добро та зло.

§32. Поняття «художня картина світу», «художній образ світу»

Світ — це книга, сторінки якої відкриваються нам із кожним кроком.

Луї де Ламартін

Естетичне бачення світу в кожного народу своє, на нього впливають різні фактори, зокрема: географічне положення регіону, клімат, місцеві традиції, спосіб життя. Наприклад, світосприйняття стародавніх індійців не схоже на картину світу стародавніх слов'ян. Кожному відрізу історичного часу також відповідає певна картина світу.

Поняття «художня картина світу»

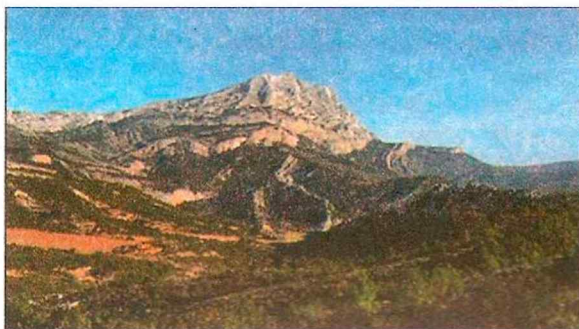
Художня картина світу — дійсність, що існує всередині художнього твору і являє собою особливу, художню реальність. Автор виступає сполучною ланкою між об'єктивною та художньою реальністю. Ми складаємо уявлення про твір, спираючись на свої суб'єктивні риси й життєвий досвід. Художня картина світу в мистецтві нагадує мозаїку, збирати яку може кожен, додаючи до неї нових відтінків та кольорів.

Існування різних видів мистецтва зумовлене тим, що жодне з них не здатне створити повну художню картину світу лише своїми засобами. Вона складається лише за умови поєднання всіх форм творчості. У кожного виду мистецтва своя функція: література розкриває перед нами велич людської думки; музика допомагає відчувати все багатство почуттів та емоцій, які може відчувати людина; живопис і скульптура показують нам красу навколишнього світу; в архітектурі різних епох відображується бачення людини своєї ролі в цьому світі й усвідомлення себе його частиною.

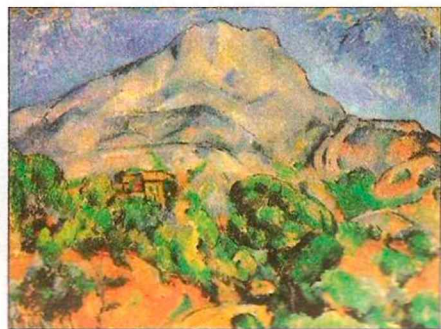

Розгляньте світліну гірського масиву Сан-Віктуар і картину П. Сезана. Яких нових рис набув художній образ, створений митцем?

Гірський масив Сан-Віктуар (Франція)

П. Сезан. Сан-Віктуар

Кожен народ, кожна епоха залишають після себе багату культурну спадщину, кожна творча особистість збагачує наше життя красою своєї душі. З усіх цих великих та маленьких надбань людства складається велика картина, назва якій — світ.

Поняття «художній образ світу»

Художній образ світу — це загальне визначення творчості, форма тлумачення та пізнання світу з позиції певного естетичного ідеалу. Художнім образом можна назвати будь-яке явище, втілене в художньому творі. Це поняття поєднує в собі безпосереднє спостереження за реальним світом і його відображення митцем крізь власні відчуття та оцінювання.

Художній образ може бути створений одним із художніх засобів (зображення, звук, мова, рух, матеріал) або у їхньому поєднанні. Наприклад, у музичному мистецтві образ будується на основі мелодії, а в театральному — за допомогою поєднання мови і музики (опера), музики і пластики (балет).

Одні й ті самі твори в різні часи завжди сприймаються по-різному. Коли ми роздивляємось фрески єгипетських пірамід, то захоплюємось їхньою красою і талантом стародавніх живописців, але не відчуваємо тремтіння перед величчю фараона, яке викликали ці зображення в стародавнього єгиптянина. Так і п'єси Мольєра здаються нам легкими веселими комедіями, тоді як свого часу їх вважали найгострішими сатиричними творами театрального мистецтва і навіть не дозволяли ставити на сценах провідних театрів. Отже, художній образ невід'ємний від культурного середовища, у якому він був створений: епохи, народу, історичних подій та інших чинників.

- Розкрийте зміст поняття «художня картина світу».
- Чим відрізняється реальна дійсність від художньої?
- Як ви розумієте поняття «художній образ»?

- Кожному відрізку історичного часу відповідає своя картина світу. Напишіть твір-есе про власне розуміння сучасної картини світу.
- Підготуйте повідомлення «Синтез мистецтв у сучасному світі», «Роль національних культур у створенні художньої картини світу».
- Використовуючи твори різних видів мистецтва (літератури, музики, живопису тощо), у яких відображено образ Тараса Бульби, створіть «портрет» цього літературного героя.

- «Життя без праці — злодійство, праця без мистецтва — варварство» (Джон Рескін).
- «Життя наслідус Мистецтво набагато більше, ніж Мистецтво Життя» (Оскар Уайльд).
- «Життя заважке, коли в ньому немає краси» (Тетяна Яблонська).

§ 33. Полікультурність суспільства сучасного світу

Наука та мистецтво — слава народу;
вони збільшують його щастя.

Гельвецій

У сучасному суспільстві стає дедалі очевиднішим, що людство розвивається шляхом розширення взаємозв'язків між різними країнами, народами та культурами. Цей процес охопив різноманітні сфери суспільного життя всіх держав світу. Сьогодні неможливо відшукати етнічні спільноти, які б не відчували на собі вплив із боку культур інших народів. Це пояснюється стрімким зростанням культурних обмінів і контактів між соціальними групами, громадськими рухами й окремими представниками різних країн і культур. Отже, мистецтво окремої країни стає духовною цінністю не лише народу, який мешкає в ній, але й усієї світової спільноти та кожної окремої особистості.

Двадцяте століття відкрило нам нові джерела міжнаціонального спілкування: електронні бібліотеки, засоби масової інформації, всесвітню мережу Інтернет та інше. Світ сучасної людини збільшився завдяки тому, що знайомство з мистецтвом, культурою та наукою різних народів стало набагато доступнішим. Пізнаючи розмаїття навколишнього світу, ми не лише набуваємо нових знань, але й залучаємося до його найцінніших духовних скарбів — літератури, музики, живопису, архітектури різних народів та епох. Усе це неодмінно підвищує наш власний культурний рівень.

У зв'язку з тим, що взаємопроникнення культур у нинішньому світі відбувається дуже активно, постає питання про збереження самобутності та культурних відмінностей кожної національності. Культурне різмаїття сучасного людства збільшується, але в той же час народи знаходять усе більше засобів, щоб зберегти та збагатити власну культурну спадщину. Чому ми маємо зберігати культуру власного народу? Тому що вона є невід'ємною частиною світової, і її зникнення стане великою втратою не лише для нас, але й для усього людства. Світ не повинен втрачати перлини своєї культурної спадщини.

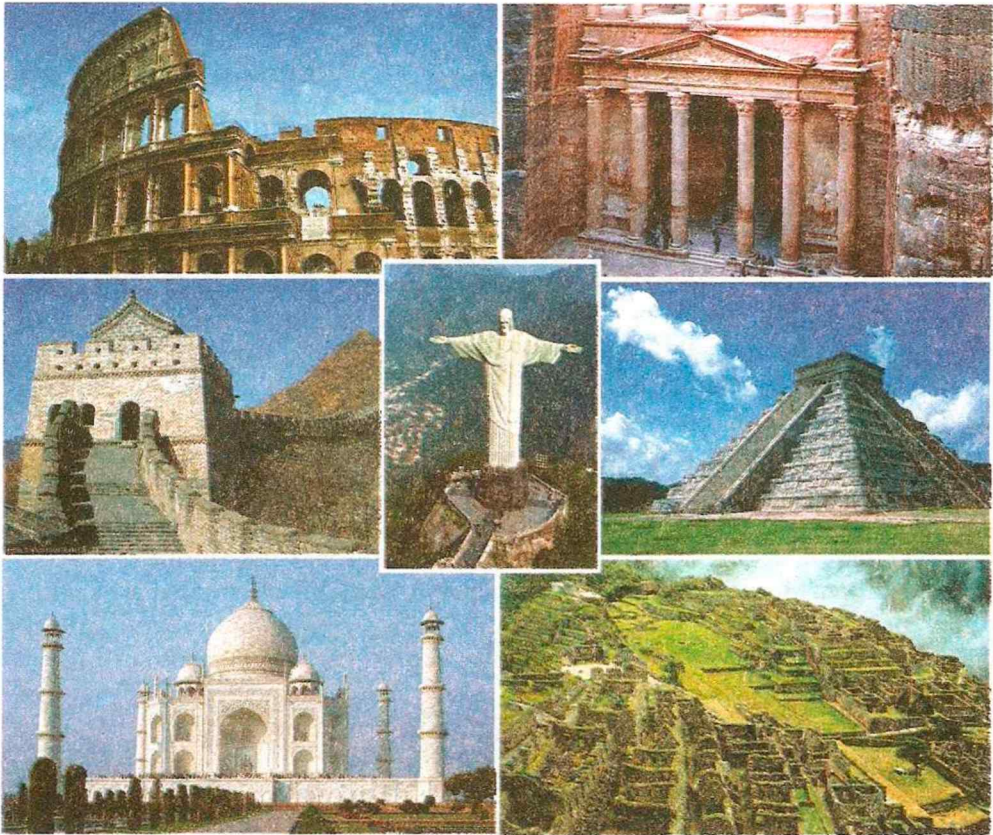
Зберігаючи власну духовну скарбницю, ми маємо прагнути пізнати традиції та види мистецтва інших народів. Це дасть нам можливість краще зрозуміти одне одного й усвідомити унікальність власної культури.

За будь-яких часів людство прагнуло зберегти для нащадків свої найцінніші та найвизначніші надбання. Ця традиція живе і нині.

Понад два тисячоліття тому, 140 року до нашої ери, грецький поет Антипатр із Сідона у формі поеми уклав перелік семи найкращих витворів мистецтва, який мав служити своєрідним путівником для тодішніх мандрівників. До нього входили найславетніші витвори регіону Середземного моря. Згодом цей перелік отримав назву — «Сім чудес світу».

У 2007 році на стадіоні «Да Луш» у Лісабоні було оголошено перелік семи чудес сучасного світу. До нього увійшли: Римський Колізей (Італія), Статуя Христа Спасителя в Ріо-де-Жанейро (Бразилія), Велика Китайська стіна (Китай), Священне місто інків Мачу-Пікчу (Перу), Піраміда Кастілло у місті майя Чічен-Іца на півострові Юкатан (Мексика), Палац-мавзолей Тадж-Махал (Індія) та Покинута античне місто Петра (Йорданія).

- Яким чином відбувається культурний обмін між народами?
- Чи існує в сучасному світі небезпека втрати народами своєї національної самобутності?
- Чому ми маємо зберігати культуру свого народу?

- Складіть кросворд, ключовим словом якого буде слово «культура».
- Проведіть вікторину на тему «Культурне розмаїття сучасного людства».
- Доберіть найвизначніші, на вашу думку, архітектурні пам'ятки України для проекту «Сім чудес України».

§ 34. Перевірте свої знання

I Оберіть правильні відповіді

- Поняття «культура» у значенні «вдосконалення душі» вперше використав:
  - давньогрецький поет Гомер;
  - римський оратор Цицерон;
  - давньогрецький історик Геродот;
  - римський філософ Сенека.
- Яка культура є протилежною елітарній культурі?
  - Народна;
  - релігійна;
  - світська;
  - масова.
- Яка будівля є яскравим зразком українського бароко?
  - Будинок із химерами архітектора В. Городецького;
  - масток Тарновських у селищі Качанівка;
  - замок Паланок на Закарпатті;
  - Успенський собор Києво-Печерської лаври.
- Еклектика є характерною ознакою:
  - бароко;
  - реалізму;
  - постмодернізму;
  - Ренесансу.
- Слово «класицизм» означає:
  - «життєвий»;
  - «незвичайний»;
  - «реалістичний»;
  - «зразковий».
- Прадо — найвідоміший національний музей:
  - Німеччини;
  - Іспанії;
  - США;
  - Франції.
- Яка картина зумовила виникнення назви художнього стилю імпресіонізму?
  - В. Ван Гог «Місячна ніч»;
  - П. Сезан «П'єро та Арлекін»;
  - К. Моне «Враження. Схід сонця»;
  - К. Коровін «Весна».
- «Столицею» українського гончарства вважають:
  - Решетилівку;
  - Коломию;
  - Дегтярі;
  - Опішню.

II Дайте правильні відповіді на запитання

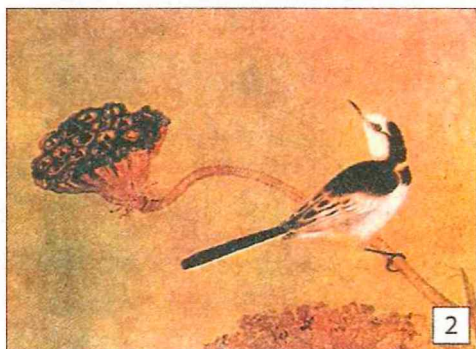
1. Які основні форми духовної культури вам відомі?
2. Визначте головні відмінності народної та професійної культур.
3. Поясніть поняття «художній стиль епохи».
4. Чим визначне музичне мистецтво романтизму?
5. Які художні течії виникли в епоху модернізму?
6. Назвіть установи, метою яких є збереження культурної спадщини.
7. Які форми реклами, на вашу думку, поширені в шоу-бізнесі?
8. Яким чином відбувається збереження і розвиток культурних традицій українського народу?
9. Які пам'ятні місця пов'язані з життям і творчістю видатних українських митців?
10. Поясніть зміст вислову «музей просто неба». Наведіть приклади таких «музеїв».

III Дайте правильні відповіді на запитання

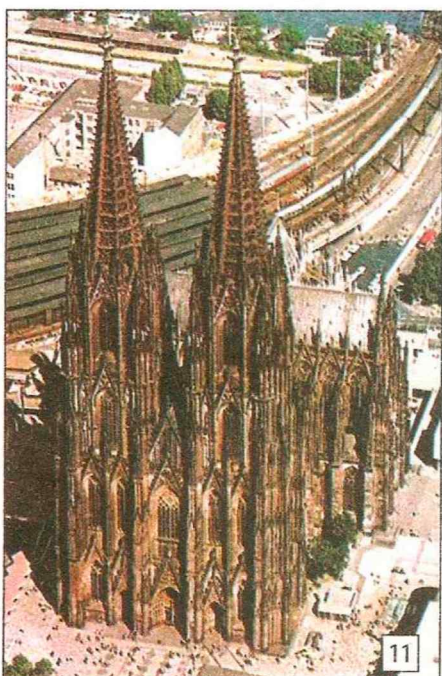
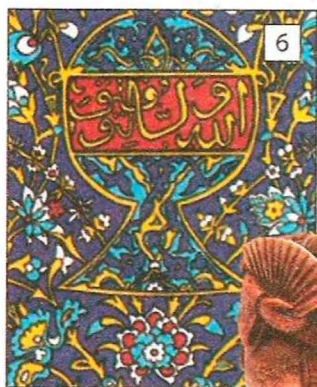
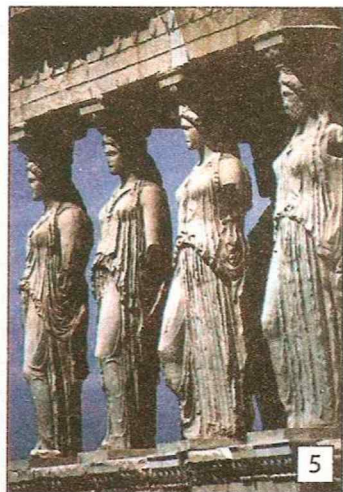
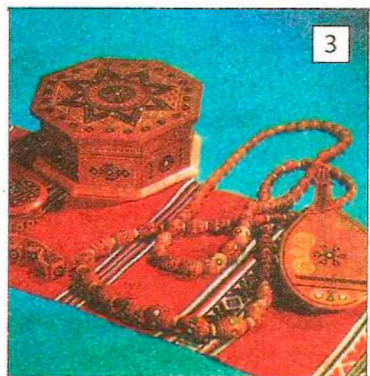
1. Які з представлених творів належать до релігійної культури, а які — до світської?
2. Які твори представляють західну культуру, а які — східну?
3. Назвіть твори професійного та народного мистецтва.
4. За якими творами можна визначити культурну епоху, до якої вони належать?
5. Які з поданих творів належать до здобутків народних промислів?

1

2

§ 35. Узагальнення

«Якби краса у всіх своїх виявах мала благодійний вплив хоча б на половину людства, тоді б ми швидше стали досконалими». Ці слова належать видатному українському поетові Т. Шевченку. І дійсно, спілкування з красою збагачує людину, розвиває її духовно.

Для пізнання мистецтва потрібно почути його мову, багатоголосу і надзвичайно прекрасну. Кожного разу, коли ми знайомимось із твором мистецтва, розпочинаємо діалог з його автором, то вчимося бачити й розуміти красу навколишнього світу, краще розуміти власний внутрішній світ.

Назвіть твори різних видів мистецтва, з якими ви познайомились протягом року, що справили на вас найбільше враження.

Що таке художня культура? Це — своєрідна історія людства, збережена в камені, мармурі, на полотні, у музиці, традиціях. Але вона є не стільки відображенням історичних подій світу (хоча, безумовно, і вони значною мірою впливають на розвиток мистецтва), скільки біографією духовного світу багатьох поколінь різних епох і народів. Відомий математик Г. Ландау зауважував, що «мистецтво — це діалог, у якому співрозмовник мовчить». І це правда. У кожному творі мистецтва, народному чи професійному, ми знаходимо частку душі тієї людини, яка його створила, нам стають зрозумілими її думки, її почуття. Завдяки мистецтву, вічному і прекрасному, ми отримуємо унікальну можливість поспілкуватись із найталановитішими митцями, відчутти подих їхньої епохи — отже, здійснити надзвичайну подорож у часі.

Відвідування школярами музею

Школярі на концерті камерної музики

Витоки різних видів мистецтва починаються в народній культурі. Саме вона стала поштовхом до визначення напрямів розвитку професійної культури. Тепер ви знаєте, що культура — це система поглядів людини на світ, її ставлення до себе і середовища. Власні спостереження за життям людина узагальнює у пам'ятках духовної та матеріальної культури.

У кожного виду мистецтва є своя мова. Протягом року ви вчилися розуміти ці мови і тепер чудово володієте ними. Візуальне мистецтво спілкується з нами за допомогою зорових художніх образів. Музика звертається до нашої душі та почуттів через звукову палітру. Театр дозволяє нам дізнатись про найгостріші питання, які хвилювали суспільство в різні часи, зрозуміти загальнолюдські ідеали краси та моралі шляхом майстерності актора. Тим самим ми не лише віддаємо данину пошани культурному надбанню минулих поколінь, але й переносимо ці ідеали у світ сучасний, роблячи їх власними.

Як художня культура впливає на ваше світосприйняття та духовний розвиток?

Для кожного з нас є найближчою культура власного народу. Адже в ній відображається його історія, традиції, філософія, моральні й духовні цінності. Протягом року ви неодноразово звертались до творчості видатних українських митців, які примножували славу нашої країни, ушлавлювали у своїх творах культуру нашого народу. Окрім цього ви більше дізнались про осередки народних промислів — своєрідних національних музеїв, у яких українська народна спадщина не просто зберігається, а продовжує жити для майбутніх поколінь.

Які осередки народної творчості та пам'ятки архітектурного мистецтва свідчать про Україну як про висококультурну державу?

У сучасному полікультурному світі, володіючи узагальненою мовою мистецтва, ми не матимемо меж у порозумінні з різними народами. Дбайливо вивчати і зберігати унікальність власної культури можна, лише розуміючи її місце та винятковість у загальному розвитку суспільства, тенденції розвитку в різні епохи. Сучасна людина має володіти навичками пошуку спільного у світогляді національної культури та будь-якого іншого культурного прошарку — часового, етнічного, територіального тощо.

Сподіваємось, любі друзі, що цей рік був для вас плідним у навчанні й збагатив ваші знання новими цікавими відкриттями у сфері художньої культури.

Зміст

Розділ I МИСТЕЦТВО В ПРОСТОРИ КУЛЬТУРИ

Тема 1. Види і мова мистецтв	4
§1. Мистецтво — основа художньої культури	4
Тема 2. Візуальні мистецтва	9
§2. Архітектура. Скульптура	9
§3. Графіка. Живопис	20
§4. Декоративно-ужиткове мистецтво	25
§5. Художня фотографія. Комп'ютерна графіка	30
Тема 3. Жанрова палітра музичного мистецтва	36
§6. Музичні жанри й форми	36
§7. Музично-театральні жанри	40
§8. Напрями музики масових жанрів	42
Тема 4. Театр як синтез мистецтва	48
§9. Основні елементи художньо-образної мови театрального мистецтва.....	48
§10. Хореографія — вид сценічного мистецтва	53
§11. Театральні професії	56
Тема 5. Екранні мистецтва	62
§12. Екранні мистецтва: кіно, телебачення, відео	62
§13. Видатні режисери світового кіно	66
§14. Види кіно, відеокліп	72
§15. Жанри кінематографа	76
Тема 6. Поліхудожній образ світу	81
§16. Перевірте свої знання	81

Розділ II ОСНОВИ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Тема 1. Художня культура як духовне явище	84
§17. Загальне поняття про культуру та її роль у суспільстві	84
§18. Народна і професійна культури	87

Тема 2. Художня культура і світ людини	92
§19. Роль культури в розвитку людини	92
§20. Художня культура як засіб самопізнання й творчої самореалізації особистості	95
Тема 3. Художні напрями та стилі.	97
§21. Поняття стилю в художній культурі	97
§22. Великі європейські стилі. Античність, романський, готика, ренесанс	100
§23. Мистецтво епох бароко, класицизму, романтизму	107
§24. Реалізм, імпресіонізм	113
§25. Художні напрями мистецтва ХХ століття	117
§26. Особливості культур Заходу і Сходу	121
Тема 4. Художня культура і середовище	126
§27. Форми збереження культурної спадщини. Провідні художні музеї світу	126
§28. Дизайн і реклама	133
Тема 5. Художня культура рідного краю	138
§29. Осередки культури рідного краю	138
§30. Пам'ятні місця краю, пов'язані з життям і творчістю відомих діячів мистецтва	142
§31. Регіональні центри народних промислів і ремесел	145
Тема 6. Полікультурний образ світу.	148
§32. Поняття «художня картина світу», «художній образ світу»	149
§33. Полікультурність суспільства сучасного світу	151
§34. Перевірте свої знання	153
§35. Узагальнення	156

Навчальне видання

Климова Лариса Віталіївна

ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА. 9 КЛАС

Підручник для загальноосвітніх
навчальних закладів

Редактор *О. В. Гноїнська*

Технічний редактор *О. Б. Черкасова*

Коректор *Н. В. Красна*

Підписано до друку 25.05.09. Формат 70x100/16. Папір офсетний.

Гарнітура Шкільна. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 13,0.

Обл.-вид. арк. 16,19. Наклад 200 724 прим. Зам. № 6307-09.

Видавництво «Літера ЛТД»

03057, Київ, вул. Нестерова, 3, оф. 408.

Тел. для довідок 456-40-21

Свідоцтво про реєстрацію № 923 від 2002 р.

Надруковано у друкарні ПП «Тріада +»,

м. Харків, вул. Киргизька, 19, тел. 757-98-16, 703-12-21.

ХУДЖНЯ КУЛЬТУРА

Серце, уява і розум — ось середовище,
де народжується те, що ми називаємо
культурою.

Костянтин Паустовський

Підручник, за яким ви навчатиметесь протягом цього року, розпочинає курс «Художня культура». З кожною його сторінкою перед вами повніше відкриватиметься надзвичайно багатий світ мистецтва, в основі якого — талант і краса людської душі.

Окрім програмного матеріалу, викладеного в параграфах, вам обов'язково стануть у пригоді:

- невеличкі цікаві енциклопедичні статті;
- мудрі афоризми видатних особистостей;
- змістовний ілюстративний ряд;
- захопливі творчі завдання.

Підручник допоможе вам у навчанні:

- полегшить вивчення шкільного курсу «Художня культура»;
- поглибить знання з мистецтвознавства;
- сприятиме розвитку творчих здібностей;
- допоможе підвищити власний культурний рівень.

 Літера

ISBN 978-966-2032-60-4

9 789662 032604 >

